Kibris Türkleri

İSMET KONUR
Denizli Lisesi Tarih, Öğretmeni

KIBRIS TÜRKLERİ

Burhaneddin Matbaası
1938

ÖN SÖZ

Kıbrıs hakkında, muhtelif dillerde yazılmış, binden fazla, eser vardır. Fakat, adanın üç asırdan fazla bir müddet Türk idaresinde kalmış olmasına ve sinesinde o devrin bir çok şanlı ve kutsal hatıralarını taşımasına rağmen bu hususta türkçe yazılmış tek bir eser, maalesef, yoktur.

Atatürkün irşat ve delâletlerile Türk tarihine en çok önem verilmeğe başlandığı bu devirde, bugün bizden ayrı kalan, bir yurt parçasının tarihine de yabancı kalmak içinde bir sızı idi. Anavatanla olan tarihî ilgisi. Türk şehitlerinin kanile yoğrulan toprağı ve nihayet bütün adayı kaplayan Türk eserlerile, Kıbrıs, zafer destanlarile dolu büyük Türk tarihine bir çok sayfalar daha ekler.

Bu küçük eserle bu büyük iddiayı tahakkuk ettirdiğimi sanmaktan uzağım. Yalnız, ileride bu yolda çalışacaklara bir başlangıç yapabilmek ve bugün Anayurttan ayrı yaşamak felâketine katlanan yetmiş bin kişilik bir Türk kitlesini buradaki mes'ut kardaşlarına tanıtmak emeli bu kitabı meydana getirdi. Bunu yapabildisem kendimi bahtiyar addederim.

İ. Konur

I

MEMLEKET

Kıbrıs; Akdenizin şimali şarkî köşesinde 34° 33' ile 35° 41' şimali arz ve Greenwich nısfınneharına nazaran 32° 17' ile 34° 35' şarkî tûl daireleri arasındadır. 9282 kilometre murabbaı vüsatında olup Akdenizde, Sicilya ve Sardinyadan sonra, üçüncü büyük adadır. Bünye ve teşekkül itibarile Anadolu silsilelerinin denize doğru ilerlemiş bir kolunu teşkil eden ve bir zamanlar İskenderun taraflarında Anadoluya bitişik ve Anadolunun bir parçası olan bu ada kendine en yakın bulunan Anamur burnundan ancak (70) kilometre uzaktadır (1).

(1) En son Geoloji tetkiklerine göre EOCENE devrinde Anadoluya bitişik bir yarım ada olan Kıbrıs üçüncü zaman zarfında ve dördüncü zamanın başlangıcında iki defa denizin dibine çökmüş ve tekrar yükselmiştir. İlk çökme hadisesi OLİGOCENE devrinde vukua gelmiş ve ada MİOCENE devrinin son kısmında ve PLİOCENE devrinin başlangıcında tekrar yükselmiştir. İkinci çökme ise, Pliocene devrinin sonuna doğru başlamış ve bu defa Kıbrısın dağlık kısımları Anadoludan ayrı bazı adacıklar halinde denizin dışında kalmıştır. PLEİSTOCENE devrinde vukua gelen bir tereffü neticesinde bu adacıklarla İskenderun körfezine doğru Anadolunun arası kara halini almış ve Kıbrıs gene Anadoluya bitişik bir yarım ada olmuştur. Zamanla bu yarım adayı İskenderun taraflarına bağlı tutan berzah çökmüş ve Kıbrıs tekrar Anadoludan, ana vatandan, ayrılarak bir ada olmuş, bu günkü şeklini almıştır.

Suriye sahili karşısındaki mevkii ve Mısır, Suriye ve Küçükasya arasındaki deniz ticareti yolu üzerinde bulunuşu dolayısile yakınşarkta ticaret ve medeniyet münasebetlerinde uzun zaman rol oynamış ve TUNÇ devrinin sonuna doğru şarkta medeniyetin mühim bir merkezi olmuştu. Bugün ise, prehistorik devirdeki bu ticarî ve harsî ehemmiyetine mukabil, siyasî bir kıymet ve ehemmiyeti haizdir. 1763 tenberi Büyük Britanyanın can damarını teşkil eden Hindistanın, Akdenizden Süveyş ve kara tariki ile olan en kısa yollarına hakim bir vaziyettedir.

Arazi, dağlık ve ovalık olmak üzere, başlıca iki kısma ayrılır (harita: 1):

I.— Dağlık kısım: Kıbrısta iki mühim silsile vardır: Beş parmak dağları, Karlıdağ (veya Trodos dağları).

Beş parmak dağları; adanın şimalinde şarktan garba doğru sahile müvazi olarak uzanır. İrtifaları azdır. En yüksek noktası olan Akromandra tepesinin yüksekliği (1050) metreyi geçmez.

Karlıdağ (veya Trodos dağları); adanın cenup taraflarını kaplar. Nisbeten yüksek ve geniştir. En yüksek noktası (1950) metre irtifaa malik bulunan ve adanın da en yüksek noktası olan Şonistra tepesidir. Zengin madenleri, geniş çam ormanları, elma, armut, kiraz, ceviz, kayısı, erik gibi meyva ağaçları; garp ve cenup sırtlarında bağları, zeytinleri, harupları; denize yakın yerlerinde limon ve portokalları ile adanın en mühim servet menbalarını ihtiva eder. Hükûmetin ve İngiliz askerlerinin yaz sayfiyesi olan Trodos bu kısımdadır. Her sene yaz mevsiminde buraya dünyanın hemen her tarafından bir çok seyyahlar gelir. Serin havası, soğuk suyu, güzel çam kokuları ve emsalsiz türlü manzaraları ile seyyahları memnun ve hayran bırakır.

II.— Ovalık kısım: Beş parmak dağları ile Trodos dağları arasında adanın bütün vasatını kaplayan Mesarya

ovası vardır. Bu kısımda kışlar az yağmurlu, yazlar sıcak geçer. Arasıra yağan yağmurlarla, dağlardan inen seller ve gayri muntazam derelerle sulanır.

Sulanma şeraiti pek fena olmakla beraber adanın zahire anbarı hükmündedir. Hükûmet merkezi olan Lefkoşa (25 bin nüfuslu) bu ovanın ortasındadır. (Res. 1). Lefkoşadan şarkta Mağusaya, garpta Evrihuya kadar şimendifer hattı ve adanın her tarafına, ekserisi asfalt olmak üzere, muntazam ve müteaddit yollar vardır.

II

KIBRIS TARİHİNE UMUMÎ BİR BAKIŞ

A — TARİHTEN EVVELKİ ZAMANLAR

Kıbrısın eski tarihi ve otokton halkı hakkında kat'i malûmatımız yoktur. Bu hususdaki bilgimiz sadece adanın muhtelif yerlerinde muhtelif tarihlerde yapılan arkeolojik hafriyat neticesinde elde edilen medeniyet mahsullerinin tetkikinden aldığımız umumi bir fikirden ibarettir.

«British Museum»un 1896 da Kıbrısa gönderdiği bir keşif heyeti tarafından adanın şark sahiline yakın Enkomi civarında yapılan hafriyattan dikkate şayan mühim neticeler alınmıştır. Bu köyün prehistorik mezarlarından çıkarılan ve bugün British Museum'da teşhir edilmekte olan zengin medeniyet eserleri Enkomi'nin Tunç devrinin sonuna doğru yakın şarkta mühim bir medeniyet merkezi olduğunu göstermiştir.

Son zamanlarda ayni mevkide İsveçli arkeologlar tarafından icra edilen hafriyatta da, İngiliz arkeologların aldıkları neticeyi teyit eden, mühim eserler meydana çıkarılmıştır. İsveç Arkeoloji Heyeti reisi Dr. Einar Gjerstad 1 Temmuz, 1933 tarihli (The İllustrated London News: Resimli Londra Havadisi) mecmuasında «Tunç Devrinin bir medeniyet merkezi» başlığı altında ve Kıbrıs'ın milâttan evvel 2000 senesinde Şark ile Garp arasındaki medenî temaslar için bir köprü vazifesini görmüş olduğu-

na ve bu hususiaki ehemmiyetine dair, bulunan yeni eserler münasebetile, neşrettiği bir makalede Enkomi'de bulunan çömlekler hakkında şunları yazmaktadır: «Bu çömlekler Kıbrıs, Suriye, Kilikya ve Miken menşe'lidir. Miken çömlekçiliği, hendesî ve zarif çiçek tezyinatı ile müzeyyen daha umumî Miken çömlekçiliğinden farklı olarak, üzerleri muharebe arabaları, boğalar, kuşlar, deniz sahneleri, harpler ve dinî motiflerle müzeyyen muhteşem bir seri büyük iki kulplu kaplarla temsil edilmiştir.»

Dr. E. Gjerstad ayni makalede Enkomi'nin 20 kilometre şimali garbisinde Ajios Jakovos köyünde de Enkomi köyünde bulunanlara müşabih çömlekler bulunduğunu kaydetmekte ve şöyle demektedir: «Nezri hediyeler arasında bulunan çömlekler yerli Kıbrıs, yahut Suriye menşelidir. Ayni zamanda Miken menşeli potalar da vardır. Suriye menşeli çömleklerin çokluğu dikkate şayandır. Bu, Babilonyadan ithal edilen üstüvanî mühürlerle beraber, şarktan gelen medenî tesire bir delil teşkil eder ve Enkomi'de bulunan delâile tamamen tevafık eder.»

Ayni zat Karpas'ın şark sahillerinde Nitovikla kalesinde yapılan hafriyat hakkında da kısaca malûmat verdikten sonra makalesine şöyle devam etmektedir: «Netice itibarile Enkomi, Ajios Jakovos ve Nitoviklâda yapılan hafriyat Tunç Devrinin nihayetlerinde Kıbrıs'ın bedii, dini, ve askeri hayatını tenvir edecek zengin ve mütenevvi materiyal meydana çıkarmıştır. Kıbrıs'ın Yakınşarkta ticarî bir merkez olmak hususundaki ehemmiyeti prehistorik devirde son haddine varmıştı. Kıbrıs'ın harice gönderdiği ve hariçten aldığı mahsüller ayni yol üzerinden naklolunuyordu: Mısır, Filistin, Suriye ve Kilikya'da, Rodos, Melos, Thera, Atina, ve şimalde Troy'a kadar olan yerlerde Kıbrıs eşyasına tesadüf ediyoruz. Beynelmilel ticaretteki bu büyük ilerleme Kıbrıs'ta hazinelerin birikmesini tevlit etti. Enkomi mezarlarında bulunan zengin

altın mamulâtı bu iktisadî ilerleyişin açık bir delilidir. Ticaret eşyasile birlikte, yerli medeniyeti develope ve tahrik eden, bedii ve dinî, ecnebî fikirler de adaya giriyordu.» Nihayet muharrir makalesini şu cümle ile bitirmektedir: «Kıbrıs, Yakınşarkta medeniyetin tarihî inkişafının bir aynası olduğunu bir defa daha ispat etti.»

Adanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Erimi ve Karava'da, muhtelif tarihlerde yapılan araştırmalar neticesinde Neolitik devre ait eserler de keşfedilmiştir. Karava köyündeki hafriyatı idare eden Kıbrıs Müzesi Müdürü P. Dikeos 11 Nisan, 1934 tarihli «Eleíteria» gazetesinde «Karava'da pek mühim keşfiyat» başlığı altında neşrettiği bir makalede bu hususta şunları yazmaktadır: «Son olarak Karava'da Neolitik devre ait mezarlar buldum. Bu keşfin kıymet ve ehemmiyeti çok büyüktür. Çünkü Kıbrıs'ta ilk defa olarak bu devre ait mezarlar keşfedilmiş olmasından başka diyebilirimki Kıbrıs'ın ilk sakinlerinin menşei meselesi de kâfi derecede aydınlanmış alacaktır. Yapılan hafriyatta meydana çıkarılan kafa taslarının tetkiki büyük alâka ve ehemmiyeti haiz meseleleri halledecektir. Fazla olarak bu hafriyat göstermiştirki bulunan mezarlar meskenlerin yakınındadır.»

Adanın muhtelif yerlerinde yapılmakta olan arkeolojik hafriyat neticesinde her gün prehistorik devirleri biraz daha aydınlatan yeni yeni eserler meydana çıkarılmaktadır. Vakia bu bulunan eserler henüz lâyıkile tetkik edilmemiş olduğundan eski Kıbrıs medeniyetinin menşei ve Kıbrıs'ın otokton halkı hakkında kat'i bir hüküm verilemez; fakat Dr. E. Gjerstad'ın dediği gibi Kıbrıs'ın, yakınşarkta medeniyetin tarihi inkişafının bir aynası olduğu hafriyat ve tetkikat ilerledikçe her halde daha iyi anlaşılacaktır.

B — TARİH DEVİRLERİ

Kıbrıs tarihi mazbut ve muntazam olmamak üzere milâttan (1450) yıl evvelinden başlar ve milâttan evvel (1000) senesinden itibaren katiyet gözüyle bakabileceğimiz mazbut ve müselsel bir şekil alır.

Kıbrısta Mısırlılar: Kıbrıs tarihte ilk def'a olarak Mısırın onsekizinci sülâlesinden Tutmes III tarafından milâttan takriben (1450) sene evvel zaptedilmiştir. Fakat adanın Mısır idaresinde nekadar müddet kaldığı malûm değildir.

Eti Himayesi: Milâttan evvel (1320) senesinde o zamanın en büyük Türk devleti olan Eti İmparatorluğu tahtına geçen Kaan-Eti-Muvatalla zamanında Kıbrıslıları (Alasyalıları) Eti himayesinde görüyoruz.

Fenikeliler: Milâttan evvel (1000) senesinde Fenike hükümdarı İramın (Hiramın) adayı zaptetmesile mazbut ve müselsel Kıbrıs tarihi başlar. Fenikeliler adanın cenup sahillerinde ve bilhassa Eski Paf, Amatus ve Kitium'da şehirler ve antrepolar tesis ettiler; kendi dinlerini adaya nakil ve tamim ettiler. Amatus taraflarında Sur şehrinin yüksek ilâhı, Baal (Bel) i olan Melkar'a ve Paf mabedinde, sonraları Afrodit namını alan ve Fenikede her Baal'in yanında kendisine de ibadet edilen aşk ve İlkbahar ilâhesi Astarte namındaki bir mabudeye ibadet edilmeğe başlandı. Bu dinler Kıbrısta Hristiyanlığın milâdın (46) ıncı senesinde St. Pol ve St. Barnabas tarafından neşrine kadar devam etti.

Fenikeliler milâttan evvel (722) senesine kadar adaya hâkim oldular.

Yunanlılar: Kıbrıs Fenikelilerin idaresinde bulunduğu sırada bazı Yunan kumandanları adaya gelerek bir takım hükûmetler tesis ettiler. Bu suretle adada üçü Fenikeli ve altısı Yunanlı olmak üzere dokuz hükûmet teessüs etti:

1—Kitium (Fenikeli), 2— Amatus (Fenikeli), 3—Eski Paf (Fenikeli), 4— Yeni Paf (Yunanlı), 5—Salâmis (Yunanlı), 6— Lâpitos (Yunanlı), 7— Soli (Yunanlı), 8— Kurium (Yunanlı), 9— Marium (Yunanlı).

Fakat halk gene eski Kıbrıslılar idı. Bu hükûmetler yekdiğerinden ayrı ve mustakil olmakla beraber hepsi de Fenikelilerin hükmü altında ve Fenikeye haraç verir idi. Bu devirde adanın refah ve saadeti pek ziyade artmış ve bundan Fenikeliler çok istifade etmiştir.

Asurlular: Kıbrıslılar Fenikelilerin ağır vergilerini vermekten istinkâf ederek Salmanasar zamanında Asurlulardan himaye istediler. Milâttan evvel (722) senesinde Sargonlar sülâlesini teşkil eden Sargon II, diğer fütûhatı meyanında, Kıbrısı da haraca bağladı.

Tekrar Mısırlılar: Mısırın son Firavunlarından Amasis milâttan evvel (569) da, Mısırın emniyeti mülâhazasıyle, Kıbrısı zapt ve haraca bağlamak suretile adada Mısır himayesini tesis eyledi.

Persler: Pers hükûmdarı Kambis (Keykâvus) milâttan evvel (525) senesinde Mısırı zaptettiği zaman Kıbrıslılar Pers İmparatorluğuna tâbi oldular ve her sene muayyen bir miktar vergi vermeğe başladılar.

Büyük İskender: Makedonyalı Büyük İskenderin, İrana karşı kazandığı (İsus) zaferinden sonra (M. E. 333) bütün Kıbrıs kralları İskender İmparatorluğuna tâbi oldular ve Tir (Sur) şehrinin muhasarasında (120) gemiden müteşekkil kuvvetli bir Kıbrıs donanmasını yardıma gönderdiler. Bu suretle ada milâttan evvel (333) senesinden itibaren Büyük İskenderin himayesine geçmiş oldu.

Ptolemeler (Batlamyoslar): İskenderin ölümünden sonra memleketi kumandanları arasında taksim edildiği zaman (M. E. 323) Kıbrıs, iptida Antigonun sonra da Mısırı almış olan Ptolemenin eline geçti. Ptolemeler iki

buçuk asır kadar hakim oldular ve adada medeniyetin terakkisine hayli hizmet ettiler.

Romalılar: Milâttan evvel (57) senesinde Roma kumandanlarından Katon Kıbrısın zenginliğine tamah ederek adayı zapt ve bir çok kıymetli hazineleri Romaya nakletti.

(Farsala) muharebesini müteakip Pompeyi takiben Mısıra giden ve Kleopatrayı Kraliçe yapan Sezar adayı Kleopatranın kardeşlerine ve daha sonraları Antuvan Kleopatranın bizzat kendisine bahşettiler; fakat (Aksiyom) muharebesinde Antuvanı mağlup eden rakibi Ogüst adayı geri aldı ve milâttan evvel (27) senesinde Kıbrıs Romanın bir vilâyeti oldu.

Bizanslılar: (395) senesinde Roma İmparatorluğu Şarkî ve Garbî diye ikiye ayrıldığı zaman Kıbrıs Şarkî Roma İmparatorluğunun payına düşmüş ve Bizansın bir vilâyeti ilân olunmuştu. Bizanslılar adanın o zamanki merkezi olan Salâmise Konstantiya adını verdiler ve (1184) senesine kadar adaya hakim oldular.

Bizanslılar zamanında Şarkî Roma İmparatorluğu dahilinde Rumcanın resmi lisan olması üzerine pek muhtemeldirki Kıbrıslılar da, Rum olmadıkları halde, Rumca konuşmağa başladılar ve zamanla hakiki mahiyetlerini unutarak kendi kendilerini Rum addettiler ve bugünkü Kıbrıs Rumlarını vücude getirdiler.

Müslümanlar: Kıbrıs, Bizansın bir vilâyeti bulunduğu sırada, Müslümanların müteaddit hücumlarına uğradı. Müverrih STEPHEN DE LUSİGNAN a göre, (632) de başlayan ve muhtelif fasılalarla (963) senesine kadar (330) sene devam eden, bu Arap istilâları en az (24) defa vukua geldi ve neticede ada sulhan Bizanslılara bırakıldı.

Kıbrıs İmparatorluğu: (1184) de Bizans İmparatoru Manuel I. in yeğeni İsak Komnen sahte Fermanlarla Kıbrısa gelerek İdareyi eline almış ve sonra kendi kendisini Kıbrıs İmparatoru ilân eyliyerek (1191) senesine ka-

dar adaya hakimolmuştur. Bu müddet zarfında Kıbrıslılar İsakın zulüm ve istibdadı altında hayli hırpalandılar.

İngilizler: 1191 senesinde, nişanlısı Berengaria ve kız kardeşi Joanna ile birlikte, denizden üçüncü haçlı seferine gitmekte olan İngiltere Kralı Aslan Yürekli Rişar bir Mayısta Rodos açıklarında fırtınaya tutularak kendisi Antalya Körfezine ve kızkardeşi ile nişanlısını hamil olan gemi de Kıbrısa doğru sevk olunmuş ve Limasol iskelesi açıklarında demirlemişti. O zaman Kıbrıs İmparatoru olan İsak, Rişarın nişanlısına ve kızkardeşine karşı fena muamelede bulunmuş ve onları zorla karaya çıkartmağa kalkışmıştı.

Rişar, muvasaletinde, nişanlısına ve kız kardeşine karşı yapılan bu fena muameleye pek ziyade kızmış ve adayı zaptederek bir İngiliz vali idaresine tevdi eyledikten sonra yoluna devam etmiştir.

Mabediler: Kıbrıs İngiliz idaresinde ancak bir sene kaldı. 1192 de, Avrupa zadegânından olup Kudüste Hazreti Süleymanın mabedi civarında bir manastırda ikamet etmekte olan, Mabedilere satıldı. Fakat Mabediler de, İngilizler gibi, adada ancak bir sene kaldılar. Bununla beraber yaptıkları mezalim Kıbrıs tarihinde meşhurdur.

Lüzinyanlar: Mabediler Kıbrıslıların kendilerine karşı isyan etmeleri üzerine adayı terke karar verdiler ve Rişardan paralarını geri istediler. O sırada Salâhattini Eyyubi tarafından Kudüsten koğulan, Fransanın Lüzinyan hanedanına mensup Guy de Lusignan Mabedilerin paralarını vererek Kıbrısı satın aldı. Lüzinyanlar adada eyice yerleştikten sonra orada Ortodoks kilisesinin üstünlüğü yerine Lâtin kilisesinin üstünlüğünü tesis etmek hevesine düştüler ve bu yüzden Ortodoks Rumlara bir çok mezalimde bulundular.

1260 senesinde Papa Aleksandr IV zamanında Ortodokslara yapılan bu mezalim son haddini buldu. Bu tarih-

te adadaki Lâtin Baş Piskoposu ayni zamanda Ortodoksların da Baş Piskoposu yapıldı. Diğer Ortodoks Piskoposları da ayni derecedeki Lâtin Piskoposlarının tâbii menzilesine indirildi ve onlara ve Papalık makamına itaat yemini etmeğe mecbur edildi. Bu suretle Lâtin Lüzinyanlar tarafından ortadan kaldırılan Kıbrıs Ortodoks Rum Baş Piskoposluğunun şeref ve istiklâli Kıbrısta Türk Hakimiyetinin teessüsünden sonra ve Türkler tarafından 1575 senesinde ihya edilinceye kadar muattal kaldı.

Lüzinyanlar 1192 den 1489 a kadar takriben üç asır adaya hakim oldular. Bu müddet zarfında Kıbrıs, Avrupa derebeyliğinin küçük ve parlak bir nümunesi oldu. San'at ve medeniyeti hayli terakki etti. Ortazaman mimarisi tarzında bir çok binalar inşa edildi. Ezcümle bugün birer cami olan Lefkoşa ve Mağusa Ayasofyaları bu zamanda bina edildiler.

Cinevizler: Kıbrıs Lüzinyanların idaresinde bulunduğu sırada, 1372 senesinde, Cinevizler Mağusayı zaptettiler ve 1464 tarihine kadar muhafaza ettiler.

Mısır Memlükleri himayesi: 1426 senesinde Mısırın Memlük sultanlarından Parspay Kıbrısa asker sevkederek Lüzinyan kralı Janusu mağlup ve esir etti. Bu tarihten itibaren ada Mısır nüfuz ve himayesine girdi ve Mısıra vergi vermeğe başladı.

Venedikliler: Son Lüzinyan hükümdarı Katerin Kornaro zamanında Venedikliler Kıbrıs işlerine müdahale etmeğe başladılar ve 1489 senesinde kraliçeyi bütün hukukunu Venedik Cumhuriyetine terke mecbur ettiler. Bu suretle ada Venedik idaresine geçmiş oldu.

Venediklıler zamanında adanın san'at ve medeniyeti, refah ve saadeti gittikçe tedenni etti. Adeta askeri bir işgalden ibaret olan Venedik idaresi Kıbrıslıları memnun etmiyordu. Bu idare 1570—71 de Kıbrısın Türkler tarafından zaptına kadar devam etti.

Osmanlı himayesi: Yavuz Sultan Selim (1517) senesinde Mısırı zaptettiği zaman Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs için Mısır sultanlarına vermekte olduğu sekiz bin duka altınını bundan sonra Osmanlı İmparatorluğuna vermeği kabul etti. Bu suretle ada Osmanlı himayesine girmiş oldu.

Kıbrısta Türkler: Venedikliler Mısıra ve Hicaza gitmek üzere Kıbrıs civarından geçen Türk gemilerine tecavüz ediyorlar, içindeki insanları zincire vuruyorlar ve mallarını zaptediyorlardı. Bu cümleden olmak üzere Padişah Selim II nin daha şehzadeliği zamanında kendisine Mısır Beylerbeyi tarafından gönderilen bazı hediyeleri Kıbrıs korsanları zaptetmiş ve infiali mucip olmuştu. Bundan başka o sıralarda serveti ve Avrupa ahvaline vukufu ile dikkatı celbeden Yusuf Nasi isminde bir musevî hediyelerile saraya hulûl ve nüfuza muvaffak olmuş bulunuyor, Kıbrısın fethini telkin ve teşvik ile padişahı irza ve ikna ediyordu (1) Hatta bir gün Sultan Selim II Yusuf Nasiye:

(1) Yusuf Nasi Portekizli bir müsevi zenginidir. Engizisyon korkusundan tenassür etmiş ise de gene kurtulamayacağını anlayarak İtalyaya ve bilâhare İslanbula gelmiş, burada tekrar eski dinine avdet eylemişti. İstanbulda sarraflığa başlamış ve Saraya intisap ile nüfuz sahibi olmuştu. Bir aralık Kütahya valisi bulunan Veliaht Selimin de teveccühünü kazanmış, Selimin cülusunu müteakip Naksos adası ile diğer Siklât takım adalarının kendisine verilmesine Padişahı razı eylemiş ve senevi kırk bin lira mukabilinde bu adaları (Nakşe Dukası) ünvanile idareye başlamıştır. Mamafi Nasi İstanbuldan ayrılmayarak Naksosa bir vekil göndermekle iktifa ediyor ve şarabını metettiği Kıbrısın fethile krallığının kendisine tevdiine Padişahı teşvik ve ırzaya uğraşıyordu. Nihayet Kıbrıs fethedilmiş ise de Sokullu bir çok kanlar dökülerek elde edilen bu koca ada krallığının Selimi saninin bir serhoşluğu sırasında verdiği bir sözle, alelâde bir çiftlik gibi Yusufa bahş ve ihsan olunmasına mani olabilmişti. Nasi Selimin vefatından bir müddet sonra öldü ve Siklât adaları da doğrudan doğruya tekrar hükümete geçti. «Türkiye tarihi: Hamit ve Muhsin.» Sayfa (124 — 125).

«Benim muradım olursa sen de Kıbrıs kralı olursun» demiş, o da bir Kıbrıs armasile (Kıbrıs kralı Jozef) ibaresini havi bir levha yaptırarak evine asmıştı. Yalnız harbin ilânı için zahiri bir sebeb lâzımdı. Nihayet o sebeb de çok geçmeden bulunuverdi. O sıralarda İskenderiyeye gitmekte olan Mısır Defterdarının gemisi Kıbrıs korsanları tarafından zapt ve içindeki eşya yağma edildi. İşte bu vak'a Kıbrısın zaptı için sebeb addolundu.

Anadolu, Suriye, Mısır gibi Türk memleketleri arasında ve mühim bir mevkide bulunan Kıbrısın Venedikli korsanlar elinde kalmasına ve Türk gemilerine taarruz ve tecavüz eylemesine elbette müsaade olunamazdı. Sokullu Mehmet Paşanın, Kıbrısın zaptı için yapılacak bir seferin henüz vakitsiz olduğunu, hemen bütün hıristiyan Avrupa devletlerile ta eskidenberi siyasî münasebetler tesis etmiş olan Venediklilerin böyle bir vaziyet karşısında kolayca Osmanlılar aleyhine bir devletler ittifakı vücude getirerek Osmanlı İmparatorluğunu müşkül bir vaziyete sokabileceğini ileri sürmesine ve Kıbrısın fethinin münasip bir zamana tehirini muvafık bulmasına rağmen İstanbulda aktedilen bir meclisi meşverette adanın fethine karar verildi ve Şeyhülislâm Ebüssuut efendi fetvasını verdi. Fakat derhal askerî harekâta geçilmeyüp Kubat çavuşun riyaseti altında bir hey'et gönderilerek adanın sulhan teslimi istendi ve Venediklilerin ret cevabı vermeleri üzerine harbe girişildi.

100,000 kişilik Türk ordusuna, Kıbrısın zaptına en ziyade taraftar olan, Lala Mustafa Paşa Başkumandan tayin edilerek maiyetine Anadolu Beylerbeyi İskender, Zülkadriye beyi Hasan, Sivas beyi Behram ve Halep beyi Devriş Paşalar verildi, 360 gemiden müteşekkil donanmaya da Piyale Paşa kumandan tayin edildi.

Donanma İstanbuldan hareket ederken Selim II tarafın-

dan teşyi edildi ve Anadolu ve Suriye sahillerinden geçerken icabeden levazımatı aldı.

Limasol ve Lefkoşanın Zaptı: 1570 senesi Temmuzunun birinci günü Kıbrısın Limasol iskelesi Lala Mustafa Paşa ordusu tarafından zaptedilerek Leftari Kalesine Türk bayrağı çekildi.

Limasolun zaptından sonra Türk ordusu Lefkoşa üzerine yürüyerek 22 Temmuzda şehri muhasaraya başladı. Fakat Venedikliler Türklerin Kıbrısı zaptetmek niyetinde olduklarını daha evvelden anlamış olduklarından Lefkoşanın muhitini üçte bire indirerek dışarıda kalan binaları yıkmışlar ve bunların taşları ile Lefkoşanın etrafını hisarlarla çevirmişlerdi. Bundan dolayı şehre girmek kolay olmadı. Muhasara (50) gün sürdü. Bu müddet zarfında müteaddit kanlı muharebeler oldu. Nihayet 9 Eylül, 1570 sabahı umumi bir hücumdan sonra Türkler, Köstanza tabyasına Türk bayrağını çekmeğe muvaffak oldular.

Cirne, Baf, Lârnaka (İskele) sulhan tesim oldular.

Mağusanın Zaptı: Mağusanın zaptı çok güç oldu. Muhasara 1570 senesi 18 Eylülünden 1571 senesi Ağustosunun altıncı gününe kadar on bir ay devam etti. Mağusa muhafızı Mark Antonyo Bragadino fevkalâde mukavemet etti, çok yüksek metanet ve cesaret gösterdi, fakat Türk azmi Türk şecaati karşısında daha fazla dayanamıyarak nihayet 6 Ağustos, 1571 de teslim oldu.

Mağusanın zaptı ile Kıbrısın fethini ikmal eden Lala Mustafa Paşa Muzaffer Paşayı Kıbrıs valisi tayin ederek İstanbula döndü.

Türk Donanması dönerken İnebahtı körfezinde Venedik müttefiklerinin anî bir hücumuna uğradı, Müthiş zayiat verdi. Kılınç Ali Paşa donanmanın bir kısmını kurtarmağa muvaffak olarak İstandula geldi. O zaman Sadrazam olan Sokullu Mehmet Paşanın himmetile altı ayda eskisinden daha mükemmel bir donanma vücuda getirilerek Ak-

denize çıkıldı. Venedikliler bu vaziyet karşısında daha fazla dayanamıyarak sulh istediler ve Kıbrısı Türkiyeye bırakmak ve üstesine de 300,000 lira harp tazminatı vermek şartile müsalâhaya razı oldular.

Kıbrısta Türk idaresi: Senelerdenberi Venediklilerin sert idaresi, zulûm ve istibdadı altında inliyen Kıbrıslılar Türk ordusunu adeta halâskâr olarak karşıladılar ve Türk idaresini memnuniyetle kabul ettiler. Filhakika Türk idaresinin teessüsüyle o zamana kadar adada mevcut olan serflik nihayete erdi; 1260 senesindenberi muattal kalmış olan Kıbrıs Rum Başpeskoposluğu ihya edildi; ortodokslara eski hukuk ve imtiyazları geri verildi; geniş müsadelerde bulunuldu.

Fakat Ortodoks Rumlar bütün bu nimetlere rağmen Türkiyeye karşı sadakat göstermediler. 1600 senesinde, daha fetih üzerinden otuz yıl geçmeden, Savva Dukası Çarlı Emanuel ile Toskana Grandukası Ferdinand I. e Kıbrısı almaları için müracaatta bulundular; 1821 Yunan ihtilâli esnasında, Kıbrıs Rumlarını isyana teşvik için, Yunanistandan Kıbrıs Rum Başpeskoposluğuna gönderilen Kipriyanus adlı birisinin delâletiyle ihtilâle iştirak eylediler. O zaman Kıbrıs valisi bulunan Küçük Mehmet Paşa Kipriyanus ile Kitium, Girne, ve Baf mitropolitlerini isyanda methaldar oldukları sabit olduğundan idam ettirdi.

1832 senesinde de Kaloğiros adlı bir Karpaslı ile Gâvur İmam adlı bir Baflı anlaşarak isyan ettiler. Kaloğiros tutularak idam edildi. Gâvur İmam Kıbrıstan güçlükle kaçabildi. Bu isyan da bu suretle bastırılmış oldu.

Türk idaresi Kıbrısta 1878 senesine kadar üç asırdan fazla bir müddet devam etti. Ada iptidaları, tam bir asır, Sadrazamlığa bağlı olup Sadrazam tarafından tayin olunan Paşalarla idare olundu. 1670 senesinde Kaptan Paşalığa bağlandı ve Muhassıl tesmiye olunan memurlar tarafından idare edilmeğe başlandı.

1838 de Sultan Mahmut II. zamanında çıkarılan bir ferman ile adanın idare, ve vaziyeti daha ziyade islâh edildi. Sultan Mahmuttan sonra gelen Abdülmecit idareyi bir kaymakam ile Divan tesmiye olunan bir meclise tevdi etti. Gülhane Hattıhümayunuyle yapılan islâhatı Kıbrısa da teşmil eyledi.

1870 de kaymakamlık, doğrudan doğruya İstanbula karşı mes'ul olan, bir mütesarrıflığa tahvil edildi ve bu idare şekli 1878 İngiliz işğaline kadar devam etti.

İdarî taksimat: İdare noktai nazarından ada kazalara ve kazalar da nahiyelere ayrılmıştı. (Harita : 2). Her kaza bir kaymakam ve her nahiye bir mes'ul müdür tarafından idare olunurdu ve köylerde vergileri toplayan muhtarlar bulunurdu.

Askerî teşkilât: Emniyet ve müdafaa vasıtası olmak üzere başlarında bir Yeniçeri Ağası ve onun maiyetinde bir Kol Kâhyası bulunan 1.000 Yeniçeri ve 28 Çorbacı Kıbrısta bırakıldı. Bundan başka 42 zeamet sahibinin idaresi altında 2.666 sipahiden müteşekkil bir kuvvet vücude getirildi. Bu zeamet sahipleri ile sipahilerin başına en yüksek rütbelisi Lefkoşada ve ona tabi olan diğer ikisi Baf ve Mağusada oturan üç alay beyi tayin edildi.

Adlî teşkilât: Adlî işler Nizamiye mahkemeleri tarafından görülüyordu. Kazalarda kaza mahkemeleri, Lefkoşada bir Temyiz mahkemesi, Lârnakada bir Ticaret mahkemesi, dinî mes'eleler için de Şer'i mahkemeler vardı.

Her kaza mahkemesinin reisi o kazanın kadısı idi ve ikisi müslüman, ikisi hıristiyan olmak üzere dört azası vardı. Mahkemenin hukuk mes'elelerinde 5.000 kuruş cezai naktî ve ceza mes'elelerinde üç sene hapis cezası vermeye salâhiyeti vardı. Fakat mahkeme kararının tatbikinden evvel kaymakamın muvafakatının alınması lâzımdı.

Lefkoşa Temyiz mahkemesi, reis olarak bu kazanın kadısından ve aza olarak da üç müslüman ve üç hıristiyandan

müteşekkildi. Temyiz hukuk mes'elelerinde bir istinaf mahkemesi olarak icraî hüküm eder ve ceza mes'elelerinde de üç seneden fazla hapis cezasını icap ettiren davaları görürdü.

Lârnakadaki Ticaret Meclisi ticarî mes'elelere bakardı. Başlarında kadılar bulunan Şer'î mahkemeler ise yalnız müslümanlar içindi ve evlenme, ayrılma, miras ve hısımlık gibi dinî mes'eleler üzerine hüküm verirlerdi.

Mehmet Ali Paşa: Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın isyanı esnasında (1832 de) Kıbrıs Mısır idaresine geçti ise de bir müddet sonra Osmanlı idaresi iade edildi.

İngiliz işgali: 1877—78 Türk-Rus harbinden sonra Abdülhamit II. ile İngiltere Kraliçesi Viktorya arasında akt edilen 4 Haziran, 1878 tedafüi ittifak muahedesile İngiltere, Rusyaya karşı Türkiyeye muzaharette bulunmayı taahhüt ettiğinden, icabı halinde bu taahhüdünün daha kolay ifasını temin için, Kıbrıs senelik bir vergi mukabilinde muvakkaten İngiliz idaresine tevdi edildi. Bu idare 1914 senesine kadar 36 sene devam etti. Bu müddet zarfında ada bir İngiliz fevkalâde komiseri tarafından idare olundu, Kavanin Meclisi adıyle bir de meclis açıldı.

Büyük Harpte Türkiyenin İttifak devletleri tarafından harbe girmesi üzerine İngiltere 5 İkinci Teşrin, 1914 de Kıbrısı ilhak eyledi. Bu ilhak Türkiye tarafından 1923 Lozan muahedesile tanındı. Bundan sonra fevkalâde komiserlik valiliğe tahvil edildi.

Kıbrısın bugünkü idare şekli: Kıbrıs bugün Londrada Müstemlekât Nazaretine merbut bir İngiliz kolonisi olup bir İngiliz vali tarafından idare edilmektedir (Harita : 3). Kazalarda Osmanlı devrindeki kaymakamlara mukabil komiserler, nahiyelerde ve köylerde ise eskisi gibi müdürler ve muhtarlar hükûmet işlerine bakmaktadırlar. 1931 senesine gelinceye kadar valinin riyaseti altında toplanan ve hükûmetin tayin ettiği (9) İngilizle Türkler ve Rumlar tarafın-

dan, ayrı ayrı olmak üzere, intihap edilen (3) Türk ve (12) Rum azadan teşekkül eden bir Kavanin Meclisi vardı. Ada bu meclisten geçen kanunlarla, Fermanı Kıralilerle ve İngiliz işgalinden evvel mer'i olan Türk kanunlarile idare olunuyordu. Fakat Kıbrıs Rumlarının 1931 senesinde hükûmete karşı isyan etmeleri üzerine, idareyi kısmen olsun meşrutî kılan, Kavanin Meclisi lağvedilerek hükûmet doğrudan doğruya idareyi eline almış ve kayıtsız, şartsız adayı idare etmeğe başlamıştı. İkinci Teşrin, 1933 te ise, Kavanin Meclisinin lâğvı ile valiye devredilen ve Kıral Hazretlerini temsilen istimal olunan teşrii vazifede valiye yardım etmesi maksadile ve azası hükûmet tarafından tayin olunmak üzere (Meşveret Meclisi) adlı bir istişare meclisi teşkil edilmiştir.

Adanın inzibatı başlarında İngiliz kumandanlar bulunan yerli polisler tarafından temin edilir.

Resmî dairelerde. reislikler ve yüksek memuriyetlerin bir kısmı müstesna olmak üzere, yerli memurlar kullanılır.

III

KIBRIS TÜRKLERİ

A — MENŞE, DİL, NÜFUS

Menşe: Kıbrıs Türklerinin aslını 1570—71 de adayı zaptetmek için giden Türk Ordusundaki askerler ile bu askerler tarafından celbedilen aileleri efradı, sonraları Türkiyeden memuriyetle giderek adada yerleşenler ve bir de civar Tür memleketlerinden ticaret maksadile giden ve adada tevattun eden kimseler teşkil etmektedir.

Dil: Kıbrıs Türklerinin ana dilleri Türkçe olup kendi aralarında umumiyetle Türkçe konuşmaktadırlar. Menşeleri Orta Anadolu olan Mesarya köylüleri ve bilhassa (Görneç) köyü halkı iç Anadolu Türkçesini bugün dahi Kıbrısta yaşatmaktadır.

Ahalisi kısmen Türk, kısmen Rum olan köylerde hemen her Türk Rumca ve Rumların bir kısmı Türkçe dahi bilmekte ve bu iki unsur bir iş dolayısile buluştukları ve yekdiğerile temasa geldikleri vakit bazan Türkçe bazan Rumca ve bazan da bu iki lisanı birbirile karıştırarak adeta muhtelit bir dil konuşmaktadırlar. Fakat köylülerin kendi aralarında bazan Türkçe tabirleri Rumca kelimelerle karıştırarak kullanmaları bir esas ve kaideye tâbi değildir.

Bazı köylerde Türk sekene kuvvetli ortodoks teşkilâtı tesiri altında bir aralık din ve milliyetlerini ve dolayısile dillerini unutur gibi olmuş idiseler de sonraları oralara kadar yayılan maarif teşkilâtı sayesinde kendilerini tutabilmişler ve din ve milliyetleriyle beraber dillerini de muhafaza etmişlerdir. Her nekadar bu gibi köylerin bazı

ihtiyarları bugün dahi Rumca konuşuyorlarsa da yeni yetişenler arasında Türkçeyi öğrenmiyen kalmamış gibidir.

Fakat ilâve etmek lâzımdırki 1933 Maarif Kanunuyle Kıbrıs maarifinin idaresi mes'uliyetini tamamen üzerine alan hükûmet tasarruf bahanesile bazı okulları kapatmış veya birleştirmiş, bazı öğretmenlerin vazifelerine nihayet vermiş ve bir kısım halk suçsuz kabahatsız tekrar cehalet karanlığı içinde bunalmağa mahkûm edilmiştir.

Kıbrıs Türkçesi adanın bugünkü sahibi İngilizlerle nüfusun büyük bir ekseriyetini teşkil eden Rumların dillerinin tesiri altında kalması neticesi olarak iki hususiyet arzeder:

1 — Fiiller Türkçede cümlenin sonunda kullanılırken Kıbrıs Türkçesinde Rumcanın ve kısmen İngilizcenin tesiri neticesi olarak cümlenin başında ve ortasında kullanılır. Meselâ: Ver bana kalemi. Sen al kitabı... gibi.

2 — Türkçede istifham şekli fiilin nihayetine «mi» edatı getirilerek yapılırken Kıbrıs Türkçesinde Rumcanın tesiri neticesi olarak fiilin son hecesi uzatılarak yapılır. Meselâ: Ahmet geldi?... Hasana verdin parayı?..... gibi.

Nüfus: 1570—71 tarihinden itibaren Kıbrısta yerleşen Türkler tabiatın müsait şartları içinde pek çabuk çoğalmışlar ve az zamanda adanın her tarafına yayılmışlardır.

Kibriyanos adlı bir Rum 1778 de «1777 nüfus tahririne göre» Kıbrıs nüfusunun (47000) i Türk ve (37000) i Rum olmak üzere (84000) olduğunu yazıyordu. İngilterenin (1793) te vefat eded Halep ve Kıbrıs konsolosu De Vezin de kendi zamanında bu miktarı (60000) i Türk ve (20000) i Rum olmak üzere (80000) göstermektedir.

Yukarıdaki iki kayıt (1570) senesinden evvel adada hiç Türk yokken fetihten sonra takriben iki asır içinde Türklerin adadaki umum nüfusun yarısından fazlasını teşkil edecek kadar çoğaldıklarını ve o tarihlerde Kıbrısın

idaresi noktai nazarından olduğu kadar sekenesi itibarile de bir Türk yeri olduğunu göstermesi dolayısile mühimdir.

Fakat bu büyük Türk ekseriyetinin bir müddet sonra yerini Rumlara bıraktığını görüyoruz. 1878 İngiliz işgalinden sonra yapılan nüfus tahrirleri şu neticeleri vermiştir:

Seneler:	1881	1891	1901	1911	1921	1931
Rumlar:	137631	158585	182739	214480	244887	276572
Türkler:	45458	47926	51309	46428	51339	64245
Diğer unsurlar:	3084	2775	2974	3056	4489	7142
Yekûn...	186173	209286	237022	263964	300715	347959

Yukarıdaki nüfus tahrirlerinin tetkikinden de pekalâ anlaşılacağı üzere Kıbrıstaki Türk varlığı İngiliz işgalinden sonra gittikçe sarsılmakta ve aşağılamaktadır. Vakia bir evvelkine nazaran bir sonraki nüfus tahririnde bir mkitar fazlalık göze çarpmaktadır. Fakat bu fazlalık Rumların şayani hayret çoğalma miktarı yanında adeta sıfır gibi kalmakta ve Türk varlığının diğer unsurlara nisbeti günden güne aşağılamaktadır. 1891 de 209286 dan ibaret olan ada nüfusunun % 22. 90 ını teşkil eden Türkler 1931 de 347959 a çıkan nüfusun ancak % 18. 46 sını teşkil edecek kadar bir varlık gösterebilmişlerdir Aşağıdaki cetvel Türklerin, Rumların ve diğer unsurların umum nüfusun yüzde itibariyle teşkil ettikleri kısmını ve bu kısmın azalma ve çoğalma seyrini vazıh bir şekilde göstermektedir:

Seneler:	1791	1901	1911	1921	1931
Rumlar:	75 80	77.09	78.24	78,83	79.48
Türkler:	22.90	21 66	20.59	19.74	18 46
Diğer unsurlar:	1.30	1.25	1.17	1.43	2.06

Adadaki Türk varlığının yukarıdaki cetvelde görüldüğü veçhile, aşağılamasına ve gerilemesine, tabiî, bir takım

sebebler vardır. Müteaddit olan bu sebebler şöyle hülâsa olunabilir:

1— Kıbrıs Türklerinin Anavatanları olan Türkiyeye karşı besledikleri sonsuz aşk ve muhabbet hislerile, kahraman bir milletin evlâtlarının, yabancı bir devletin boyunduruğu altında yaşamalarından hissetmeleri tabii olan azap ve iztırabın doğurduğu Anavatana muhaceret hareketleri. 1923 Lozan Muahedesile Kıbrısın İngiltereye ilhakı Türkiye tarafından tanındıktan sonra bir çok Türkler Kıbrıstaki mallarını satarak Türkiyeye ve bilhassa kendilerine yakın olan ve iklim itibariyle kendi memleketlerine benzeyen Adana ve Mersin taraflarına göç etmişlerdir. Birbirini takip eden bu göçler bugün oralardaki Kıbrıslılar varlığını doğurmuştur.

2 — İktisadi sahada günden güne artan Rum hakimiyeti karşısında dayanamayan bazı Türklerin, bilhassa köylülerin zaten ipotek olan mallarını satarak Türkiyeye muhaceret eylemeleri.

3 — Hükûmetin, Türkleri mağdur eden bazı harekât ve icraatından artık ada üzerinde Türklere hayat ve istikbal kalmadığını pekalâ anlayan gençlerin, zaten güçleşen hükûmet kapısında işlemektense Türkiyede leyli ve meccani olan okullarda okumayı, veya; hükûmet kapısında olsa bile kendi vatanı ve milleti için çalışmayı tercih etmeleri ve bunu bir nimet telekki eylemeleri. Bu cümleden olmak üzere 1932 senesinde 35— 40 ve 1933 senesinde 50—60 lise mezunu Türkiyeye gelmiş ve muhtelif yüksek okullara yerleştirilmiştir.

Kıbrıslı talebenin Türkiyedeki okullara yerleştirilmesinde Hükûmetin ve okul idarelerinin gösterdikleri kolaylık ve yardım bilhassa kayda şayandır.

1933 senesi iptidalarında, Kıbrıstan gelen hemşerilerinin okullara daha kolay yerleşmelerini temin için, İstanbulda Darülfünunun Kıbrıslı talebesi tarafından «Kıb-

rıslı Türk Talebe Cemiyeti» namiyle bir de cemiyet kurulmuş ve Hükûmet tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Kıbrıslı talebe Türkiye okullarında tahsillerini bitirdikten sonra Anavatana karşı taahhüt ettikleri mecburî hizmetlerini ve askerliklerini yapıyorlar ve ondan sonra da Türkiyede yerleşiyorlar, aile sahibi oluyorlar ve pek azı müstesna bir daha Kıbrısa dönmiyorlar Bu suretle Kıbrıs Türkleri; her köşesinde üç asırdan fazla bir müddet devam eden Türk idaresinin şanlı ve mukaddes hatıralarını taşıyan yeşiladayı kendiliklerinden boşaltmış oluyorlar.

4 — Kıbrıslı Türk kızlarının Araplar tarafından muhtelif Arap memleketlerine taşınmaları. Son senelerde görülen bu hareket Kıbrıs Türklerinin istikbali noktasından haiz olduğu ehemmiyet dolayısile bilhassa kayda şayandır. Adanın hemen her tarafından bir çok Türk kızları güzelliklerine ve tahsil derecelerine göre muhtelif fiyatlarla ve komisyoncular vasıtasıyle Suriye ve Filistinden gelen Araplara satılmakta ve ufak bir nikâh merasiminden sonra Arap kocaları tarafından muhtebif Arap memleketlerine nakil olunmaktadır. Bu kızlar arasında muhtelif derecede tahsil görenler, ilk okulu bitirenler, Lefkoşada Viktorya Kız Lisesinde bir kaç sene okuyanlar ve hatta bu okulun son sınıfına kadar yükselenler vardır. Eski medeniyet merkezlerinden biri olan ve İngiltere gibi kadınlara bile intihap hakkı veren medeni bir devletin idaresinde bulunan Kıbrısta Arapların hayvan satın alır gibi Türk kızlarını satın almaları yalnız Türk münevverlerinin değil Rumların bile dikkat ve nefret nazarlarını celbetmektedir. Fakat gerek Türkçe ve gerekse Rumca gazetelerin bu hususta Evkaf dairesini ve Hükûmeti ikaz eder şekildeki yazıları asla nazarı itibare alınmamaktadır. Bundan dolayı Arapların elyevm Türk kızlarını almakta devam ettiklerini görüyoruz.

«Söz» gazetesinin 31 Ağustos, 1933 tarihli sayısında çıkan ve «Evlenme Acenti» başlığını taşıyan bir yazıdan son zamanlarda bu maksat için Lârnakada bir de komisyoncu evi açıldığını öğreniyoruz. Mezkûr yazıda Yafada çıkan «Camiatül İslâmiye» gazetesinde, Lârnakadan yazılan ve adanın umumî vaziyetinden bahseden bir mektubun intişar ettiği haber verilmekte ve bu mektubun bir kısmı iktibas edilmektedir. Aşağıdaki parça «Söz» gazetesinin «Camiatül İslâmiye» gazetesinden tercüme ve iktibas ettiği yazıdandır: «Lârnakada Büyük Cami yakınında Kudüslü Azmi efendi bir yazıhane açmış ve Kıbrıstan kız almak isteyen Arap gençlerinin evlenme işlerini kolaylaştırmak için tertibat almıştır.»

Tabii kayda hacet yokturki gençlerini seve seve Türkiyeye tahsile gönderen ve tahsillerini bitirdikten sonra orada kalmalarını pek haklı olarak terviç eden Kıbrıs Türklerinin kızlarını bu suretle Araplara kaptırmaları ve bunda devam etmeleri kendi ellerile kendi ocaklarını yıkmaları demektir ve bu hal Kıbrıs Türklüğünün istikbali için çok fecidir.

5 — Rum tesiri: Bu, Kıbrıs Türklerinin müsap olduğu dertlerin en büyüklerinden biri ve belki de birincisidir. Muhtelif sahalarda ve bilhassa dil ve din sahasında kendini pek bariz bir şekilde hissettirmekte ve Kıbrıstaki Türk varlığının sarsılması üzerinde mühim rol oynamaktadır. Dil sahasında Rum tesiri:

Başlangıç tarihi pek eskidir. Kıbrısın Türkiye idaresinde bulunduğu zamandanberi devam edüp gelmektedir.

1878 İngiliz işgalinden sonra her sahada olduğu gibi bu sahada da Türkler üzerindeki Rum tesiri artmağa başlamıştı. Fakat bir müddet sonra genişletilen maarif teşkilâtı ve Türk öğretmenlerin değerli gayretleri neticesi olarak Kıbrıs Türkçesi bir dereceye kadar selâmet ve istiklâlini muhafaza edebilmiştir.

Aşağıdaki cetveller maarif teşkilâtı genişletilmeden evvel olan vaziyetle genişletildikten sonraki vaziyeti göstermektedir:

(1)

Kıbrısta anadili olarak konuşulan Türkçe ve diğer dillerin umum nüfusa nazaran ve yüzde itibarile teşil ettiği kısımlar.

Seneler:	1901	1911	1921	1931
Türkçe:	20.06	20 01	19.22	18.07
Diğer diller:	79.94	79.99	80.78	81.93

(2)

1911 Nüfus tahririne göre Türklerin anadilleri

Umum Türk Nüfus	56428	
Türkçe konuşan	55019	(% 97.50)
Rumca konuşan	1191	(% 2.11)
Arapça konuşan	199	(% 00.35)
Diğer diller	19	(% 0.04)

(3)

1921 nüfus tahririne göre Türklerin anadilleri

Umum Türk Nüfus	61339	
Türkçe konuşan	59546	(% 97.08)
Rumca konuşan	1475	(% 2.40)
Arapça konuşan	194	(% 0.32)
Diğer diller	124	(% 0.20)

(4)

1931 nüfus tahririne göre Türklerin ana dilleri

Umum Türk Nüfus	64238	
Türkçe konuşan	62496	(% 97.28)
Rumca konuşan	1631	(% 2.54)
Arapça konuşan	100	(% 0.16)
Diğer diller	11	(% 0.92)

Yukarıdaki (2) ve (3) numaralı cetvellerde 1921 de

(1793) Türkün anadili olarak Türkçeden başka bir dil konuştuğu halde 1931 de bu miktarın (1742) ye düştüğünü görüyoruz. Bunda Türk öğretmenlerin genç nesli yetiştirmek hususunda sarfettikleri büyük gayretin mühim tesiri olmuştur. Fakat dil kısmında da kaydedildiği veçhile son 1933 maarif kanunile memleket maarifini kayıtsız, şartsız eline alan Hükûmet, İktisadî buhran bahanesile, okulların bazılarını kapatmış veya birleştirmiş, bazı öğretmenlerin vazifelerine nihayet vermiş ve bir kısım halk suçsuz, kabahatsız tekrar cehalet karanlığı içinde bunalmağa mahkûm edilmiştir.

Anadili olarak Rumca konuşan Türklere daha ziyade Lefkoşa ve Baf kazalarında tesadüf edilmektedir. 1921 nüfus tahririne göre Lefkoşa kazasında (1019) ve Baf kazasında (350); 1931 nüfus tahririne göre de Lefkoşa kazasında (1004) ve Baf kazasında (521) Türk anadılı olarak Rumca konuşmaktadır.

Bazı köylerde de Türk sekene hem Türkçe hem Rumca bildiği halde Rumcayı daha fazla benimsemekte ve kendi aralarında da onu kullanmaktadır.

Bazen de Lefkoşa, Mağusa ve Baf kazalarının bir çok köylerinde olduğu gibi Türk sekene esas itibariyle Türkçe konuşmakla beraber cümleleri arasında sık sık Rumca kelimeler ve tabirler kullanmaktadır.

Rumca kelimeleri ve tabirleri ihtiva eden bazı Türkçe cümleler:

Ona brostimo (nakti ceza) kesmişler de gitti barabano (şikâyet) etti. Bandabuliyaya (pazara) gitti çakistes (yeşil zeytin) alsın.

Re... (e...) memedis (Mehmet) gördün olan enan (bir) katsellan (inek) ge enan (ve bir) damalûin (bozağı) çıkardı banosdu (üstüne) vunon (dağın) ?

Ra..a (e) Ayşe fere (getir) liğon (biraz) zahari (şeker) ge lâyi (ve yağ) ge yapalım şekerli bitta ra...

Din ve dolayısile milliyet sahasında Rum tesiri: Başlıca iki safha arzeder:

Birinci safha: Bazı cahil ve saf Türk köylülerinin kendi dinlerini muhafaza etmekle beraber Rum mukaddesatına da bir kutsiyet izafe etmeleri ve onları da ziyaret eylemeleri, adak adamaları, mum götürmeleri, ve kendilerinden medet niyaz eylemeleri safhasıdır. Cikko ve Apostol Andreya Türk ziyaretçilere en çok malik olan manastırlardır. Hemen her sene, adetleri gittikçe azalmakla beraber, bazı Türkler bu manastırlara ziyarete giderler, mum götürürler ve adak adarlar.

Bir çok köylerde ve hatta kasabaların bir kısım aileleri arasında sıtmaya, baş ağrısına ve emsali hastalıklara karşı papaslara okutulmuş sirke ve yağ kullanırlar; göz tutmasına karşı gene papaslara okutulmuş zeytin yaprağıyle buhurlanırlar.

İkinci safha: Bazı Türklerin dinlerini ve dolayısile isim ve milliyetlerini bırakarak tenassur eylemeleri, daha doğru bir tabir ile Rum olmaları, safhasıdır. Adanın en hücra köşelerine kadar yayılan kuvvetli ortodoks teşkilâtı tesiri altında bazı saf ve cahil Türk köylüleri tenassur etmekte ve bu tenassur keyfiyetiyle beraber isim ve milliyetlerini de bırakmaktadırlar.

Kambo, Paralimni, Sodiri, Pirgo tenassur hadiselerine maruz kalan köylerin en başta gelenlerindendir. Kamboda 1921 nüfus tahririne göre ikisi kadın, altısı erkek olmak üzere (8) Türk vardı; 1931 nüfus tahriri ise bu köyde hiç bir Türk göstermemektedir. Kambo Türklerinin tenassurunda bu köye yakın olan Cikko manastırının büyük tesiri olmuştur. Cikko zengin bir manastır olup civar köylerin Türk sekenesi tarafından da ziyaret edilmektedir. İlk zamanlarda kendi dinlerini muhafaza eden ve din sahasındaki Rum tesirinin henüz birinci safhasını yaşayan bu Türk ziyaretçiler, Rumların teşvikleri ve papasların telkinleri

ziyadeleştikçe öyle bir zaman geliyorki tenassur etmekte tereddüt etmiyorlar.

Yukarıdaki sebeblerden başka ada Osmanlı idaresinde bulunduğu sıralarda Osmanlı Devletinin Rumlara bahşettiği imtiyazlar ve meselâ Türklerin askere alınmaları. Rumların alınmamaları gibi bazı sebebler de bugün Kıbrıs Türklerinin Rumlara nazaran zayıf ve aşağı bir derecede bulunmaları üzerinde mühim rol oynamıştır.

* * *

Kıbrıs Türklerinin Rumlar üzerindeki tesirleri : Rumlar muhtelif sahalarda Türkler üzerinde müessir oldukları gibi Türkler de bazı sahalarda Rumlara tesir etmektedirler. Türklerin tesir ettikleri sahalar bilhassa din, dil ve musiki sahalarıdır.

Türklerin din sahasında Rumlara yaptıkları tesir bazı Rum kızlarını müslüman ve dolayısile Türk yaparak onlarla evlenmekten ve hocaların bazı Rum köylülerine muska yapmalarından ibarettir ve bu da Rumlarda olduğu gibi bir teşkilât ve propağanda neticesi değildir. Vakia hocalar muskaları ve okumalarıyla Rum köylüleri üzerinde müessir olmaktadırlar. Fakat bu tesir Rum köylülerine dinlerini ve dolayısile milliyetlerini değiştirtebilecek kudret ve mahiyette değildir. Hocaların muskaları ve okumaları onlar için sadece, bir doktorun yazdığı, alelâde bir reçete ve ilâç mahiyetindedir. Bu tesir yalnız, senelerce Türkün kanını emen bir takım kof kafalı, örümcek beyinli hocaların kerametine bazı Rum köylülerinin de, dinleri başka olmakla beraber, ayni derecede körü körüne inanmalarını göstermesi itibariyle mühimdir. Eğer Türklerin de Rumlar gibi muntazam dinî teşkilâtları olsaydı ve onlar da Rumlar gibi dinî propağandalar yapmış olsalardı hoca muskalarına ve okumalarına bu derece inanan bazı Rum köylülerini bugün müslüman ve dolayısiyle Türk görmek ek mümkündü.

Dil sahasında da Türklerin Rumlar üzerindeki tesiri o kadar kuvvetli ve ehemmiyetli değildir. Bu sahadaki tesir de sadece Türklerin ekseriyette olduğu bir kısım köylerde bazı Türkçe kelimelerin Rumlar tarafından kullanılması ve bir kaç Rumun bozuk bir şive ile meramlarını ifade edebilecek kadar Türkçe bilmelerinden ibarettir. Bu cümleden olmak üzere 1911 de (139) Rum anadili olarak Türkçe konuşuyordu. 1921 de bu miktar (68) e düştü. Fakat 1931 de (146) ya yükseldi.

Musiki sahasında Türk tesiri: Türklerin Rumlar üzerinde müessir oldukları en mühim saha musiki sahasıdır. Bir çok Rum köylerinde bazı Türkçe şarkıların besteleri üzerine Rumca şarkılar terennüm edilmekte ve Türkçe şarkılardan ve taksimlerden bazılarının pilâkları bir kısım Rum köylerinde hazla dinlenmektedir. Bilhassa Kozan marşı ve Zeybek havaları Rumların çok hoşuna gider.

B — BÜYÜK TÜRK İNKILÂBI VE KIBRIS TÜRKLERİ

Osmanlı İmparatorluğu inhilâl edüp yerine yeni Türkiye Cümhuriyeti teşekkül ettikten sonra Türkiyede Atatürkün irşat ve delâletile husule gelen büyük inkılâp Kıbrıs Türkleri tarafından büyük bir dikkat ve alâka ile günü gününe takip ve tatbik edilmektedir.

Anavatana imtisalen fes bir tarafa bırakılarak şapka geyildi; çarşaf tarihin karanlıklarına gömüldü ve kadınlar artık kafes arkasından dışarıya çıkarak hayatla yüz yüze geldi. (Rs. 2—3). Eski harflerin ve rakamların yerini yeni Türk harfleri ve rakamları aldı.

Üç beş sene evveline gelinceye kadar ecnebî lisan öğrenmek, hükûmet imtihanlarına girmek ve memur olmak gibi kadınlar için lüzumsuz, yolsuz ve hatta günah sayılan şeyler bugün pek tabiî görülmektedir.

Düne kadar hemen her sahada her şeyi erkekten bek-

leyen ve bundan dolayı kendini erkeğin mutlak bir tabii addeden kadın bugün bu tabaalıktan kurtulmuş ve erkeğin hakiki ve samimi bir yardımcısı olmuştur. Dûne kadar içtimaî dertler ve ihtiyaçlarla alâkadar olmak ve onlara çare aramak erkeklere mahsus ve münhasır bir iş telekki edilirken bugün kadınların da erkekler kadar bu meselelerle alâkadar olması lâzım geldiği pekalâ anlaşılmış ve kendilerine terettüp edeni yapmaları pek tabii görülmüştür. İşte bu son telekki neticesi olarak, Kıbrıs Türk fakirlerine yardım etmek maksadile ve Bayan Ülviye Mitat'ın gayret ve delâletiyle Lefkoşada 25 Birinci Kânun. 1931 de (Lefkoşa Türk Hanımları Cemiyeti Hayriyesi) namiyle bir cemiyet kurulmuştur. Kıbrıs Türk kadınlığına âit bu ilk içitimaî teşekkül Kıbrısın her tarafında takdir ve teşvikle karşılandı. İştirak eden azanın verdiği iştirak bedelleri, cemiyetin tertip ettiği müsamerelerin ve dağıttığı rozetlerin temin ettiği hasılat ve nihayet ianelerle bir çok Türk fakirlerinin bir kısım zaruri ve mübrem ihtiyaçları temin olunmaktadır.

Cemiyet daha birinci senesinde; Türk fakirlerini çalıştırmak ve onlara san'at öğretmek gayesile, kendisine merbut olmak üzere bir de «Şefkat Yurdu» tesis eyledi.

Daha bir kaç sene evveline gelinceye kadar her hangi bir tiyatrodaki kadın rolleri ecnebilere ve bilhassa Rum ve Ermeni şantözlere yaptırılıyordu.

1928 senesinde Darülbedayiin turnevasına Kıbrısı da ithal etmesi ve bunu, son bir iki sene müstesna olmak üzere, müteakip senelerde devam ettirmesi ve «Muhlisin Çocukları» hey'etinin, Fikriyenin. Kemanî Sadi ve Münir Nurettinin ara sıra Kıbrısa uğrıyarak temsiller ve konserler vermeleri adada sahne hayatına karşı büyük bir alâka ve rağbet uyandırdı. Tiyatrolar ve müsamereler biri birini takip etti. Bozuk şiveleri ve cebri hareketleriyle tiyatronun zevk ve heyecanını kaçıran ecnebi şantözlerin

yerini Türk Bayanları aldı. Bugün tiyatrolardaki kadın rolleri yalnız Türk kadınları tarafından yapılmakta ve muvaffakiyetle başarılmaktadır. Bununla beraber sırf sahne hayatile uğraşacak teşekküller henüz vücut bulmamıştır. Verilen tiyatrolar, müsamereler ve konserler; okullar kulübler ve bilhassa «Darülelhan» tarafından tertip olunmaktadır. (1)

C - İKTİSADİ VAZİYET

Kıbrıs Türklerinin iktisadi vaziyeti ayni ada üzerinde yaşayan diğer unsurların iktisadi vaziyetinden aşağı bir mevkidedir. Bunun sebebi diğer unsurların tekniğe verdikleri fazla ehemmiyet ve sanayi ve ticaret sahalarında gösterdikleri harukulâde faaliyettir. Buna mukabil Türkler daha ziyade el sanayii ile meşgul olmakta ve ziraat ve çobanlıkla hayatını kazanmaktadır. Bundan başka adanın Osmanlı idaresinde bulunduğu sıralarda Türklerin askere alınmaları ve diğer unsurların alınmamaları şeklinde diğer unsurlara verilen bazı imtiyazlar da bu unsurların bu günkü iktisadi vaziyetlerinin Türklerin iktisadi vaziyetinden yüksek bir mevkide bulunması üzerinde çok müessir olmuştur.

Köylerde bir kaç bakkal ve kahveci müstesna olmak üzere Türk unsurunun hemen hepsi çiftçi ve çobandır, ve

(1) Darülelhan: Dr. Zekâinin teşebbüsü ve bugünkü direktörü bestekâr Nazım Alinin yardımile 1925 de Lefkoşada tesis edilmiştir. Her sene bir çok gençler yetiştiren bu Türk musiki okulu ayni zamanda verdiği konserler ve temsillerle ada Türklerinin musiki ihtiyacını da temin etmektedir. Müessesenin direktörü Nazım Ali adanın hemen yegâne Türk bestekârıdır. Musiki sahasında gösterdiği faaliyet ve vücuda getirdiği müteaddit eserlerle adada Türk musikisinin yükselmesinde mühim rol oynamıştır. En mühim eserleri «Perilerin aşkı» «Zehirli Çiçek» ve «Gülzar» operetleridir.

Ekseri işlerde kadınlar ve kızlar da erkeklerle beraber aynı tarlada yan yana, omuz omuza çalışmaktadır. Davar bekleyen, çift süren, harman savuran, zeytin silken, harup devrişen, pamuk toplayan ve tarladan soğan söken kadınlar ve kızlar hemen her köyde mevcuttur. Hatta bunlar bazan kendi maişetlerini münhasıran kendileri temin etmektedir.

Bu tarla ve ova işlerinden başka ev dahilinde de kadınların kendilerine mahsus ve münhasır bir takım işleri ve meşğuliyetleri vardır. Terzilik, çulhalık (dokumacılık), iplik eğirme, masura sarma, yemeni (çember) işleme, katık yapma, ekmek yoğurma bu işlerin ve meşğuliyetlerin en başta gelenlerindendir. Kışta ova işleri azaldığı veya hiç kalmadığı zamanlarda kadınlar ev dahilinde boş vakit geçirmiyerek bu işlerle meşğul olmaktadırlar.

Ekseri köylerde istikbal düşüncesi, yarın için hazırlık yapma emel ve gayesi olmadığından eyi ve bereketli senelerde har vurup harman savuran köylü kötü senelerini geçirmek için borçlanmakta ve bu borcun yükü ve faizinin ağırlığı altında ömrünün sonuna kadar ezilmektedir.

Bundan başka borçla para veren sermaye sahiplerinin hepsi denecek kadar büyük bir ekseriyeti Rum olduğundan Türk malları gittikçe Rumların eline geçmekte ve köylerdeki Türk varlığı günden güne zayıflamaktadır.

Son senelerde adanın muhtelif yerlerinde teşkil edilen zirai yardım kooperatifleri köylüleri bu elim vaziyetten kurtarmağa çalışmaktadır.

Şimdiye kadar, zirai menfaat gayesile, tesis edilen bu kooperatiflerden Türkleri alâkadar edenlerin başlıcaları şunlardır: Terada «Nümunei servet» (sermayesi: 2000 İngiliz lirası), Evdimde «Muavenet» (sermayesi: 3000 İngiliz lirası), Androlikuda «Emel» (sermayesi 1500 İngiliz lirası), Tatlı suda «Terakki» (sermayesi: 2000 İngiliz lirası), Aya kebirde «Ümit ve iktisat» (sermayesi: 1500 İngiliz

lirası), Kırnıda «Ümit» (sermayesi: 1500 İngiliz lirası), Fotada «Terakki» (sermayesi: 2000 İngiliz lirası), Evertuda «Birlik» (sermayesi: 1500 İngiliz lirası).

Yukarıdaki kooperatif cemiyetlerinden başka Türklerin kendilerine mahsus olmak üzere iki de bankaları vardır.

Birincisi ve asıl mühim olanı Lefkoşada «İslâm İddihar Bankası, Ltd» dir. Temmuz, 1901 de tesis edilmiştir. Sermayesi: 52351 İngiliz lirasıdır.

İkincisi Lârnakada «Emniyet Bankası» dır. Sermayesi: 1824 İngiliz lirasıdır.

Türklere ait diğer bir iktisadi teşekkül de «Lefke Elektirik Şirketi»dir.

Şehir ve kasabalarda okur yazarların ve biraz İngilizce bilenlerin ekserisi Hükûmet memurudur. Bugün Türk memurların adedi, muhtelif sebeplerden dolayı adedi gittikçe azalmakla beraber, üç yüzü geçmektedir.

Son senelerde Hükûmet kapısında iş kalmaması ve iş olan yerlere de yüksek memurların, büyük bir ekseriyeti Rum olduğundan, umumiyetle Rum tayin edilmesi üzerine bir çok Türk gençleri kitle halinde Türkiyeye hicret etmektedir. Bunlardan pek azı Türklerin en ziyade muhtaç olduğu ticaret hayatına atılmaktadır. Türk tuhafiyeciler, manifaturacılar, komisyoncular ve tacirler pek azdır ve bunlar da yüksek sermayeye sahip Rum tacirlerin ve kurnaz, açık göz ve faal Ermeni tuhafiyecilerin ve manifaturacıların rekabeti karşısında güçlükle tutunabilmektedir. Hatta Türk doktorlar ve avukatlar bile bu ecnebi rekabetinden kurtulmuş değillerdir.

Türklerin en fazla meşgul oldukları sahalar, fazla sermayeye ihtiyaç göstermeyen, kunduracılık, marangozluk, saraçlık, tenekecilik, kahvecilik. bakkallık ve bilhassa arabacılık ve işçiliktir.

Hemen her köşe başında işsizliğin ve işsizliğin doğurduğu tenbelliğin birer timsali olan kahvelere tesadüf edilmektedir.

On kuruşluk bir mirasa konan veya ötesini berisini satup eline üç beş kuruş geçiren hemen bir bakkaliye dükkânı açmakta ve bu gibiler rahat geçinenler zümresinden sayılmaktadır.

Arabacılar, otomobillerin ve kamyonların rekabeti karşısında dayanamıyorlar ve bunların bir kısmı mesleklerini değiştirmek mecburiyetinde kalıyorlar; arabacılığı bırakıp şoför oluyorlar.

İşçiler ve kundaracı, marangoz, saraç, tenekeci... gibi küçük san'at erbabı iktisadi buhranın ağırlığı ve darbeleri altında günden güne mahviyete doğru sürükleniyorlar. İktisadi buhranın ortaya çıkardığı bu işsizliği bazı şirketlerde başta bulunan Rum memurların işleri adeta Rum ameleye inhisar ettirmeğe çalışmaları bir kat daha artırmaktadır. Bu hal yalnız münevverlerin değil fakat işçilerin ve rençberlerin de ana vatanları olan Türkiyeye muhaceret etmeleri lüzumunu gün geçtikçe daha bariz bir şekilde hissettirmektedir.

Bütün bu iktisadi perişanlığa rağmen, bu iktisadi keşmekeş içinde bile, Kıbrıs Türkleri Türkiyenin yerli malı kullanmak siyasetini takiben ve Avrupadan gelen malların rekabetine rağmen adada Türk mallarına lâzım gelen rağbeti göstermekte ve icab eden tefevvuku verme te ve verdirmeğe çalışmaktadır Bundan dolayı Türkiyenin Kıbrısa yaptığı ihracat seneden seneye artmaktadır. Bu hususta 3 Ağustos, 1933 tarihli «Cümhuriyet» gazetesi «Kıbrıs ve ihracatımız» başlıklı makalesinin bir yerinde şunları yazmaktadır:

«İhracatımızın şayanı memnuniyet derecelerde çoğaldığı memleketlerden biri de Kıbrıstır. Bu adaya vaki olan ihracatımız son beş sene içinde 2.5 misli artmıştır.

1928 senesinde 25430 İngiliz lirası
1929 senesinde 26030 İngiliz lirası
1930 senesinde 21950 İngiliz lirası

1931 senesinde 49750 İngiliz lirası
1932 senesinde 87190 İngiliz lirası

1932 senesinde İngiliz lirasında kıymetçe husule gelen dörtte bir sukuta rağmen ihracatımızda gene mühim bir fazlalık vardır.»

Makalenin sonuna doğru da şöyle bir tavsiyede bulunulmaktadır: «Kıbrısın memleketimize olan yakınlığı dolayısile, yenilen maddeler, meselâ buğday, arpa, ve un ihtiyacının tamamen tarafımızdan temin edilmesi mümkündür.

Coğrafi vaziyet icabı olarak ihtiyaçlarının büyük bir kısmını memleketimizden tedarik etmek arzusunda olan Kıbrıs tacirlerile daha sıkı temaslar tesis ederek ihracatımızı daha yüksek seviyelere çıkarmalıyız. Bunun için de yegâne çare, adanın ihtiyacı olan maddeleri diğer memleketler muvaredatı ile rekabet edebilecek şartlar ve fiatlarla satmağa ve evsafını yükseltmiye çalışmaktır.

Osmanlı Bankasının adada kuvvetli teşkilâtı vardır. Memleketimizin iktisadi hayatında mühim rolü olan Osmanlı Bankasının ve sair millî müessesatın Kıbrıstaki tüccarları iki memleket arasındaki mübadelâtın malî makanizmasını müsait şartlarla işletebilecek mevkide olduklarından iş adamlarımızın bu vaziyetten istifade etmeleri ehemmiyetle tavsiyeye şayandır.»

Türkiyenin Kıbrısa ihraç ettiği mevaddın başlıcaları: Arpa, buğday, kepek, un, tereyağı, peynir, fasulya, susam, çay, tütün, fındık, işlenmiş deri, kösele, kereste, demir mamulâtı, pamuklu, yünlü, ve ipekli mensucat, mücevherat, kırtasiye, atlas, harita ve sairedir.

Buna mukabil Türkiyenin Kıbrıstan ithal ettiği mevaddın başlıcaları: deve, at, merkep gibi canlı hayvanat ile arpa, buğday, limon, portakal, kuru üzüm, patates, sirke, alçı taşı, deri... dir ve bu eşyanın kıymeti de:

1927 senesinde 5939 İngiliz lirası
1928 senesinde 11846 İngiliz lirası

1929 senesinde 22578 İngiliz lirası
1930 senesinde 8521 İngiliz lirası
1931 senesinde 2697 İngiliz lirasıdır.

D - DİNÎ MÜESSESELER

(Evkaf, Şer'î mahkemeler, Fet'va eminliği)

Kıbrıs Türklerinin dinî işlerini idare ve tanzim eden ve bu hususta salâhiyettar olan müesseseler; Evkaf dairesi ile bugün bu daireye merbut olan şer'i mahkemeler ve Fet'va eminliğidir.

Evkaf dairesi: Bu daire Türk idaresi zamanından kalma bir müessesedir. 4 haziran, 1878 ittifak muahedesile Kıbrısın İngiliz idaresine tevdi edilmesini müteakip bu muahedeye yapılan 1 temmuz, 1878 tarihli ekle işbu müessesenin vaziyeti tayin edilmiş ve adadaki camilere, kabristanlara ve müslüman okullarına ait emvalin Türkiye Evkaf Nezareti tarafından tayin olunacak bir yerli müdür ile İngiltere Hükûmeti tarafından tayin edilecek bir murahhas marifetiyle idare olunacağı kararlaştırılmıştı. Filhakika Evkaf hususatı Büyük Harbe kadar bu vaziyette ve Osmanlı İmparatorluğunun (Düsturu) ile idare olundu. Fakat Büyük Harpte Türkiyenin İttifak Devletleri tarafından harbe girmesi üzerine vaziyet değişti. Evkaf dairesi adeta Hükûmetin resmî daireleri meyanına ithal edildi ve 1915 senesi (Emvali Diniyeyi İslâmiye) fermanı kanunisi çıkarıldı. Evkaf murahhasları ve memurları Hükûmetin nüfuz ve tesiri altında iş görmeğe başladılar. Nihayet 1928 senesinde Kıbrıs Evkafı (Emvali Diniyeyi İslâmiye İdaresi) 1928 fermanı kanunisi istar edildi ve Evkaf hususatı bu kanuna tevfikan idare olunmağa başlandı. Bu Fermana göre «Müstemlekât Nazırının tasdikine tâbi olmak üzere Vali, vakit bevakit müstemlekede mevcud cevamii şerife ile İslâm kabristanlarına, mekâtibi islâmiyeye ve sair müessesatı

diniyei islâmiyeye ait emval, nukut ve arazıyi idara ve onlara nezaret vazifesile muvazzaf olarak, birisi müstemleke sekenei islâmiyesinden olmak üzere «Evkaf murahhasları» ünvaniyle iki murahhas tayin edecektir.» ki: Ve bu «murahhaslar, icrai vezaifi memuriyetlerinde veyl. Evkaf dairesine müteallik kâffei hususatta Valinin nezareti tahtında bulunacaklardır». Ayni fermanın gene ayni sayfasında şöyle denilmektedir: «Emvali Diniyei İslâmiyeyi İdare ve onlara nezaret vazifesiyle mükellef murahhasların murakabesi tahtında olarak müstemlekede «Evkaf Dairesi» ünvanını haiz ve badema o suretle müsemma bir daire tesis edilecek ve mezkûr daire işbu fermanın mekasidi için bir Hükûmet dairesi addolunacaktır» «Kıbrıs Evkafı (Emvali Diniyei İslâmiye İdaresi) 1928 fermanı kanunisi.» (sayfa: 2)

Fakat bu fermanı kıralî acaba hangi esasa istinaden istar olunmuştur? Bu cihet bilhassa dikkate ve tetkike şayandır.

Bu mes'ele ile en çok alâkadar olanlardan sabık Lefkoşa-Girne kazaları meb'usu M. Necati 23 şubat, 1933 tarihli ve 577 numaralı «Söz» gazetesinde çıkan «Kanaatların Temeli Bilgidir» başlıklı makalesinin bir yerinde bu noktaya temas ederek şöyle diyor:

«Şimdiki Evkaf idare şeklinin eyi bir halde olmadığı Türk cemaatının büyük bir ekseriyetinin bu idare şeklinden şikâyet etmelerile sabittir.

Halkın bu şikâyetlerini bitaraf bir görüş ve düşünüşle tetkik edersek istenilen ve aranılan doğru neticeyi elde edebiliriz.

Bir def'a halk kendi gözü ile görüyor ki Kıbrısta mevcut diğer unsurlara ait vakıflarla kendi vakıflarının idareleri arasında benzer ve uyar bir tarafı yoktur. Bu fark nereden hasıl olmuştur ve bunu icap ettiren nedir?

İngiltere Hükûmeti adayı Türkiyeden sulhan almış ve

muvakkat bir zamân için vekâleten idare ettikten sonra Lozan muahedesi ile onu kendi müstemlekesine geçirmiştir.

Lozanda cereyan eden müzakerelerde Kıbrıstaki islâm evkafının Haşmetlu İngiltere Kralı Hz. ne ait olacağına dair ne bir söz geçmiş ne de böyle bir madde kabul edilmiştir.

Şu halde Kıbrıs Evkafı İslâmiyesi hakkında şerefsudur buyurulan fermanı Kralı hangi esastan kuvvet almıştır?

Bunu mümkün mertebe anlatmaya çalışacağım.

Hatırlardadırki sabık evkaf murahhası Musa İrfan Bey öldükten sonra Kıbrıs İslâm Evkaf işlerini tetkik için Hükûmet tarafından bir komisyon tayin edilmiş ve bu komisyon arasına bir tek Türk aza bile tayin edilmemiştir.

. . . . . .

. . . . . .

Sonra görüyoruzki Evkaf murahhası İrfsn Bey merhumun yerine yine Hükûmet tarafından tayin edilen zat Londraya gitmiş ve orada bir müddet kaldıktan sonra şimdiki Evkaf İdaresini tanzim ve teşkil eden fermanla avdet eylemiştir. O günden şimdiye kadar Kıbrıs Türk cemaatı ne Evkaf komisyonunun verdiği rapordan haberdar edilmiş ve ne de Londrada yeni Evkaf murahhası ile Hükûmet arasında geçen müzakerelerden ve uyuşulan noktalardan haber almıştır.

Bize öyle geliyor ki teşkil edilen o Evkaf komisyonu Hükûmete hiç bir şeyden haberdar edilmiyen Türk Cemaatı namına bir rapor vermiş ve bu günkü şekli idareyi tavsiye etmiştir.»

Bu günkü Evkaf murahhaslarının biri İngiliz ve diğeri İngiliz okullarında okumuş, İngiliz âdâd ve an'anatı içinde büyümüş bir Türktür. Ve Hükûmet bunların yaptığı işten memnundur. Çünkü yaptıkları işi Hükûmetin muvafakat ve müsaadesile yapmışlardır. Fakat bu yapılan işler halkı asla tatmin ve ihtiyacatını temin edememektedir

Hakikatta, biri İngiliz ve diğeri İngiliz âdât ve an'anatı içinde büyümüş olan ve islâm cemaatına ait mes'ele-

lerin halli hususunda en selâhiyettar bulunan bu iki murahhasın vazifelerini hakkıyle yapabilmelerine bilgi ve vaziyetleri icabı olarak imkân yoktur. Bundan başka Kıbrıs islâm cemaatı Evkafın bu günkü idare şeklinden memnun kalmadığını ve mütezarrır olduğunu bir çok def'alar izhar ve isbat etmiştir. Böyle olduğu halde babalarının ve dedelerinin kendi menfaatleri için vakfettiği emvalin kendi arzuları hilâfına olarak bugün olduğu şekilde idare edilmesinde Hükûmet her nedense ısrar etmekte ve Kıbrıs islâm cemaatının suçsuz, kabahatsız ezilmesine ve zarar görmesine meydan vermektedir.

Ayni ada üzerinde yaşayan diğer cemaatlara ait vakıfların o cemaatların kendileri tarafından idare olunmasına müsaade eden ayni Hükûmetin Kıbrıs islâm cemaatını böyle farklı bir muameleye tabi tutmasının sebep ve hikmeti bir türlü anlaşılamamıştır.

Hükûmetin Evkaf dairesini bir Hükûmet dairesi şekline sokması ve bütün kuvvetini Hükûmetten alan, halka karşı mes'ul olmayan ve fakat halk namına söz söylemek salâhiyetini haiz olan murahhaslarla idare ettirmesi Kıbrıs Türk Cemaatını ikiye ayırmıştır: Evkafçılar ve muarızları. Bunlardan Evkafçılar Cemaatı hiç düşünmeden hareket ediyorlar ve hareket ederken yalnız Hükûmeti memnun bırakmağa çalışıyorlar. Bundan dolayı hemen daima cemaatın emel ve arzularına muhalif icraatta bulunuyorlar. Cemaatın hayır ve iyiliğini düşünen kimseler ise Evkafçıların bu hareketlerini tenkid ediyorlar ve tutulan yolun ve yapılan işlerin yanlışlığını ve sakatlığını halka bildirerek halkı ikaz ediyorlar. Buna mukabil evkafçılar ellerindeki salâhiyetlerden bilistifade camiler, minareler yaptırmak suretile halkın gözünü boyamağa çalışıyorlar. Böylelikle iki zümre daima biri birile çarpışıyor ve zaten zayıf olan bünyelerini daha fazla yıpratıyor. Hükûmet de Kıbrıs Türk Cemaatının bu iki zümresini biri birine kırdırarak İngilterenin

ezelî siyasetini, ayırmak ve ayrılan parçaları çarpıştırarak idare etmek siyasetini, muvaffakiyetle tatbik ettiğinden memnun vaziyeti seyrediyor.

Evkaf dairesinin yukarıda izah edilen idare şekli ve onu idare edenlerin Hükûmete yaranma emel ve gayeleri, cemaata rehber olması lâzım gelen bu müessesenin, bilâkis onun terakkisine engel olan bir irtica yuvası şeklini almasına da sebep olmaktadır. Hükûmet bile yeni Türk harflerini resmen tanıdığı ve Türk memurini bu harflerden imtihana tabi tuttuğu halde Evkaf dairesi dahilinde hâlâ Arap harfleriyle iş görülmektedir.

Bir Türk müessesesi olan veya öyle olması icabeden bu müessesede insan (Büyük Efendi) tabir olunan Evkaf murahhasının huzuruna çıkmak için kapıyı vurduğu zaman (evet, giriniz, buyurun) yerine sadece bir (yes) sesi işitmekte ve bu müessesenin Türk Cemaatına ait olduğunda adeta şüphe edeceği gelmektedir.

Şer'î mahkemeler: Bunlar da Türk idaresi zamanından kalma müesseselerdir ve 4 Haziran, 1878 ittifak muahedesini müteakip yapılan 1 temmuz, 1878 tarihli ekle yalnız müslüman ahalinin dinî mes'elelerine bakmak şartile mevcudiyetlerinin devamına karar verilmiştir.

1878 İngiliz işğalini müteakip adada dört kadı vardı. Bunlardan birisi Osmanlı Hükûmeti tarafından ve bir Fermanı Padişahi ile gönderilir ve mezkûr Hükûmet tarafından alelumum Kıbrıs Kadısı olarak tanınırdı. Fakat Kıbrıs Hükûmeti tarafından bu kadının tensibi hakkı Osmanlı Hükûmetine ve tayini hakkı da kendisine ait olduğu iddia edilir ve yalnız Lefkoşada amir olmak üzere tanınırdı. Lefkoşa - Girne, Mağusa - Lârnaka, ve Limasol - Baf kazalarında müstakilen icrayi hükmetmek üzere birer kadı mahallî Hükûmet tarafından tayin edilirdi. Fakat Kıbrıs Kadısı (Baş Kadı) bu kadıları kendi tarafından mensup birer naip olarak tanırdı. Bu vaziyet 1927 senesi eylülünün ni-

hayetine kadar devam etti. 1 teşrinievvel, 1927 den itibaren Kıbrıs Kadılığı ilğa ve diğer kazalar kadılarının ünvanları (Şer'iye hakimi) ünvanına tahvil edilerek üç şer'iye hakimi Hükûmet tarafından tayin edildi ve maaşları da 1930 senesine kadar Hükûmet bütçesinden verildi. 1930 senesinden sonra şeri'ye hakimlerinin maaşları Hükûmet bütçesinden çıkarılarak Evkaf dairesinin bütçesine ithal edildi Bu, Kıbrıs Türk Cemaatına ait mevkilerin ve kuvvetlerin bir şahsın, Evkaf murahhasının, nefsinde birleştirilmesi ve Kıbrıs Türk Cemaatının tıpkı bir koyun sürüsü gibi, iptidai kavimlerin kabile reislerine muadil olan ve Hükûmetin her dediğini yapmak mecburiyetinde bulunan, Evkaf murahhası tarafından sevk ve idare edilmesi için atılan ilk adımdır.

Şeriye hakimlerinin başlıca vazifeleri: evlenme, boşanma, gibi aile meselelerini görmek, vakıfları tescil ve yetimlerin emvalini idare etmektir. Fakat hükümlerini verirken istinat ettikleri mazbut ve muntazam kanunları ve kaideleri yoktur. Bundan dolayı ihtiyacı tatmin edememekte ve münevver, gayri münevver hemen bütün halkın şikâyet, nefret ve lânetini celbetmektedir.

Şeri mahkemelerin kanunsuzluğu hakkında «Masum Millet» gazetesinin 18 nisan 1931 tarihli nushasında ve «Mehakimi Şer'iye Varmı» başlığı altında C. Mehmet Rifat imzasını taşıyan bir makalede şöyle denilmektedir:

«Makalemin serlevhasını teşkil eden sualin cevabı menfi hayır kelimesinden başka bir şey olamaz, ayni sual müddei umumi dairesinden de sorulacak olursa teyid edileceğine şüphe edilemez, çünkü bu bapta yazıhanemde mahfuz vesaiki müeyyide vardır.

Pek aşikârdır ki 1930 senesi iptidasından itibaren Cezirede sahibi salâhiyet hiç bir mahkemei şeriye mevcut değildir. Evkaf Fermanı mütalâa edildiği zaman görülecek-

tirki Asaletlû Vali Hazretlerine dairei mezkûreye şeriye hakimleri tayinine dair mezuniyet verilmemiştir.

Salâhiyeti uzviye kaidesi itibarile bu mahkemelerin tarihi mezkûreden başlayan kararları ademi salâhiyetlerinden dolayı keenlemyekûn hükmündedir, şimdiye kadar devam eden hakkı hayatı kazaiyelerini sırf Türk avukatlarının müslümanların mehakimi nizamiyede sürüklenip ağır mesarife düçar olduklarını arzu etmemelerine medyundurlar. Hata dört sene evvelinden başlamıştır. Hiç şüphe edilemezki merhum mahkemei şeriyelerin 1927 senesindeki vuku bulan ilğa kararında acemi nasihatlar, cahil delâletler hakim olmuştur. Biz Türk avukatları esasen ilğalarına taraftar değil idik, yalnız bir mecellei şeriye tertip edilerek şahitlerin isticvap ve muhalif isticvabata tabi bulundurulmalarına ve Cezirede tek bir şeri istinaf mahkemesi ihdasına lüzum hissediyorduk.

Alâkadarlardan, salâhiyettar olanlardan sormadılar, yıktılar, yerlerine yenisini inşa etmediler, kanunsuz, kaidesiz mahkemeler ihdas eylediler, cemaatın şeri hukuk işlerini karma karışık ettiler. Kanun kitaplarında yer işğal etmeğe kabiliyeti olmayan yabancı sözlerin, mahalle dedikodularının istimaline fırsat verdiler, avukatları da muhterem hakimleri de şaşırttılar, müşkülâta uğrattılar.

Mes'uliyet iptida acemi müteşebbislere aittir, fakat devamına ısrardan Hükûmet kabahatlıdır. Kusurları, zararları yazıldı, nazarı dikkati celbedildi, muamelâtın kanuna raptı istirham olundu, aldırmadı ve hâlâ da harekete gelmiyor.

Cemaatımızın seri, ucuz, müşkülâtsız ve kanuna tabi adalete şiddetle ihtiyacı vardır.»

Fetva eminliği: Bu yeni bir teşekküldür. 1929 senesi ikinci kânununa kadar devam eden ve mezkûr tarihten itibaren lâğvedilen Müftiliğin yerine kaim olmuştur.

Müftilik Kıbrısın Türkler tarafından fethindenberi devam edip geliyordu. Müfti mahalli âlimlerden olmak üzere

Kıbrıs Türk Cemaatının tensibi ve Baş Kadının tavsiye ve arzı üzerine «Babı Meşihat» tarafından tayin edilirdi. Bu tayin edilen Müfti mahallî Hükûmet tarafından Kıbrıs Müftisi olarak tanınır ve maaşı da mezkûr Hükûmet tarafından verilirdi. Bu vaziyet 1927 senesi eylülünün nihayetine kadar devam etti. Birinci teşrin, 1927 de kadılığın lâğvı üzerine açıkta kalan kadılardan birisini mahallî Hükûmet, halkın rey ve arzusunu sormağa lüzum görmeden, Müfti tayin etti. Bu suretle Müfti resmen Hükûmet memurları sırasına geçmiş oldu. Bu, kuvvetin bir elde, Evkaf murahhasının elinde, toplanmasına doğru atılacak ikinci adıma hazırlıktı.

Bu vazieet 1929 senesi İkinci kânununa kadar iki seneden fazla bir müddet devam etti ve mezkûr tarihten itibaren Müftilik lâğvedilerek yerine Fetva eminliği namiyle Evkaf dairesine merbut yeni bir memuriyet ihdas edildi ve maaşı da Evkaf bütçesinden verilmek üzere Evkaf dairesine havale olundu. Bu suretle Kıbrıs Türk Cemaatına ait bütün mevkileri ve kuvvetleri birleştirmeğe doğru ikinci ve son adım da atılmış ve bütün mevkiler ve kuvvetler Evkaf dairesi dahilinde ve bir Hükûmet memuru olan Evkaf murahhasının nefsinde toplanmış oldu.

Fetva Emini bugün yalnız dini mes'eleler hakkında Fetva vermekte ve tuhaftırki Hükûmet tarafından tayin edildiği halde gene Hükûmet tarafından Kıbrıs Türk Cemaatının ruhani bir mümessili olarak tanınmaktadır.

Fetva eminliği makamı da Evkaf dairesine merbut ve tabi bütün diğer makamlar ve memuriyetler gibi eksikliğin bir timsali olarak devam edik gitmektedir. Bu makamdan çıkan Fetvalar hâlâ eski şekil ve usulinde ve eski harflerle yazılmaktadır. (Rs. 4)

Kıbrıs Türk Cemaatının Hükûmete kendi rey ve arzularile kendilerine bir Müfti intihab etmelerine müsade

edilmesi hususundaki rica ve istirhamları asla nazarı itibare alınmamakta ve kendi aralarında intihap ettikleri Müfti Hükûmet tarafından tanınmamaktadır.

Bunbun üç buçuk asır kadar evvel Türkiye, Kıbrıs Rumlarının muattal Baş Peskoposluğunu ihya ederken bugün, yirminci asrın âdil tanınan İngilteresinin Kıbrıs Türklerinin mevcut dinî makamlarının usul ve kanun dairesinde, adat ve ananata muvafık bir şekilde devamına müsaade etmemesi ve onların tek bir müftilerini bile tanımaması bilhassa dikkate şayandır.

Yirminci asır gibi beşerin din ve vicdan mes'elelerine azami hürmet gösterilmesini icap ettiren bu medeniyet asrında ve Bulgaristan, Yunanistan, Romanya gibi nisbeten küçük hükûmetlerin oralardaki İslâm Cemaatlarının kendi rey ve arzularile kendilerine bir müfti intihab etmelerine asla mümanaat göstermediği bu zamanda İngiltere gibi adil tanınan bir hükûmetin Kıbrıs Müslüman Türklerinin kendi rey ve arzularile intihap ettikleri müftilerini tanımayup onlara zorla başka bir müfti veya diğer bir tabirle Fetva emini tanıttırmağa kalkışması ve bunda ısrar etmesi Kıbrıs Türklerinin mütemadi ezilmesine ve hırpalanmasına sebep olmaktadır.

E - KIBRIS TÜRK MİLLİ KONGRES

Kıbrıs Türklerinin hukuk ve ihtiyacatını kendi aralarında tezekkür, tesbit ve halliçin o zaman Lefkoşa-Girne kazaları meb'usu olan M. Necatinin 20 Nisan, 1931 tarihli «Muhterem Kıbrıs Türk Halkına» başlıklı beyannamesi üzerine adanın her tarafından gelen halk vekilleri Lefkoşada 1 mayıs, 1931 de toplanmış ve Kıbrıs Türk Milli Kongeresini teşkil eylemiştir.

Bu suretle teşekkül eden Milli Kongre Kıbrıs Türk Cemaatının en mühim mes'eleleri olan ve bir an evvel halli icabeden Tali Tetrisat, Müftilik, Şeri Mahkemeler ve Evkaf üzerinde bilâ inkita altı saat müzakeratta bulunmuştur. Bu uzun müzakerattan sonra, Kıbrıs Türkleri için son derece mühim olan ve ilk def'a olarak bütün ada Türk halkını temsil etmek üzere toplanan bu büyük Milli Kongre, şu kararları verdi.

«1.-Kongra, Kıbrıs Türk Cemaatının maarifi taliye meselesinde diğer cemaatların haiz bulundukları hukuk ve imtiyazata aynile mazhar olmak hususundaki haklarını tamamile müdrik ve bunu en hararetli bir arzu ve iştiyakla talep eylemektedir. Bu hususta elde mevcut kanunların ahkâmına tamamei riayeti ve kanun tahtında müteşekkil heyetlerin vazife ve salâhiyetlerinin serbestî tam dairesinde icrasını ve tali maarifimizin inkişafı hususundaki menabii varidatın kemakân liselere mahsus olmak üzere devamını ve daha ziyade menabii varidat temini cihetine Hükûmetin müzaharet ve atfı ehemmiyet eylemesini ehemmiyele rica ve istirham eyler.

2.- Cezire Türk halkı; Müftiliğin dinen olan lûzumunu ve diğer cemaatlar gibi bir reisi ruhaniye olan şedit ihtiyacımızı pek derin bir surette hisseylemekte olduğu cihetle Kongra asırlardanberi devam eden ve elyevm dünyanın her tarafında yaşıyan İslâm Cemaatlarında mevcut olan Müftilik makamını her türlü tesir ve nüfuzdan uzak ve Cemaatın intihabına makrun olmak suretile ihya eder ve cezire üzerinde yaşayan diğer Cemaatların bu hususta haiz oldukları ve Türk Cemaatının 928 tarihine kadar muhafaza edüp te arzu ve reyi hilâfına lâğvedilen imtiyazat ve hukukun yeniden tanımasını ve Müftilik teşkilâtı bütçesinin Cemaat sandığı olan Evkaf sandığından tesviyesi ile vazife ve salâhiyetlerini ve haiz bulunacakları ehliyetlerini tayin eden bir kanun neş'rini ve bu vazifeler meyanına elyevm

biri gayri müslim olan Evkaf murahhaslarının dinimizce gayri caiz bir surette ifa ettiği dinî vezaif ve salâhiyetlerinin ithalini bir emri zarurî telâkki eder.

3.- Kıbrıs Türk Millî Kongresi; Kıbrıs Türk halkının muahedelerle teyit edilen ve müktesep hakkı olan Mehakimi Şeriyenin istiklâli ve sabıkı veçhile umumi bütçeden maaşlarının tediye edilmesi lûzumunu Hükûmete ihtar ve bu hususta Hükûmetin cemaat hukukuna riayetkâr bir hattı hareket ittihazına intizar eyler. Bu cihet teşebbüsatı ciddiyeden sonra istihsal edilmediği takdirde bugün gayri tabiî ve gayri müstakil bir şekilde devam eden ve vaziyetleri itibarile Cemaat için emniyetbahş olmaktan ve aile hukukunun vikaye, intizam ve mükemmeliyetini temînden âciz olan ve mahkeme sıfatile Evkaf dairesinin nüfuzu altında bulunan ve zaten salâhiyetleri pek dar bir sahaya indirilmiş bulunan bu mahkemelerin salâhiyetlerinin Mehakimi Nizamiyeye devri ile bu mahkemelerdeki Türk hakimler tarafından rüyetini talep hususunda haklı olduğuna kanidir ve bunda ısrar eder.

Her hangi şekilde olursa olsun bu mahkemelerde muta olacak bir Mecellei kavanin neşrolunması zaruridir.

4.- Kongre; Evkafı İslâmiyenin sırf Cemaat malı ve ecdadı izamımızın mekasidi hayriye ve maarifperverane ile ihdaskerdeleri olan bir Cemaat müessesesi olmak itibarile emri idaresinin de Cemaata ait bulunduğuna kanidir. Binaberin Evkafı İslâmiyenin vezaifi diniye ifasından tecridi ile sırf mali bir müessese haline ifrağını ve mezkûr vezaifin mercii olan Müftiye devri ve bu müessesenin idare ve idamesi hususunda her üç senede bir Kıbrıs Türk Millî Kograsının intihap edeceği altı Türk aza ile Hükûmetçe tayin edilecek bir İngiliz azadan mürekkep bir heyet marifetiyle bir banka şeklinde idaresini ve Belediye kanunlarına müşabih kanunlarla yeni bir teşkilâta raptolunmasını ve 1928 senesi emvali diniyei islâmiye fermanı kanunisi-

nin feshini Cemaatın menafii umumiyei hayriye, diniye ve maarifperveranesi noktasından elzem ve zarurî addetmektedir. Bu suretle intihap edilecek idare hey'eti üç senenin hıtamında yine mezkûr kongra tarafından yeniden intihap olunacaklardır. Şu kadar ki her hangi sebep tahtında olarak kongra akti içtima edemediği takdirde intihap kongra heyeti merkeziyesi tarafından icra olunacaktır.

5- Kongre ittihaz ettiği mukarreratı Hükûmet nezdinde takip ve intaç ve ileride zuhur edecek Cemaat mes'elelerini tezekkür ile icab eden teşebbüsatı resmiye ve hususiyede bulunmak, bu bapta cezirenin her köyünde mevcud olacak mümessiller ile muhabere ve ledelhace umumunun merkeze daveti ile hey'eti umumiye şeklinde toplanarak mukarrerat ittihaz ve makamatı aidesi nezdinde teşebbüsler yapmak üzere Kavanin azası Mısırlı Zade Necati, Kavanin azası Zekâ, avukat Bahaettin, avukat Fazıl, Masum millet gazetesi sahip ve muharriri avukat Rifat, Avukat Said, Dr. Pertev, Dr. Şevki, avukat Ahmet Raşit Beylerden mürekkep bir Heyeti Merkeziyeye vekâleti Kâmile ve salâhiyeti mutlaka ita eyler.

Hey'eti merkeziye kendi aralarında müzakerat, muhaberat ve teşebbüsatı idare hususunda lüzumlu addedecekleri bir talimat vücude getirerek talimat ahkâmı tahtında hareket edeceklerdir.

Hey'eti merkeziyenin kendi aralarından intihap edilmek üzere bir reisi ve bir kâtibi olacaktır.

Hey'eti merkeziyenin; cezire Türklüğünü alâkadar eden bütün mesailde söz söylemek, kararlar ittihaz eylemek, menafii umumiyeye muhalif hareketlere vesaiti münasibe ile mani olmağa çalışmak cümlei vezaifinden olacaktır.

Hey'eti merkeziye üç sene müddet için intihap edilmiş olup bu müddet hıtamında esbabı meşruaya binaen yeniden intihap olunmaz veyahut kongra her hangi bir sebeple in'ikat edemediği veya edüp te ekseriyet hasıl ol-

madığı takdirde vazifesinde bir sene daha devam edecektir.

6.- Kongra; Cemaatın hakkı sarihine ve Hükûmet Müsteşarı Hz. nin 1931 Meclisi Kavanin celselerinin birinde Türk Cemaatının Müfti intihap etmek hususundaki hukuk ve serbestisine âit memnuniyetbahş beyanatına istinat ederek elyevm bu mevkii işgal etmek ve Kıbrıs Türk Cemaatının reisi ruhanisi olmak üzere Baf kasabasında Avukat Ahmet Sait Ef. yi Müfti intihap ve ilân ile Hükûmetin bu intihabı resmen tanımasını temenni eyler..»

Fakat Hükûmet ne Kıbrıs Türk Millî Kongrasını ve onun intihap ettiği Müftiyi tanımış ve ne de ittihaz edilen kararları nazarı itibare almıştır. Merkez hey'etinin bütün uğraşmalarına rağmen ciddi hiç bir netice alınamamıştır.

Hükûmet Merkez Heyetinin her hangi bir mes'elede Cemaat namına söz söylemesi salâhiyetini asla tanımamıştır. Hatta Merkez Hey'etini, bir mülâkat vermesi için kendisine vuku bulan müracaat üzerine, Vali Sir R. E. Stubbs Hazretleri, 30 İkinci Kânun, 1933 de Kıbrıs Türk Millî Kongrasının Merkez Hey'eti olarak değil ve fakat Cemaatın münevverleri sıfatiyle kabul etmiştir.

Her nedense Hükûmetin tasdikine mazhar olamayan Kıbrıs Türk Millî kongrasının ve onun intihap ettiği Müfti ile Merkez Hey'etinin mevcudiyeti bu suretle kuru bir lâftan ibaret kalmakta ve Hükûmet; Kıbrıs Türk Cemaatını bütün kuvvetini Hükûmetten alan ve her şeyi ancak Hükûmetin arzusuna göre yapmak mecburiyetinde bulunan Evkafçıların gözüyle görmekte devam etmektedir.

F - MAARİF

Her milletin ve cemaatın olduğu gibi Kıbrıs Türk Cemaatının da dünkü, bugünkü ve yarınki varlığının kuvvetli

veya zayıf olması üzerinde en mühim rolü oynayan ve oynayacak olan, hiç şüphesiz, maarif teşkilâtıdır.

Kıbrıs maarif teşkilâtı, ada İngiliz İdaresine geçtiği tarihten bu güne kadar muhtelif safhalar geçirmiştir. Ada maarif hayatında ileriye doğru atılan ilk ve belki son adım 1905 maarif kanunu olmuştur. Vasi bir ademi merkeziyet esasına dayanan bu kanuna göre halk kendi okullarını kendisi idare edecek, öğretmenlerini kendisi tayin edecek ve genç neslin tahsil ve terbiyesine kendisi bakacaktı. Nitekim 1920 senesine kadar maarif işleri köylerde ve kazalarda halk tarafından intihap edilen maarif encümenleri tarafından görüldü.

1920 de çıkarılan bir kanunla maarif teşkilâtı kısmen merkeziyet esasına bağlandı. Hükûmet öğretmenlerin tayin ve becayişlikleri salâhiyetini kendi üzerine aldı. Bu hususta maarif encümenine yalnız tavsiyede bulunmak salâhiyeti bırakıldı.

Bu kanundan sonra Kıbrıs Türk Cemaatının istikbal ve mukadderatı, diğer sahalarda olduğu gibi, maarif sahasında da Evkafçıların eline geçti. Bu hususta 22 Haziran 1933 tarihli «Söz» gazetesinin «1933 Maarif kanunu münasebetiyle» başlıklı yazısında şöyle denilmektedir:

«1920 Maarif kanununa göre teşekkül eden maarif encümenlerine - ki mektep, muallim, terbiye ve tetris işlerinin şöyle böyle bir parlâmentosu idi - alnında Evkafçı damgası olmayan hiç bir fert mektep, terbiye ve maarif işlerinden ne kadar anlarsa anlasın aza olamazdı. Diğer taraftan yalnız Evkafçı oldukları için bir imam, bir mütekaid, bir medrese hocası velhasıl okuyup yazması bile orta dereceden de aşağı olanlar maarif encümenine aza olabiliyorlardı. Koskoca bir cemaatın, maarif kadar hayati bir mes'elesine işte ancak bu vasıfta olan bir zümre el koyabiliyordu.

Maarif encümeni namı altında toplanan bu mahiyette

bir zümrenin mektep ve muallim mes'elesini çorbaya çevireceğine aklı başında olan herkesin şüphesi yoktu.

Maarif encümenine aza olanlar; kızlarını, hısım akrabalarını daima ileri sürmekten başka bir iş yapmıyorlardı. Nihayet, bu yolda, o kadar ileriye gidildiki hamiyetli, yüreklerinde yalnız cemaatın ateşini taşıyan muallimler için vicdan huzuru ile çalışabilmek imkânı kalmamıştı.»

Ayni yazının diğer bir yerinde de bu hallerin (1929) maarif kanununun çıkmasına sebep olduğu ve bu kanunla maarif encümenlerinden muallimlerin tayin ve becayişlikleri hakkındaki tavsiye salâhiyetinin de alındığı ve ayni zamanda maarif encümenine aza olabilecek kimselerin maarif işlerinden anlamalarının şart koşulduğu kaydedildikten sonra şöyle devam edilmektedir:

«1929 Kanunu maarif encümenlerine aza olabilecek kimselerin, mektep ve terbiye işlerinden, anlamasını şart koşmasına ve içimizde bu işlerden anlayanların varlığına rağmen, sırf Evkafçı oldukları için, bir meczup, bir imam ve bir bakkal Maarif Encümenine aza olabilmişler ve 1929 maarif kanunu tabında dahi yine Maarif Encümeni namı altında ancak eskisinden daha garip bir teşekkül meydana gelmiştir.»

Hükûmet, nihayet kuvvetli bir merkeziyet esasına müstenit 1933 maarif kanununu çıkardı ve bu kanunla memleketin genç neslinin tahsil ve terbiyesi mes'uliyetini tamamile kendi üzerine aldı. Yeni kanun, 1929 maarif kanunile bir nevi talim ve terbiye hey'eti halini alan Maarif Encümenlerini de o mahiyetten düşürdü.

1933 Maarif kanunu gerek Türk, gerek Rum aleminde derin ve acı akisler yarattı. Rum Maarif Encümeni azaları bu münasebetle Vali Hazretlerinden bir mülâkat istediler ve bu mülâkatta yeni maarif kanununun sakat ve çürük noktalarını tenkit ile bu noktalara Hükûmetin dikkat nazarını

celp ettiler ve diğer söylenmesi icap eden şeyleri söylediler.

Buna mukabil kimlerden teşekkül ettiği yukarıda izah edilen Türk Maarif Encümeni, ada maarif hayatına yeni bir veçhe veren 1933 maarif kanunu her tarafta müzakere ve munakaşa edilirken susmuş ve sesini çıkaramamıştır.

Şayanı dikkattırki maarif kanununun bu değişmelerine ve gittikçe bütün kuvvet ve salâhiyeti Hükûmetin eline verir bir şekil almasına ve Evkafçıların öğretmenler üzerinde yapmak istedikleri nüfuz ve tesire rağmen Türk öğretmenler, hiç bir tesir altında kalmayarak, genç nesli bilgi ile mücehhez ve uyanık olarak yetiştirmeğe çalışmakta ve bunda muvaffak olmaktadır.

1932 senesinde ada üzerinde Türklere âit (296) ilk okul vardı ve bu okullarda (370) öğretmen ders veriyor ve (6244) ü erkek, (4421) i kız olmak üzere (10665) talebe okuyordu.

Son 1933 maarif kanunundan sonra ise her türlü kuvvet ve salâhiyeti eline alan Hükûmet, iktisadi buhran bahanesiyle, bu okulların bir kısmını birleştirmiş veya kapatmış ve bazı öğretmenlerin vazifelerine nihayet vermiştir.

Yukarıda kaydedilen ilk okullardan başka Lefkoşada «Kıbrıs Türk Lisesi» ve «Viktorya Kız Lisesi» namiyle birincisi lise ve ikincisi orta okul olmak üzere iki okul daha vardır.

Kıbrıs Türk Lisesi: (Res. 5) Bu okul (1897) senesinde tesis edilmiş ve Türkiyedeki muadillerine imtisalen İdadi ve Sultanî isimlerini aldıktan sonra nihayet Lise namı altında karar kılmıştır. Bu okul başlıca Hükûmetin verdiği İngilizce atiyesile, Evkaf dairesinin tahsisatiyle ve talebeden alınan duhul ücretlerile devam edüp gitmektedir. «Tetrisatı Taliyei İslâmiye» adlı bir komisyon tarafından idare edilmektedir. Bu komisyon son 1931 Rum isyanına kadar halkın Kavanin Meclisi için intihap

ettiği üç meb'usla bu meb'usların intihap ettikleri üç azadan, yani altı millet vekilinden, ve iki Evkaf murahhasile Kıbrıs Maarif Müdüründen, yani üç resmî ve tabiî azadan teşekkül ediyordu.

Fakat Hükûmetin intihap edilecek meb'usların kendi nüfuz ve tesiri altında bulunmasına ve bilhassa Evkaf murahhasiyle onun bendelerinden olmasına fazla ehemmiyet vermesinden ve bu hususta Evkafın nüfuz ve salâhiyetinden istifade edilmiş olmasından dolayı 1930 meb'us intihabına kadar bu komisyona daha ziyade Evkafçılar girebiliyordu

Bundan dolayı bu komisyon Kıbrıs Türk Cemaatının en yüksek irfan müessesesi olan bu okulu Hükûmetin keyif ve arzusuna göre idare ediyor ve halkın rey ve arzusunu almaya lûzum görmiyordu. Hatta bir aralık Müdür vekilliğine geçirdiği bir şahsın liyakat ve ehliyetsizliğinden dolayı talebenin isyan etmesinden bilistifade 1928 senesinde Liseye Londradan bir İngiliz Müdür getirtti ve bir sene sonra da (Kollej) namı altında bir sınıf teşkil eyleyerek Lisenin müstakbel lâğvına doğru ilk adımı attı.

Bunun üzerine Komisyonun bu maksadını pek alâ anlıyan halk ve talebe el ele verdiler ve 1930 meb'us intihabında bir Hükûmet memuru olan Evkaf murahhasının meb'us olamaması ve halk namzedi M. Necatinin kazanması için beraber çalıştılar. Bundan dolayı kovulan ve intihap Evkaf murahhasının lehine neticelendiği takdirde kovulacaklarında şüphe olmıyan talebeler vardı. Bunlar gerek köylerde ve gerekse kasabalarda halkı tenvir ve ikaz etmeğe çalışıyorlardı. Lefkoşada intihap günü Liseliler halkın arasına karıştılar ve yazdıkları «Zafer Müjdesi» adlı manzumelerini terennüm ederek, istikballeri üzerinde mühim rol oynayacak olan bu intihabın neticesi üzerinde müessir olmağa çalıştılar ve oldular.

Liselilerin terennüm ettiği manzume şu idi:

Kahraman Necatiye

Vahşetler yaktıkça ciğerimizi
Öksüzlük yolunda bekledik sizi
Kahraman yüzünü gördüğümüz an
Titrettik cihanı sürurumuzdan.

Yaşayın hürriyet kahramanları
Yıkınız müstebit kumandanları.

Ufuktan yükseldin, zulmeti koğdun
İstibdadı ezdin, vahşeti boğdun.
Bayrağa susayan mazlûm gençleriz,
Yıkarız, yakarız, kırar geçeriz.

Geç öne doğru yol göster Necati,
Bağrımız yanıktır.. Su ver Necati.

Alnında parlayan zafer güneşi,
Artırdı kalplerde yanan ateşi.
Gözünden kan sızan Türk çocukları,
Düşmana sapladı kanlı okları.

Kavuştuk Necata gülsün yüzümüz
Beş yıldır kan döktü yaşlı gözümüz

Zamanın ateşin, mert halâskâr!
Bir neslin açıldı sana kolları.
Kıbrıs Türk Lisesi Talebesiyiz,
Yakarız, yıkarız, kırar geçeriz.

Geç öne doğru yol göster Necati,
Bağrımız yanıktır su ver Necati.

«Çapkın Liseliler» dediler bize,
Kıymak istediler gençliğimize
Güvenliyorlarsa imanlarına,
Gelsinler duralım şimdi yan yana.

Canlının kanına zehir döktüler,
Cansızın kabrini yerden söktüler [1].

Biz kara kuvvete esir olmayız.
Eflâkı sarsarız, biz sarsılmayız.
Cennet şerbetinden er geç içeriz,
Yıkarız, yakarız, kırar, geçeriz .

Geç öne doğru yol göster Necati!
Bağrımız yanıktır su ver Necati.

Nihayet Evkaf murahhası meb'usluktan düştü. Yerine M. Necati meb'us oldu ve bu suretle komisyonun mahut emel ve arzusuna set çekilmiş oldu.

Yeni teşekkül eden komisyon azasının ekserisi halkçı ve milliyetçi idi. Bundan dolayı (Kollej) lâğvedildi. İngiliz Müdürün geri gönderilmesine ve Türkiyeden Türk Müdür ve öğretmenler celbine karar verildi. Fakat komisyonda mevcut Evkafçılar buna kolay kolay razı olmadılar. Günlerce, haftalarca devam eden toplantılarda, yapılan münakaşalarda İngiliz Müdürün kalmasında ısrar ettiler, bağırdılar, çağırdılar ve hükûmetin vermekte olduğu İngilizce atiyesini keseceğinden veya azaltacağından bahsederek halkçı azayı korkutmağa çalıştılar.

İşte komisyonda Efkafçıların, hükûmete hoş görünmek için, aldıkları bu vaziyet ve hükûmetin de bazı hususatta kendilerine gösterdiği muzaharet - ezcümle komisyonda halkı temsil eden azanın arzusuna muhalif olarak Evkaf murahhasını, müntehap azadan avukat Bahaettinin toplantıda beyan ettiği ve arkadaşlarının da teyit ve tas-

[1] Burada Rum olan Belediye reisinin teşebbüsü ve Evkaf murahhasının müsaade ve muvafakatile 1570 de Lefkoşanın Türkler tarafından fethi esnasında ölen ve öldükleri yerde defnedilerek etrafı demir parmaklıklarla çevrilen Türk şehitlerinin kemiklerinin, yolları genişletmek bahanesile mezarlarından çıkarılarak umumi mezarlığa nakline işaret edilmektedir.

vibile kayda geçirildiği veçhile, haksız ve kanunsuz olarak reis intihap ettirmesi ve kendisine iki rey vermek hakkını bahşeylemesi - halkçı azanın daha fazla şeyler yapmasına mani oldu.

Nihayet 1931 Rum isyanından sonra hükûmetin Kavanin Meclisini lâğvetmesi ve dolayısiyle meb'uslukların kaldırılması üzerine halkçı aza komisyondan çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Komisyon gene eskisi gibi Evkafçılardan müteşekkil bir «Bulunmaz komisyon» oldu ve eskisi gibi icraatına devama başladı.

Okulun 1932-1933 tetris senesindeki talebesinin miktarı (360) kadardır. Gayesi ilk okul öğretmeni yetiştirmek ve talebeyi Türkiye yüksek okullarına hazırlamaktır.

Viktorya Kız Lisesi: (Res. 6) 1901 senesinde halkın iane ve yardımiyle ve Kraliçe Viktoryanın hatırasına olmak üzere tesis edilmiş bir müessesedir. Ayni komisyon tarafından idare olunmaktadır. Esas itibarile bir orta okul olduğu halde her nedense bu adla anılmaktadır.

Yegâne gayesi ilk okullara öğretmen yetiştirmektir.

1932-33 tetris senesindeki talebesinin miktarı (270) tir.

G - GAZETECİLİK

Kıbrıstа yaşayan unsurların ve bilhassa Türklerle Rumların okuma ve okutmaya karşı olan heves ve arzularının derecesi bu cemaatlar arasındaki seviye, servet ve kazanç farkının en mühim amillerinden biri olduğundan Türk gazeteciliğini tetkike geçmeden evvel Rum Gazeteciliğine umumî bir göz atmak faydalı olur.

Rum Gazeteciliğine Umumî Bir Bakış: Türkiye ile İngiltere arasında aktedilen 4 Haziran, 1878 ittifak muahedesile Kıbrıs Türkiye İdaresinden ayrıldıktan sonra başka bir yol tutmuş ve Rumlar bu yeni yolda emniyet ve muvaffakiyetle yürüyebilmek için en mühim vasıta olarak

gazeteyi bulmuşlardır. Rum mütefekkirleri bu değerli aleti maharetle kullanmışlar ve bir kaç sene içinde cemaatlarının bütün kuvvetlerini bir nokta etrafında toplamağa muvaffak olmuşlardır.

Rum gazetecilerinin ve bilhassa Yunanistandan Kıbrısa gelerek (Simea) gazetesini tesis eden Kadalanosun ateşin makaleleri o zaman adada bir Yunanlılık millî hissinin uyanmasını temin etti. Rumlar tebellür ve taayyün etmiş bir nokta etrafında toplanarak daima millî hissin delâleti ve incizabı ile hareket ettiler ve gidilecek gayeyi esaslı surette tayin ettiler.

Rumca gazeteler gittikçe çoğaldı ve Rum millî uyanışı arta arta nihayet 1931 senesinde Hükûmete isyan etmeğe saik olacak kadar had bir devreye geldi.

Bugün Rumların on beşte bir, haftada bir ve haftada iki defa çıkan müteaddit gazetelerinden başka dört beş tane de gündelik gazeteleri vardır ve hepsi de mühim miktarda okuyuculara maliktir.

Türk Gazeteciliği: Kıbrıs Rumlarının gazetecilik alemindeki hummalı faaliyetleri ve bu faaliyetlerin doğurduğu millî uyanış esnasında ayni toprak üzerinde yaşayan ve ayni havayı teneffüs eden Türklerin ne vaziyette olduklarını, Kıbrıs Türk Gazeteciliğinin kısa bir tarihini yapmak suretile anlamak mümkündür.

SAADET: Adada çıkan ilk Türkçe gazetedir. 1888 de tesis edilmiş ve bir kaç ay neşriyatta bulunduktan sonra kapanmıştır.

ZAMAN: 25 Birinci Kânun, 1891 de Lefkoşada tesis edilmiştir. Sahibi Hacı Derviş efendi idi. Bu gazete ilk önce (Kıraathanei Osmani) namına neşrediliyordu. Baş muharriri Galip isminde İstanbuldan getirtilen bir zat idi. Kıraathanenin idare hey'eti ayni zamanda gazetenin de idare hey'eti idi.

Zaman gazetesi haftalıktı. Bu suretle bir sene intişar

ettikten sonra aralarında ihtilâf çıktı ve ikinci sene doğrudan doğruya Hacı Derviş efendinin kendi nam ve hesabına neşriyatına devam etti.

Zaman gazetesinin başlıca gayesi, Abdülhamide kulluk etmek ve o tarihte Meşrutiyet ve hürriyet lehinde uyanan genç fikirleri boğmaktı.

Zamana muharrir olmak üzere o tarihlerde İstanbulda tahsil edüp Lefkoşaya dönen Bodamyalı Zade Şevket beyle Ahmet Tevfik efendi getirilmiş ve neşriyata germi verilmişti.

Bu neşriyat sayesinde Hacı Derviş efendinin ismi (Yıldıza) aksetmiş ve ehemmiyet almıştı. Kısa bir zaman sonra Hacı Derviş efendiye İstanbuldan (Miri Miran) rütbesi gelmiş ve Hacı Derviş Paşa olmuştu.

Fakat bir müddet sonra Zaman muharrirlerinden bazıları Dahiliye Nazırı Memduh Paşaya ve bazıları da Adana Valisi Bahri Paşaya tariz etmeğe başladılar. Bu hal Memduh Paşayı harekete getirerek Saraya saldırttı ve Hacı Derviş Paşanın paşalığını geri aldırttı.

Paşalık elden gittikten sonra Zaman gazetesi kapanmış ve muharrirleri de dağılmıştı. Zaman gazetesinin neşriyatta bulunduğu müddet (9) sene kadardır.

YENİ ZAMAN: Osmanlı Kıraathanesinin Zaman gazetesinden el çekmesi üzerine diğer bir gazete neşrine lüzum görülmüş ve 22 ağustos, 1892 de mezkûr kıraathanenin naşiri efkârı olmak üzere Yeni Zaman gazetesi tesis edilmişti. Sahibi Kûfi Zade Asaf Beydi.

Yeni Zamanın mesleği «Milleti islâmiyenin maarifine ve ahlâkına hizmet etmek ve Zamanın Padişahına sadakat göstermek» ti.

Yeni Zamanın muharrirleri Muzafferettin Galip ve Faik beylerdi. Faik bey bir aralık Memduh Paşaya çatmış ve günün birinde Kıbrıstan ayrılarak İstaabula gitmiş ve bir daha geri gelmemiştir.

Faik bey ayrıldıktan sonra Yeni Zaman kapanmış ve ancak (28) nusha kadar çıkabilmiştir.

KIBRIS: Yeni Zamanın kapanması üzerine Kûfi Zade Asaf bey kendi namına 6 Mart, 1893 te Kıbrıs gazetesini tesis eyledi. Bu gazetenin mesleği iptida Zaman gazetesi gibi vaktın Padişahına sadakat göstermek ve taraftarlık etmek idise de sonraları Jon Türklerin cereyanına kapılmış ve halk üzerinde müessir olmağa başlamıştır.

Bu esnada vaktin Müftisi Ali Rıfkı efendi bir beyanname neşretmiş ve çarpışan iki partiyi barıştırmak ve birleştirmek istemiştir. Fakat çarpışan fikirler yenilik ve eskilik fikirleri idi ve bunların barışıp birleşmelerine imkân yoktu.

Kıbrıs gazetesi 1898 tarihine kadar devam etmiş ve günün birinde ansızın neşriyatına nihayet vermiştir. Bu gazetenin kapanmasının hakiki seheplerini hûtün araştırmalara rağmen öğrenmek mümkün olamamıştır. Yalnız o vakıtlarda bu cereyanlara karışmış olan bir zatın verdiği malûmata göre Kıbrıs gazetesi sahibi Dahiliye Nazırı Memduh Paşa ile anlaşmış ve ondan aldığı emir üzerine gazeteyi kapatmıştır.

Ayni zatın verdiği malûmata inanmak lâzım gelirse Asaf bey ayda (500) kuruş tahsisat almak şartile «Kıbrıs» ı kapatmağa muvafakat etmiş ve bu parayı Meşrutiyetin ilânı tarihi olan 1908 senesine kadar muntazaman almıştır.

KOKONOZ: Yukarıda Hacı Derviş efendi tarafından neşredildiğini yazdığımız Zaman gazetesi muharrirleri arasında Ahmed Tevfik efendinin de bulunduğunu yazmıştık. İşte bu Ahmed Tevfik efendi öteki muharrirler gibi Derviş Paşa ile uyuşamamış ve kendi namına olmak üzere bir gazete imtiyazı almış ve bunun adını Kokonoz koymuştu.

Kokonozun ilk nushası 27 ikinci teşrin, 1896 tarihli-

dir. On beş günde bir çıkıyordu. Ve mizahî bir gazete idi.

Kokonoz 22 nüsha çıktıktan sonra adını değiştirerek Akbaba oldu. (17 Eylül, 1897).

AKBABA: Kokonoz gibi on beşte bir çıkıyor ve ayni mesleği takip ediyordu. Bir farkla ki Akbaba tamamile Jon Türk cereyanına kapılmış ve Padişaha açık ve çok keskin hicviyelerle hücuma başlamıştı.

Bunun içindirki Akbabayı okuyanların adedi azalmış ve Tevfik efendi çok müşkül bir vaziyete düşmüştü.

Bu müzayaka kâfi değilmiş gibi Abdülhamid kendisini idama mahkûm ettirmiş ve Türkiyeye gitmesini bu kararla menetmişti.

Akbaba gazetesi de ancak 23 nusha çıkabilmiş ve 19 Ağustos, 1898 de kapanmıştır. Fakat zulûm ve haksızlık gören herkes gibi Ahmet Tevfik efendi de bu vaziyet karşısında çelikten bir kalâ haline girmiş ve bütün zorluklarla uğraşarak iki sene sonra Miratı Zaman gazetesini tesise muvaffak olmuştur. (3 Mart, 1900)

MİRATI ZAMAN: Ötekiler gibi mizahî değil ciddî ve haftalık bir Jon Türk gazetesi idi. Ahmed Tevfik efendinin bir matbaa kuracak kadar parası olmadığı için tedarik ettiği bir kaç kilo harfi kendi başına diziyor ve bu harflerin üstüne ağır bir mermer bastırarak gazetesini basıyordu. Mirati Zamanın ilk dört nushası bu taş basma ile basılmıştır.

Bu vaziyet içinde iş görmek imkânsız olduğundan gazete bir aralık tatil edilmiş ve 27 Nisan, 1901 de tekrar neşriyata başlamıştır.

Şimdi Mirati Zaman gazetesi muntazam basılıyor ve meşhur Vizeli Hoca Riza efendi ile İzmirli Saffet beyin buna yazı yazmağa başlamalarile büyük bir kıymet ve ehemmiyet kazanıyordu.

Hoca Riza gazetenin siyasi yazılarını, Tevfik efendi de edebî kısımlarını yazıyorlardı.

Bir aralık gene bir sarsıntı oldu ve gazete gene durdu. (25 İkinci Teşrin, 1901). Fakat 16 Haziran, 1902 de tekrar neşriyata başladı.

Miratı Zaman bu minval üzere 11 Nisan, 1910 tarihine kadar devam etti ve 367 numarada durdu. Bundan sonra Ahmed Tevfik efendi gene Kokonoz gazetesini çıkarmağa başladı ise de (2 Mayıs, 1910) bu da ancak 9 nusha çıkabildi, ve 28 Haziran, 1910 da büsbütün kapandı.

Meslek uğruna katlandığı müşkülât ve fikir mücadelesinde gösterdiği sebat ve mukavemet itibarile Ahmet Tevfik efendi Kıbrıs gazetecilerinin en değerlisi sayılmaktadır.

FERYAT: 15 Birinci Kânun, 1899 da Hoca Zade Osman Enveri efendi tarafından tesis edildi. On beşte bir çıkıyordu. Bu gazetenin muharrirliğini İsmail Fethi adlı bir zat deruhde etmişti.

Feryat hakiki bir Jon Türk gazetesi idi. Fakat 4 nusha çıktıktan sonra durmuş ve bir daha çıkmamıştır.

Hususi surette alınan malûmata göre Feryat gazetesi gene Osmanlı Hükûmetinin işareti üzerine tatil edilmiş ve sahibi ayda 300 kuruş bir tahsisata bağlanmıştı.

İşte o tarihlerde Rumlar millî hissi körüklemek için üst üste gazeteler tesis ederlerken Türkler de bir kaç kuruş kapmak için matbaa kuruyorlar ve ilk fırsatta kapatıyorlardı.

SÜNUHAT: 1 Birinci Kânun, 1906 tarihinde tesis edildi. Sahibi Mehmet Arif efendi, Muharriri avukat Sadrettin beydi. Gazetenin edebî kısmını meşhur şair Kaytaz Zade Nazım bey deruhte etmişti.

Sünuhatın dahilî siyaseti Evkaf aleyhtarlığı ve harici siyaseti Sultana sadakat göstermekti.

1908 de Meşrutiyet ilân edilince Sünuhat veçhesini çevirdi ve «İttihat ve Terakki» lehinde neşriyata başladı.

Bu tarihlerde Sünuhat ile Miratı Zaman gazeteleri arasında çok şiddetli münakaşalar oldu.

Sünuhat altı sene intişar ettikten sonra 3 İkinci Teşrin, 1912 de kapandı.

İSLÂM: 18 Nisan, 1907 de tesis edildi. Sahibi ve muharriri Dr. Hafız Cemal beydi. Dahili mesleği halkı san'at ve maarife teşvik etmek ve içtimai bir birlik meydana getirmekti.

İslâm gazetesi fırka cereyanlarından daima uzak kalmış ve kendine yapılan hücumlara hiç bir zaman mukabele etmemiştir. Haricî siyaseti bir sene kadar Padişahçı, ondan sonra Meşrutiyetçidir.

İslâm gazetesi 2 sene kadar neşriyata devam etmiş ve o sırada sahibinin rahatsızlanması üzerine neşriyattan durmuştur. Son nushası 95 numaralı ve 28 Mart, 1909 tarihlidir.

VATAN: 26 Haziran, 1911 de tesis edildi. Sahibi ve baş muharriri Bodamyalı zade Şevket bey idi. Dahili mesleği Evkaf partisinin kuvvet bulmasına çalışmaktı. Haricî mesleği Meşrutiyetçi idi ve bu mevzu üzerinde pek mühim makaleler neşretti. Vatanın son nushası 19 Ağustos 1913 tarihlidir. Bu tarihte Şevket bey adliye hakimi olmuş ve Vatan gazetesi kapanmıştır.

SEYF: Sahibi Bodamyalı Zade Ahmet Münir, Muharrirleri avukat Sadrettin ve Dr. Eyyup beylerdi. 2 Mart 1912 de tesis edildi. Bu da ötekiler gibi haftalık gazete idi.

Dahili siyaseti Evkafçılara muhalefet; haricî siyaseti (İttihat ve Terakki) ye taraftarlıktı.

Son nushası 15 Haziran, 1914 tarihli ve 112 numaralıdır.

KIBRIS: Sahibi gümrük mütekaidi Mehmet Derviş efendi idi. 2 Haziran, 1913 te çıkmış ve Büyük Harpte

bazı sebeplerden dolayı neşriyatına nihayet vermişti (1915). On beş günde bir çıkıyordu. Koyu Evkafçı idi.

Donanmayı Osmanî Cemiyeti hakkında neşrettiği bir makale pek ziyade makbule geçmiş ve Kıbrıs muharriri bir gümüş madalya ile taltif olunmuştu.[1]

DOĞRU YOL: 9 Eylül, 1919 da Lefkoşada tesis edildi. O tarihlerde Rumların müteaddid gazetelerine mukabil Türklerin tek bir gazeteleri olmaması ve her cemaatın olduğu gibi Kıbrıs Türk Cemaatının da pek tabiî olarak mevcut olan millî ve içtimai dertlerine tercüman olacak ve bu dert ve ihtiyaçlardan icab edenlerini Hükûmete işittirecek; Türkiyedeki millî mücadele cereyanının aldığı şekil ve vaziyetten halkı haberdar edecek; Büyük Harbin neticesinde halkın üzerine çöken bedbinliği giderecek bir vasıtadan mahrum olunması o zamanın bazı münevverlerini bu gazeteyi çıkarmağa sevk eden en mühim amillerdir.

Gazetenin sahibi avukat Raşit beydi. Gerek Raşit beyin ve gerekse gazetenin kıymetli muharriri M. Remzi beyin muhitin icabatını görüş ve anlayıştaki yüksek kabiliyetleri ve ateşin makaleleri halkın pek ziyade takdir ve rağbetini kazandı. Bu sayede Doğru Yol 1200 kadar aboneye malik olmuştuki Rumlar Türklerin beş misli oldukları halde Rumca gazeteler bile o zaman bu kadar aboneye malik olamamışlardı.

Doğru Yol gazetesinin dahilî mesleği o zamana kadar Hükûmet içinde kaybolmuş gibi olan adadaki Türk varlığını Hükûmete tanıtmaktı.

Doğru Yol bu suretle tam bir sene intişar ettikten sonra ertesi sene Raşit beyin meb'us intihabatına karışması ve intihablarla meşğul olması üzerine kapandı. Gazetenin muharriri M. Remzi bey Doğru Yolun yerine kaim ol-

(1) Buraya kadar olan kısım SÖZ gazetesinin «Kıbrısta Gazetenin Tarihçesi» başlıklı yazısından kısmen hulâsa edilerek iktibas edilmiştir.

mak üzere Eylül, 1920 de SÖZ gazetesini tesis eyledi.

Doğru Yol altı ay sonra 28 Şubat, 1921 de tekrar intişara başladı ve bu tarihten itibaren 926 senesine kadar intişara devam etti. Bu tarihte 1923 Lozan Muahedesile Kıbrıs Türklerine verilen hakkı hiyarı bilistimal Türk tabiiyetine geçen Raşit bey Türkiyeye gelmek fikrile ve kendi arzusile gazeteyi kapattı.

SÖZ: Eylül, 1920 de Lefkoşada intişar etti. İmtiyaz sahibi ve baş muharriri M. Remzi beydir. Takib ettiği meslek Doğru Yol gazetesinin takip ettiği mesleğin aynidir.

Söz gazetesi haftada iki defa çıkmaktadır. Kıbrısta en çok sevilen ve okunan gazetedir. 1931 senesindenberi yeni Türk harfleriyle çıkmaktadır.

Sahibi ve muharriri olan M. Remzi bey mert, açık fikirli ve fevkalâde milliyetperver bir zattır. Türkiyede yapılan inkılâbın Kıbrısta da yayılmasına çalışmaktadır. Gazetesinde Türkiyeye ait vukuat ve haberler mühim bir yer tutmaktadır.

Söz gazetesi Kıbrıs Türk Cemaatına yapılan haksızlıklara karşı daima haykıran ve adadaki millî hareketlerin piştarlığını yapan bir gazetedir ve bu yolda büyük bir sebat ve gayretle ilerlemektedir.

Sözden sonra çıkan gazeteler şunlardır:

Lârnakada aylık İrşat, Lefkoşada haftalık mizahi Davul, haftalık Vatan, daha sonra Ankebut, Hakikat, Birlik gene Seyf, Masum Millet, Haber, Ses.

Bunların içerisinde bilhassa dahilî meslekleri itibariyle mühim olanlar Birlik ve Masum Millet gazeteleridir.

BİRLİK: 4 İkinci Kânun, 1924 te Lefkoşada intişar etmiştir. Sahibi ve muharriri Hacı Bulgur Zade Ahmet Hulûsi beydir. Birlik gazetesi iptidaları şeriatçı bir gazete idi. Sonraları Evkafçıların naşiri efkârı oldu.

Ahmet Hulûsi efendi 1931 matbuat kanununun gazete

sahiplerinden istediği kefaleti gösteremediğinden gazetesini kapattı.

MASUM MİLLET: 11 Nisan, 1931 de Lefkoşada intişar etmiştir. İmtiyaz sahibi ve mharriri C. Mehmet Rifat beydir. Evkafçıların amansız bir düşmanı idi. Evkaf aleyhindeki yazılara hemen her nushasında tesadüf edilirdi. Bilhassa her nushasının ilk sayfasının baş tarafında büyük yazılarla yazılmış şu ibare herkesin dikkat nazarını celbediyordu: «Kıbrıs Türk Cemaatı Evkafın sui idaresinden mağdur olduğundan daimi masumane feryadı zaruridir.»

Masum Millet gazetesi üç sene kadar neşriyatta bulunabildi ve 29-8-1934 tarihinde sahibi tarafından kapatıldı.

Bugün Söz gazetesinden başka neşriyatta bulunan gazeteler «Haber» ve «Ses» gazeteleridir.

H. EDEBİYAT

Kıbrıs Türk edebiyatı; umumi Türk edebiyatının bir parçasından ve Türkiyede vakit vakit husule gelen edebi cereyanların ufak kollarından ibarettir ve ta iptidadan bugüne kadar devam edüp gelen mazbut ve muntazam bir tarihi yoktur. Bununla beraber edebiyat sahasında temayüz etmiş, mühim eserler vücude getirmiş Kıbrıslı şairler hakkında bıraktıkları eserler ve hafızalarda mevcut dağınık malûmatla az çok bir şeyler biliyoruz. Bu suretle haklarında malûmatımız olan geçmiş şairlerden Müfti Hilmi ile Kaytaz Zade Nazım vardır. Yeni yetişenler arasında ise bilhassa Ahmet Ratip'i tanıyoruz.

Müfti Hilmi: Bu şair hakkında Kamusülâlâm şu malûmatı vermektedir: «Üçüncü Hasan Hilmi (Müftilik makamında üçüncü Hilmi) Kıbrıslı olup 1197 (Hicri) de Cezirei mezkûrede doğmuş ve tahsili ilmü kemal ettikten sonra Kıbrıs Müftiliğine nasbedilmiş idi. Eş'arı cümle

indinde makbul olup hatta Sultan Mahmut Han Hz. tarafından kendisine Reisüşşuara ünvanı ihsan buyurulmuştu. (1264) te vefat etmiştir.»

Mütevatır malûmata göre, bu zat malûmatı diniye, Arabî, Farisî ve nazımda hakkile vukuf sahibi olmakla beraber böyle bir dehanın takdir edilemiyeceği bir muhitte kısılıp kalmış ve Hilmi Hoca lâkabını almıştı. Kendi halinde nazmı ile meşğul olan Hilmi Hoca ara sıra güzel beyitler söylediğini ve yazdığını gören zamanının ülema ve eşraf geçinenlerinin yalnız haset nazarlarını çekmekten başka bir şey yapamıyordu. Vaktaki Sultan Mahmut II. Kıbrısa bir kütüphane ihsan eyledi, buna karşı Kıbrısın minnet ve şükranını arz eden bir manzume hazırlamak gayret ve endişesi nazarların Hilmi Hocaya çevrilmesini zaruri kıldı. Onun himmetinden müstağni kalabilmek için vaktın mütesarrıfı, ülema ve eşrafı toplanmış ve diğer az çok âlim ve şair geçinenlere müracaat edilmiş ise de alınan cevap bunların bilhassa Huzuru Şahaneye çıkacak bir manzumeyi yazacak kalem kudretine malik olmadıkları ve bu işi ancak Hilmi Hocanın başarabileceği merkezinde idi. Bunun üzerine Hilmi Hoca çağırıldı ve vaziyet kendisine anlatılarak kısa bir zamanda bir methiye hazırlaması istendi. Hoca istenilen zamandan daha kısa olan (24) saat zarfında, bugün kütüphanenin duvarlarını süslemekte olan methiyesini takdim etti. Sultan Mahmut methiyeyi aldığında Hocayı görmeyi arzu etti ve kendisini İstanbula çağırttı. Tam bu sırada Yeniçeri ocağı kaldırılmış ve Nizamı Cedit askeri ihtas edilmişti. Hoca, Padişahın beraberinde bulunduğu bir gün Asakiri Mansure geçit resmi yapıyordu. Bu sırada Hilmi Hocanın «Vak'ayı Hayriye» yi tebcilen bilbedaha söylediği manzume Padişahın pek hoşuna gitti ve kendisine Reisüşşuara ünvanını verdi. «Atup sikleti destar ile astarı» mısrai ile başlayan bu methiye Hocanın, o zamanın müteassıp hocalarına mu-

kabil, ne kadar müteceddit ve münevver fikirli olduğunu da gösterir.

Padişah İstanbulda kalmasını ve kendisine yüksek makam vereceğini söylemiş ise de Hilmi Hoca vatanına avdeti her şeye tercih etmiş ve bir gün habersiz bir kayığa binerek Kıbrısa gitmişti. Padişah bunu öğrenince derhal adanın o zamanki müftisi Hulûsi efendiyi sebebsiz azlederek yerine Hilmi Hocanın tayinini irade buyurmuş ve bu suretle kendisini taltif eylemişti.

Hilmi Hocanın elde mevcut mühim eserleri şunlardır: Tazarru, Kütüphaneye telmihan Sultan Mahmuda yazdığı methiye, Sultan Mahmudun (Ümmülharam) tekyesine [1] hediye ettiği «Elcennetü tahti akdâmül ümmehat» yazısına telmihan söylediği manzume, Sultan Mahmudun Lefkoşa Ayasofyasına hediye ettiği çok san'atkârane yazılmış «Mellem yeşkürünnase lem yeşkürullah» hadisini ihtiva eden levhaya telmihan söylediği methiye. Bu methiye, tarih kısmını teşkil eden şu beyit ile bitmektedir.

«Düştü ehli Kıbrısa bir mahı ziba yadigâr
Levhai makbulei Sultan Mahmudülhişâl» (1231)

SULTAN MAHMUT II

Methiyesi

Kitabı kâinata sepi olup evsafı şahane
Okunsun haşredek ayatı hayratı mülûkâne
Şehinşahı meğazi pişe Mahmut Hanı sani kim
Senası vacip olmuş evvel ahir ehli imane.

Müsellem vasfı zatı oldu seyfi minsuyufullahi
Nola meslûl olursa tabemahşer ehli tuğyana

İmamı azamıdır müsliminin zatı pürcudu
Vücudu verdi revnak mezhebi muhtarı numana

[1] Bakınız! sayfa : 98.

Ricali devletinden addolup sınfı ricalûllah
Gelüp biat ederler cümlesi ol kutbu devrana

Müceddittir vücudu esadı bişüpheyt mani
Bakup üssü zaferde vakıf ol tesisi bürhana

Yedi beyza ile tenvir eder davayı tecdidi
Nice Firavnı gark etmiş nihayet bahri hüsrana

O Mahmudüşşemail mazharı sırrı Muhammettir
Düşer elbet Ebucehli muannit çahı hızlâna

Vücudu eşrefi asdafı dehrin dürrü muhtarı
Kelî gevherfeşanı hacletaver ebri Nisana

Eger müşkil ise manayı nassı «Vahribu minhüm»
Anı tefsir eder allâmei şimşiri devrana

Sahibin serî şimşirü kilkinden rivayettir
Ehadisi gaza asarı şevket sem'i ekvana

Mümehhettir usulü devleti şerhi metin üzre
Bu heyetle ne mümkün rahne gelmek öyle bünyana

Edüp galtidei lâhtı fena erbabı ilhadı
Kitâbı sünnetin ahkâmın icra etti merdane

Zafer, nusret iki binbaşıdır güya rikâbında
Ne semte azmederse devletü gayretle şahane

Rüsumu Mushafı İslâmı anlar ettiler tashih
Hatadan hıfzedüp nusret vere Hak Ali Osmana

Bihamdullah çıkup mehtli şimşiri cihangiri
Seraser ümmeti İsayı davet kıldı İmana

Revadır Askeri Mansureye Hızr olsa sancaktar
Salınca rubeharın düşmanı din üzre şirane

Ebu Muslim gibi var müslimine nice serleşker
Sunufu askeri İslâm içinde cümle ferzane

Teberdaranı ceysi nusretiyle eyleyüp tedmir
Teberden geçti erbabı teberra semti niyrana

O bedri asümanu dinü devlet her gazasında
Gazayı Bedri kübra haletin gösterdi ekvana

Zemine akseden şimdi anın envarıdır ancak
Murassa tığı cevherların asmış Arşı Rahmana

Anın Bahri Sefidi Devletinde beldei Kıbrıs
Hemen bir filkedir serbestei mirsayı tersane

Sünuhu himmeti mevci havadisten kılup memun
Bihamdullah selâmet lengerendaz oldu limana

Mühimmatı cihat esbabı istihkâmı müstekmil
Fakat noksan idi tullâbı ilme bir kütüphane

Kitabın medretinden bakmayup tahsile talipler
Ederler idi ancak hasrı matlap hıfzı Kurana

Veli icrayı ahkâmı şeriat hakkı adlürze
Tevekkuf eyler elbette fünunu ilmü irfana

Hususa ilmü tefsirü hadisü fıkhı kesbetmek
Menut olmuş nice alât ile tahkiku itkana

Olup Lefkoşada emriyle bu darülkütüp inşa
Talepkâranı ilmi mazhar etti lütfu ihsana

Umumen ehli islâmı belde oldular mesrur
Olunca beldeye bu yedigâri ahtı şahane

Selâtini selefden misli meşhut olmamış zira
Zamanı fethi Kıbrıstan gelince taki bu ane

Meğer hâlâ serirarayı adle eylemiş tahsis
Mukadder etmemiş bu hayrı Hak eslâfı şahane

Nice darülkütüp gencinei ecnası cevherdir
Ve şahı sur olur her danesi suranı gılmana

Budur ol kenzi lâyağni ki artar sarfolundukça
Anınçin menolunmaz gelse sail müstefidane

Bu ol misbahı pertevzatı bezmarayı daniştir
Ki etrafında tullâbı maarif cümle pervane

Hemişe sõhbeti ehli dilü danaya maildir
Açılmaz babı istiğnapesendi şahsı nadana

Bina olmuş değildir beldei Kıbrısta hakkakim
Ne böyle bir kütüphane ne bu tarz üzre kâşane

Eğerçi fatihi sultan Selimi sani ammakim
Bekayı fethile fatih denür Hakanı devrana

İki fatih ile tarihi fethin fehmedüp evvel
Dua kıl fatihi sani olan Sultanı zişana

Sıratı müstahkim üzre olup bakivü payende
İlâhi devletin peyveste kıl ta yevmi mizana

Verüp şehzadelerle tacü tahta ziynetü revnak
Ola evlâdü emcadıyla mazhar feyzi suphana

O sıddıkı seriret mesnedarayı Hilâfetkim
Hilâfında bulunmak rahnedir erkânı imana

Cihan ahtı Ömerveş banii adli ile mamur
Ola iklimi ada darbı şimşirliyle virane

Olup vasfında huddama meani tıflı ebcethan
Tüfeyli payesile ben de saldım hanı ihsane

Ben ol muru hakirim fehmedüp aczi kelâmımdan
Tebessüm ârîz olmak muhtemeldir ol Süleymane

Süleymanı zaman kim Asafibni Berhıya gelse
Öpüp mührü Hümayunun düşer telsimi damane

Tevari eyleyüp Lefkoşada bir küşede Hilmi
Duayı devletin evrat edindim müstemendane

Sımahı cevherinden eyledim tarihini tahrir
Fünunu ilmile sadoldu bu valâ kütüphane.

1244

Hilmi Hoca

Kaytaz Zade Nazım: 1857 de Lefkoşada doğmuş ve tahsilini Lefkoşa rüştüyesinde yapmıştır. 20 yaşında edebiyata merak etmiş ve şiir yazmağa başlamıştır. 1884 de

memuriyetle Sakıza gitti. Gene memuriyetle 1888 de Adanada bulundu. Ayni sene İstanbula ve sonraları İzmir ve Bursaya gitti. Daha sonra istifa ederek Kıbrısa döndü. 1910 da tekrar İstanbula gitti. Recai zade ve Ali Ekrem beylerle görüştü. Kıbrıs'a döndükten sonra şeri mahkemede kâtiplik yaptı. 1924 te 67 yaşında öldü. Şiirlerinden başka (Yadigârı muhabbet) adlı bir de romanı vardır.

Hürriyet Şarkısı

Bir zaman şimşiri zulme karşı feryad eyledik
Bir nice demler dahi biz sabrı mutat eyledik
Selli seyfettik nihayet defi bidat eyledik
İttihatla barigâhı adli bünyat eyledik

Kasrı istibdadı yıktık, alemi şadeyledik
Halkı zinciri esaretten biz azat eyledik

Zulmeti gamdan halâs ümmidi olmuştu mühal
Milletin ta bağrına çökmüştü kâbusu melâl
Görmemiştik hasılı hiç böyle bir dehşetli hâl
Gayreti hakla heman oldu adular payımal

Kasrı istibdadı yıktık, alemi şadeyledik
Halkı zinciri esaretten biz azat eyledik

Sikletendazı cihan olmuşken öyle rube han
Havfı canla eylemezdi kimseler fethi dehan
Yer yer emvacı fiten vermişti tufandan nişan
Hızrı tevfiki ilâhi bahşedüp bir taze can

Kasri istibdadı yıktık, alemi şadeyledik
Halkı zinciri esaretten biz azat eyledik

Kaytaz Zade Nazım

Şarkı

Canan biliyor derdimi takrire ne hacet
Timsali semavisini tasvire ne hacet
Takdir ile sevdim anı tedbire ne hacet

Bağlandı gönül zülfüne zincire ne hacet
Mest etti beni gamzesi teshire ne hacet

Bir fitnei naim gibidir çeşmi siyahı
İhya için uşşakı yeter nim nigâhı
Nazım gibi üftadesi olmazmı mübahi

Bağlandı gönül zülfüne zincire ne hacet
Mest etti beni gamzesi teshire ne hacet

Kaytaz Zade Nazım

Ahmet Ratip : 1912 de Kıbrısta doğmuştur. Kıbrıs Türk Lisesi 1931—32 ve Ankarada Gazi Terbiye Enstitüsü, Edebiyat Şubesi 1933—1934 mezunlarındandır. Bugün Urfa orta okulunda Türkçe öğretmenidir.

Müteaddit şiirlerinden, hikâyelerinden başka bir çok monoloğları vardır.

Vatana Tahassür

Matemli bir kuş gibi ağlarım, inilderim,
Dört tarafı denizle çevrilmiş bir zindanda.
Bazan dönüp ruhuma «Yeter artık sus" derim,
Der ki «ancak susarım mes'ut anavatanda»

Vatanımın çölleri şimdi gülistan olmuş,
Bahçevan bahçesinden ısırganları yolmuş;
Yurdun eski karası boyanmış hep yeşile,
Süslenmiş baştan başa muvazi çizgilerle.

Eski ahret kokulu saraylar yıkılmış da,
Taşından mimarlerin heykelleri yapılmış.
Sarsarmış en kuvvetli kalâyı bir bakışta.
Gidüp te görsen şimdi Türk Askeri nasılmış!

Dinmiş artık gözlerde sonsuz matem yaşları,
Zaferin tacı olmuş harabenin taşları.
Ankaraya yapılmış tunç temelli bir saray.
Onun mimarı Gazi ideali Kubilây.

Ahmet Ratip

Kıbrısın yerli şairlerinden başka vakıt vakıt adaya nefyedilen veya memuriyetle giden bazı şairlerin ve bilhassa Namık Kemal ile Ziya Paşanın oradaki edebî hareketlerin terakki ve inkişafında mühim tesiri olmuştur.

Namık Kemal: Büyük şairin (Vatan yahut Silistre) piyesinin İstanbulda ilk temsilinde halk üzerinde hasıl ettiği heyecan ve galeyandan koşkulanan Sultan Aziz (1873) de Namık Kemali Kıbrısta Mağusa zindanına nefyetmişti [1] (Reis. 7). Namık Kemal Kıbrısta (1876) senesinde Murat V.in cülûsu şerefine affolununcaya kadar (35) ay menfi kaldı. İşte bu üç senelik menfi hayatı esnasında Namık Kemal eserlerinin bir çoğunu ve Bilhassa (Gülnihal) piyesini yazmıştır. Gülnihal piyesi muhtelif zamanlarda Kıbrısın muhtelif yerlerinde temsil edilerek halkın tiyatro sahasındaki fikir ve telekkisinin yükselmesine hizmet etmiştir.

Söylendiğine nazaran Namık Kemal ara sıra bilmüsade menfi bulunduğu Mağusadan adanın merkezi olan Lefkoşaya gelir ve orada nutuklar, konferanslar vermek suretiyle halkı tenvir ve irşat etmeğe çalışırdı.

Ziya Paşa: Abdülâziz zamanında gazetelerin hükûmete karşı tenkitkâr yazılarını bertaraf etmek için Sadrazam Ali Paşa tarafından çıkarılan 14 Mart, 1867 kararnamesi ile Hükûmet, muharrirlerden memur olanları birer vazife ile İstanbuldan uzaklaştırdığı sırada Ziya paşayı da Kıbrıs müte-

---

[1] [Rivayete nazaran Namık Kemal menfi bulunduğu Mağusa zindanının bir duvarına kendi el yazısile şöyle bir beyit yazmıştır:

Kime gadap eyler ise Mevlâsı
Ona zindan olur Mağusa Kalâsı

Gene rivayete nazaran şair Eşref te bu beyte karşılık şu beyti yazmıştır.

Kimseye gadap eylemez Mevlâsı
Herkesin çektiği dilin belâsı

sarnflığına tayin etmişti. Ziya Paşa mütesarrıflığı esnasında, Türkiyede Tanzimattan sonra fikir hayatımızda husule gelen yeniliği Kıbrısa da tamim etmeğe çalıştı. Yalnız idari vazifesiyle kalmayup edebiyat sahasında da eserler vücuda getirdi.

Dalide yaptırdığı bir cami ile okul için yazdığı tarih mezkûr camiin kapısı üzerinde yazılı olarak, Kıbrısta Ziya Paşanın bir hatırası olmak üzere, itina ile muhafaza edilmektedir. [1]

Kıbrıs mütesarrıflığında resmî mühüre şu kıt'ayı hakkettirmişti:

İstikamet yürür adaletle
Asrı Abdülâziz Handır bu
Fıkarayı ra'yetülhasıl
Müsterih olacak zamandır bu.

HALK EDEBİYATI

Halk edebiyatı; Kıbrıs Türk edebiyatının mühim bir koludur. Fakat eski halk şairleri, doğdukları yerlerde eserlerile beraber ölüp gittiklerinden veya eserleri ağızdan ağıza nakloluna oluna tahrif edildiğinden, maalesef, bu hususta fazla malûmatımız yoktur. Bunlar hakkında bildiklerimiz sadece ağızdan ağıza bize kadar intikal eden ve kimler tarafından yazıldıkları meçhul olan, fakat mevzu ve ifade tarzlarından Kıbrısa ait olduklarında şüphe edilmeyen parçalardan ibarettir. Bu parçaların ekserisi, maalesef, noksan ve muharref bir şekildedir. Bunların mühim olanlarından ve en fazla kullanılanlarından bazıları şunlardır:

[1] Bakınız sayfa: 97

Lâkadamyalı Ali

Lâkadamyalı Ali geldi şehere (şehre)
Bir kıza da gönül verdi düştü peşine
Dört biçak da yedin gittin işine
Düştüm, düştüm bir ateşe yanar giderim
Taksiratım böyledir çeker giderim

Eminemin evinde koptu kıyamet
Üç beş kişimi buldu selâmet?
(Çatal köv) de tutuldu Arnavut Ahmet.
Düştüm, düştüm bir ateşe yanar giderim
Taksiratım böyledir çeker giderim.

Kalenin damında kollarım bağlı
Bir siyah vardiyan (gardiyan) dan yüreğim yandı
Arnavudun biçağı kurşundan zarflı
Düştüm, düştüm bir ateşe yanar giderim
Taksiratım böyledir çeker giderim.

Kalenin ardından sularmı geçer
Arnavut Ahmet su yerine kanımı içer
Söyleyin davacıma berki (belki) vaz geçer
Düştüm, düştüm bir ateşe yanar giderim
Taksiratım böyledir çeker giderim.

Tahirin Türküsü

Dama çıktılar durdular
Çifteleri kurdular
Zavallı Tahirimi
Keklik gibi vurdular.

Aman Tahirim aman
Ne aman var ne zaman
Kumandarın (Kumandanın) göğsünde
Ne din var ne de iman.

Rayıfın Türküsü

Kalenin kapısı dökme gümüşten
Sahat (Saat) 11 de kalktım cümbüşten
Billâh haberim yok benim o işten
Ne hal oldu gene bize divane göynüm
Ölmeden evvel saraydım biçare göynüm.

Kalenin kapısı demirden tahta
Rayıfımı asacaklar bu gelen hafta
Rayıfımın dostu (Tuzla) lı Fatma
Ne hal oldu gene bize divane göynüm
Ölmeden evvel saraydım biçare göynüm.

Dervişim

Külelidir Dervişimin şalvarı
Şehit oldu Dağlı gibin (gibi) bir karı
Topuğuna vurdu aman Dervişimin şalvarı
Aman Derviş aman nasıl da kıydın Dağlına
Kızıl kanı da ninem boyandı şalvarına
Hiç yatmadınmı Derviş Dağlı kızın (Dağlının) kucağına

Geri kalın aman feracemi geyeyim
Polis de gelsin aman ifademi vereyim
Aman bıbam (Babam) yoktur haliml bildireyim
Aman Derviş aman nasıl da kıydın Dağlına
Kızıl kanı da ninem boyandı şalvarına
Hiç yatmadınmı Derviş Dağlı kızın kucağına

Muhtelif türkülerin bize kadar gelen muhtelif parçaları:

Sevdiğim Urum kızı
Yanakları kırmızı
O kız benim olmazsa
Terk ederim Kıbrısı.

***

Portakalın irisi
Evde vardır birisi
Paşa verdi bir şilin
Getirttiler polisi
Polis tutlu davayı
Kız istemez anayı
Kız bize neler yaptın
Aleme rüsvay ettin.

***

Bu gün Pazar
Gâvurlar azar
Şapkayı çıkarır
Şaraba basar

***

Bahçelerde ısırgan
Sen Urumsun ben İslâm
Eğil bir şeftali ver
Vallah billâh ısırmam

***

Karadır kayısıdır
Kıbrısın yarısıdır
Beyazdır yumurta kabığıdır
Zibillikte atılıdır.

Kıbrıs Türkleri tarafından sık sık kullanılan fakat asılları itibarile Kıbrısa âit oldukları kadar hariçten geldiklerine de ihtimal verilen bazı türküler:

Duvarda vardır kene
Gül sarıldı dikene
Nasıl gönül düşürdün (akızım)
Şu maymun başlı kele.

***

Ben bir altın makasım
Açtım gönül yakasın
Benden mada seversen
Teneşirde yatasın

***

Yemenimin cimcimi
Dizemedim incimi
Nerelerde geziyor
Göynümün güvercini

***

Damlara çıkamadım
Yollara bakamadım
Kuşlar murada erdi
Kuş kadar olamadım

***

Böyün (bugün) havalar esti
Kadınlar geydi mesti
Tasalanma a beyim
Yordamın beni kesti.

***

Yörü kalî adam yörü
İnsan aldatan yörü
Yüzü dost, kalbi düşman
Beni aldatan yörü.

***

Hisarın altı ırmak
Su gelir parmak parmak
Yenile adet olmuş
Kız oğlana yalvarmak.

Bu günün en mühim halk şairi Lefkoşada Tellâl Mustafa Hüseyin (Aynalı) dır. Tellâllık, şekercilik ve kurabi-

yecilikle ekmeğini kazanmaktadır. Okul görmemiştir. Okuması yazması gayet azdır ve bunu da kendi çalışmasile öğrenmiştir. Kuvvetli bir hafızası vardır. Yalnız kendi yazdıklarını değil diğer geçmiş halk şairlerinin bazı parçalarını da harfiyen ezber bilmekte ve bunları bayramlarda, koşu ve futbol günlerinde, yemişlerini satabilmek için halka okumakta ve halk tarafından sevilüp takdir olunmaktadır.

Yazıları destan şeklindedir. Ve söylendiğine nazaran bunları, okuyup yazması pek geri olduğundan, başkaldırına yazdırmıştır.

En fazla sevilen ve rağbet gören destanları: Halit Arabın destanı, Ana ile muallime kızın katli destanı, zaptiyelerin destanı, alacaklı ile verecekli destanı ve Yemeklerin destanıdır.

HALİT ARABIN DESTANI

Gülsüm hanım bildiğimiz bir kadın
Çok beylerden yedi hesapsız altın
Çünkü bir kişi ile kalmazdı
Olmuş idi bayağı bir Firavun.

Kendisi çok genç değil parlaktı
Mavi gözlü hem semiz yuvarlaktı
Saçları lâpiska, kaşları çatık
Hasılı beyaz Hünkârlara lâyıktı.

Bir beyden diğer beye kaçar gider
En sonunda kalmıştı naçar
Büyüklerden itibarın kaybetmiş
Bilmecburi gider Halide çatar.

Halit Arap dediğimiz bir kişi
Kebapçılık, canbazlıktı işi
Kendi beyaz değil esmerdi
Sağ tarafta vardı bir altın dişi.

Ne çok uzun ne çok kısaydı boyu
Öyle arap değil idi koskoyu
Nerde olsa bağırır çağırırdı
Severdi bordozluğu (lefahürü).

Bazı pantalon geyer bazı şalvar
Geçtiği yer tüterdi gül ile bahar
Gezmekteyken kendisini görenler
Zannederdi kesesinde para var.

Ufak büyük tanımazdı saymazdı
Söz verdiği şeyden asla caymazdı
Efe gibi kollarını sallayarak
Hiç bir dernekten geri kalmazdı.

Meyhaneye dalına gider atardı
Kendine lâf söyleyene çıtardı
Çok defalar sarhoş olduğunda
Gider polislerde yatardı.

Çok defalar mahpus gelir giderdi
On gün, bir ay yatar giderdi
Kâğat, kumar oynamaksızın
Çoklarından paralar çekerdi.

İskele mülâzimi Derviş ile
Geçen sene kavga etti el ele
Musanın Ahmedi öldürsün
İsterdi bile bile.

Üç dört gün uğraştı yeni dükkânı süslesin
Paçacılık, kahapçılık işlesin
Biraz para kazanmak için
Çocuklarını beslesin.

Polise gelirdi hemen kanaat
Etse idi en ufak bir kabahat
Yetişti adı edepsiz söylendi
Asla durmazdı rahat.

Geçti ele mümkün değil kaçamaz
Kanatlı kuş olsa bile uçamaz
Bu gibi edepsizlik edenlerin
Valî kardesi olsa gene bir şey yapamaz.

Yeter artık bunu burda bırakalım
Meseleyi başka yüzden açalım
Halit ile Gülsüm hanımın işi
Nasıl oldu okuyalım bakalım

Sarayönü meydanında dükânım
Beni candan bezdirdin gülüm hanım
Bu ne gönül bu ne sevda a canım
Ateş içinde yanıyor her yanım.

Akşam olsun iki tekcik atayım
Gülsümün kapısına çatayım
Eğer beni kabul etmez olursa
Kafasını gövdesinden ayırayım.

Palto omuzda giderdim kıyı kıyı
Gitmem ile hemen vurdum kapıyı
Elimde gizlenmiş olarak bilenmiş
Açık tutardım çakıyı.

Gülsüm kapıyı açtığı zaman
Dedi buradan kaçasın Halit heman
Sonra polisi çağırırım
Halin olur pek yaman.

Gel Gülsüm barışalım her ikimiz
Çünkü yarınki gün var muhakememiz
İşte merkezi (Celbnameyi) cebimde tutarım
Hükümete cezalar vereceğiz.

Haydi git Halit buradan karışmam
Ben sana çok fena küstüm barışmam
Sen bir fena kokar arapsın
Ben sana artık yakışmam.

Hemen ele geçirdim onun gamzesini
Dizim üstüne koydum ensesini
Kasap gibi başladım işletmeğe
Sonunda soktum yirmi birincisini.

O gece kaçarken tekerlendim
Elimden, ayağımdan berelendim
O korkulu geceyi savmak için
Vali paşa tepesinde eylendim.

Buldum bir eski dizlik yamalı mintan
Geydim tanımasın beni her insan
Eğer polislere rast gelirsem
Kullanacaktım tatlı bir lisan.

Polis geldi sokakta buldu leşi
Kumandandan başka şahit bin kişi
Ben firar etmiştim oradan
Olmuş idim adeta vahşi

Tam on beş gün geziyordum dağlarda
Tahir çavuş buldu beni mağrada
Gel buraya teslim olasın Halit
İşte mendil yaralarını bağla da.

Yeyecek aldım tavukçudan, çobandan
Mahrum idim nargileden dumandan
Geldi onyedinin otomobili asker dolu
Hem de Sarıç kumandan.

Hemen derdest edüp getirdiler polise
Zaptı dava için girdik reise
Bir girdik iki girdik
Tehir oldu dava Büyük Meclise

Teşrini sanide yedim idam cezayı
Divane olmuştum vallah bayağı
Marazımdan (kederimden) erimiştim akmıştım
Su çıkardı sıksa idim kayayı.

Drimidyalı bir Rum buldum hapısta
Adı İstilli babasının da Kosta
Sen de katilmi oldun arkadaş
İkimizi de yeyecek o müthiş susta

Hükümsüzken günde iki saat gezdirirlerdi
Bizi canımızdan bezdirirlerdi
İki nefer bir onbaşı bir çavuş
Bu dört kişi bize nazar ederler.

Emir geldi ne istersek yeyelim.
Üç şilini geçirtmiyelim
İpte bağlı besli kuzular
Gibi biz de semizliyelim.

Halidin canı ister alına
Suyuna da hellim (bir nevi peynir) li makarına
Her amirden alimi talep ederdim
Beni atardı yarına.

Bizi bilen ahbaplar geldi gördü
Bilmeyenler bile öğrendi
Küçük çocuğumu severken
Yüreciğim büküldü.

Bir nargile getirdiler Haşimdan
İçeyim merak defolsun başımdan
Söyleyiniz babam Tellâl Azize
Her gün öpsün Havacığımı Haşımdan

Demirler arasından bakar Halil
Yırtıcı bir kuş gibi koca babayiğit
Sanki kaçacakmış gibi zindandan
Kapısının üstünde demir kilit.

Sağım polis, solum polis her yanım
Zindanlarda prangada elim ayağım
Gece gündüz biz dualar ederiz
Canımızı bağışlasın Allahım.

En son defa Meclise girerek
Sarayönü doldu kadın ve erkek
Hep reisler meşveret ettiler
Halil Arap asılacak diyerek.

O da katil ben de katil ikimiz
Birbirine benzer idi yaptığımız işimiz
Tavuk, baklava, pilâv idi
Hükümetten yediğimiz.

Mezarımı yakınına kazdırınız
Üzerine tarihimi yazdırınız
Salim kardaş sana vasiyetim olsun
Çocuklarımı hem beni arayınız.

Ezan okur hem de namaz kılardım
Yaradanın huzurunda el bağlardım
Her beş vakit secdede oturur
Niyaz eder Allahıma ağlardım.

Çeşit, çeşit istidalar yapıldı
Fayda yoktur diye cevap yazıldı
O mahpusta sağ iken
Mezarlıkta kabirciği kazıldı.

İşte geldi son saat dakikası
Komiser geldi elinde varakası
İki ufak torbacıklar ile
Setroldu katillerin kafası.

Halit hemen eyledi avaz
Kılsın diye iki rekâtcık namaz
Helâl etti orada olanlara
Çünkü artık başka vakit bulamaz.

Altı kişi sağlı sollu tuttular
Karavaça üstüne durduttular
Sabunlu ip, yağlı kolanlar ile
İkisini bir hamlede bogdular.

Tam bir saat armut gibi asıldı
Kelepçede, kolanlarda kasılı
Katillik edeceğinde insan
Asla düşünmez bu faslı.

Halidimin altın dişi ağzında
Kendir ipi çifte ilmek boynunda
Bir çok vasiyetler etti rahmetlik
Bir gün asılmazdan evvel sağlığında

Mezarımı uzun kazın boyuma
Geliyorum Gülsüm hanım uyuma
Aşkına dayanarak geliyorum
Aç mezarı al beni de koynuna,

Saat dokuzda hekim muayene etti eyice
Gitti iki delikanlı koskoca
Orada hazır idi bir papas
Hem de yeşil başlı hoca.

Taş kuleye siyah bayrak açıldı
Etrafa bir büyük keder saçıldı
Ahaliye olmak için nümune
O bir nişandırkı katiller asıldı.

Hapishane önü dolu ahalî
Bin kişiden fazla idi billâhî
Seyre geldi bir çoğu görsün
Çıkarken cenazeyi.

Kara kapı açıldı ölülere
Hak dışardaki olan velveleye
Halidi tabuta yatırdılar
Urumu da koydular otomobile.

İstilliyi boynu eğri oturtmuşlar
Heykel gibi ölüyü durdutmuşlar
Gerdeye girecek güveyi gibi
Sağlı sollu tutmuşlar.

İstilliyi köyüne götürmüşler
Halidi de ayni günde gömmüşler
Böyle cenaze alayı
Çoktandır kimseler görmemişler.

Cenazeyi götürdükleri cami Ayasofya
Ahbabları ağladı doya doya
Düşmanları da hazederdi
Gitti diye öbür dünyaya.

Gittin Halit gittin sen gelmez yola
Allah nasip eylemesin bir kula
Akrabalarının başında saç kalmadı
Kültüm kültüm yola yola.

Bütün alem hep bu hali görmüşler
Al sancakla tabutu bürümüşler
Allah taksiratını affetsin
Ruhuna fatiha göndermişler.

İşte burada hatmi kelâm eylerim
Kusurumun affını talep ederim
Kendim cahil yazım az
Hem de şair değilim.

Her işte lâzımdır önce besmele
Kuran değil, ayet değil basit bir mesele
Ahbap olan Halit Arap katile
Alsın bu destanı rahmet için vesile

Efendiler, hanımlar, beylerim
Destanımdan almanızı dört göz ile beklerim
Sevindiriniz Aynalı fakiri
Acımayınız veriniz iki tane bakırı.

Aynalı

Kıbrıs halk edebiyatını tamamlamış olmak için Kukla, Karagöz oyunlarının, meddahlığın elyevm revaçta olduğunu kaydetmek ve kalk arasında pek ziyade rağbet bulan ve bir nevi kafiyedar halk nesri olan masal başlıklarını tekerlemeleri, masalları, bilmeceleri ve ata sözlerini de ilâve eylemek icabeder. Yalnız bunların kıbrısa ait olanlarını ve olmıyanlarını ayırmak mümkün değildir.

İ-KIBRIS TÜRKLERİNİN İSTİKBALİ

Kıbrıs Türklerinin istikbali hakkında kat'i bir şey söylenemez. Fakat hadiselerin cereyan tarzına bakarak takribi bir hüküm vermek mümkündür. Bugünkü hadisat ve vukuattan öyle anlaşılıyorki Kıbrıs Türklerine ada üzerinde artık hayat ve istikbal kalmamıştır. Çünki:

1. — Aşıkâr bir hakikattırki Kıbrıs Türklerinin millî, dinî, ilmi ve içtimaî meselelerile alâkadar olmak, onların her türlü ibtiyaçlarını düşünmek ve bu hususta ciddî tedbirler almak için en ziyade salâhiyet ve kuvvet sahibi olan Evkaf dairesi, yukarıda da kaydedildiği veçhile, hükûmetin keyf ve arzusuna göre hareket eden, halkın istifadesini düşünmesinden sarfı nazar, bilâkis hükûmeti memnun etmek ve hali hazırı devam ettirebilmek için halkın emel ve arzularına muhalif icraatta bulunan, cemaatı ikiye ayıran ve adeta Kıbrıs Türklerinin üzerine çöken bir kâbustur.

2. – Gene bir hakikattırki Hükûmet Kıdrıs Türklerinin mazi ve istikbalini hiç düşünmeden, bilhassa son senelerde, onu mağdur edecek bazı icraatta bulunuyor, pek açık

haksızlıklara meydan veriyor ve 65 bin kişilik bir Türk kütlesini ayni ada üzerinde yaşayan birkaç bin kişilik bir Ermeni kütlesinden de aşağı tutarak onu birçok işlerinde adeta sıfır gibi kullanıyor.

Türkleri mağdur eden her harekete karşı feryat etmeyi kendine meslek edinmiş olan Söz gazetesi, son memurlar tasnifi için teşkil edilen komisyonda adada yüzlerce Türk memur bulunmasına rağmen, tek bir Türk aza bulunmamasını münasebetile 6 Temmuz, 1933 tarihli nushasında, M. Remzi imzasını taşıyan «Varlığımız sıfır gibi kullanılıyor» başlıklı makalesinde şunları yazıyor:

«Geçen haftaki «Söz» de Kıbrıs hükûmet memurlarının yeniden sınıflara ayrılacağını ve bunun için bir de komisyon teşkil edileceğini haber vermiştik.

. . . . . .

Memurlar arasında evvelleri bir çok Türk memurlar da vardı. Tapu, Gümrük gibi daireler münhasıran Türkler tarafından idare edilir gidi idi.

Sonra bunların adedi seneden seneye azaltılarak bugünkü dereceye indirildi. Çünki ekseriyeti teşkil eden Rumlar böyle istemiş ve Hükûmet de o yolda icraatta bulunmuştur.

Mesele bu kadarla kalmadı, araya Ermeniler de karışmış ve Türklerden inhilâl eden yerlere bunlar sokuşturulmuştur. Şimdiki halde memurlar arasında hatırı sayılır miktarda Ermeni memurlar da vardır. Binaenaleyh memurların tasnifi işi için teşkil edilen komisyonda bir Ermeni memurun da bulunuşunu pek tabii buluyoruz.

Fakat asıl fikrimizi burkulayan mes'ele bu komisyon içinde bir Türk azanın bulunmamasıdır; ve bunun sırrını ve hikmetini bulmakta cidden aciz izhar ederiz.

Doğrudurki bu komisyonu teşkil eden zatların hepsi memurdur ve mütemet kimselerdir ve bunlarıu haksızlık yapmalarına imkân yoktur. Evet ama mes'ele onda değildir, bize yapılan muamelededir. Bu komisyonun bir tesa-

düf eseri olması hatıra gelemez. Çünki bunların birisi İngiliz, birisi Rum ve birisi de Ermenidir.

Eğer hepsi İngiliz, hepsi Rum veya hepsi Ermeniden müntehap bir komisyon olsaydı o zaman belki hatıra bir şey gelmezdi.

Halbuki komisyonun teşekkül tarzından kolayca anlaşılıyorki Hükûmet bunu teşkil etmezden evvel düşünmüş taşınmış ve ondan sonra teşkiline karar vermiştir. Hükûmetin bu zihniyeti ve bu vaziyeti karşısında susmamız bize reva görülen muameleye lâyık bir Cemaat olduğumuz manası verileceğini bildiğimiz için aydınıyoruz. Ve bu teşekkülden memnun kalmadığımızı izhar ediyoruz.

Vakıt vakıt Hükûmetin teşkil ettiği komisyonlardan anlıyoruzki bizim buradaki varlığımızı sıfır mertebesinde tutuyor ve istediği zaman bu sıfırı kullanarak eldeki rakamların nisbetini ya kısaltıyor veya çoğaltıyor.

Yine hatırlarızki Hükûmet bir kaç sene evvel bir Evkaf komisyonu teşkil etmiş ve bu hey'et arasına bir tek Türk sokmamıştır. Sırf İslâm vakıflarına ve Türk Cemaatına âit bir mes'elede İngiliz ve Ermeniye düşünmek, sözetmek ve rapor vermek salâhiyeti verilirken bu hakkın, asıl alâkası ve hakkı olan Türk Cemaatından esirgenmesi en hafif tabiriyle haksızlık ve adaletsizliktir »

3.- Ekseri yüksek memuriyetlerde Rumların bulunmasından dolayı bir çok işlerde Türkler ihmal ediliyor ve çok def'a farklı muameleye tabi tutuluyor.

Gene Söz gazetesinin 29 Haziran, 1933 tarihli nushasında ve «Farklı muamele bizi çok müteessir ediyor» başlığı altında Rum olan Lefkoşa belediye reisinin farklı muamele ve icraatı münasibetiyle şöyle bir yazı vardır:

«Lefkoşanın muhterem Belediye Reisi «Söz» e bir mülâkat verdi ve kendi zamanında yapılan belediye işlerini kısmen anlattı.

Belediyemizin yaptığı bu işler tabii şehrin belediye

hududu içindedir; fakat çoğu Rum ve Fren mahallelerinde yapılmıştır

Bizim mahallelerimizde yapılan işler Sarayönü müstesna çarpık ve eksiktir. Bunlara bakanlar hüküm verirlerki isteksiz ve gönülsüz yapıldı.

Şüphe yok Türk mahallelerinde hiç bir şey yapılmadı dedirtmemek için böyle yamrı yumru işler yapıldı ve bu suretle gözlerimiz ve ağzımız kapatılmak istendi.

İşte bizi asıl müteessir eden cihet reisimizin bu tarzda düşüncesi ve farklı muamelesidir.

İtiraf ederizki bu farklı muamele bizi, bizde hiç bir iş yapılmamış kadar gücendirmektedir.

Lefkoşanın etrafında bir kaç yol açıldı ve bu yolların hepsi elbette belediye masrafıyla yapıldı. Geziniz ve bu bariz farkı siz de görünüz. O zaman anlayacaksınızki bize çok farklı bir bakışla bakılıyor ve adeta istiskal ediliyoruz.

Baf kapısı kışlasında açılan yol, Lûna parkında meydana getirilen eserler, Eleniyon ve Kaymaklıya açılan yollarla bizim Zahra ve Yenicamide açılan yolları karşılaştırınız ve aradaki bariz farkı ölçünüz.

Kendi fikrimizce bir beldenin reisi olarak seçilen zatın o belde halkını ayni bakışla görmesi ve o beldeye mahsus olmak üzere yapılan işlerde bir fark gözetmemesi lâzımdır.

İhtimalki hükûmet tastik için kendine arzedilen meseleleri tetkik etmeden imzalayıp geçiriyor ve yapılan her şeyin ve her işin ayni nisbet ve derecede olduğunu zannediyor. Fakat değildir, işte misalleri ve örnekleri..»

4. — Kıbrıs Rumlarının Kıbrısı Yunanistana ilhak etmek hususundaki emel ve arzuları ve bu sahadaki sonsuz gayret ve mesaileri, bu maksat için Londraya kadar heyetler göndermeleri ve son 1931 isyanında valinin konağını yaktıkları, İngiliz bayrağını endirerek Yunan banderasını çektikleri halde gene hükûmet tarafından, Türklere nisbetle, imtiyazlı bir muameleye tabi tutulmaları göstsriyor ki Kıbrıs

bugün değilse yarın, yarın değilse öbürgün muhakkak Yunanistana ilhak edilecek veya hiç değilse idari muhtariyete kavuşacaktır. Bu ise Kıbrıs Türkleri için tasavvur olunabilecek felâketlerin belki en büyüğüdür Çünki bu günkü idare şekli altında bile, yüksek memuriyetleri elde etmekle, Türkleri farklı muameleye tabi tutan Kıbrıs Rumlarının yarın idareyi doğrudan doğruya ellerine alırlarsa Türkler hakkında nasıl bir muamelede bulunacaklarını şimdiden tahmin etmek güç değildir.

5. — Bugünkü vaziyet, ve hadiselerin cereyan tarzı öyle gösteriyorki iktisadi sahada günden güne Rumların hakimiyeti altına giren Türkler nihayet bir gün gelecekki bu sahada tamamen Rumların tâbii olacaklardır.

6. — Daha evvelki bahislerde de kaydedildiği veçhile gençlerini seve seve Türkiyeye gönderen ve kızlarını da Araplara satan Kıbrıs Türkleri, ecnebi boyunduruğu altında bulunan ekalliyetlerin beraber yaşadıkları ekseriyetler tarafından temsil edilmeden tutunabilmeleri için en mühim istinatgâh olan, münevver tabakadan lâyıkile istifade edemiyor demektir. Bu ise onlara Kıbrısta hayat ve istikbal bırakmıyan amillerin en başta gelenlerindendir.

7. — Ekseri köylerde ekalliyette olan ve münevverlerinden de kâfi derecede istifade edemiyen Kıbrıs Türklerinin ciddi bir tedbir alınmadığı takdirde kuvvetli Ortodoks teşkilâtı altında ağır ağır kendi millî benliğini unutması ve istikbalde Rum ekseriyeti içinde eriyüp gitmesi pek muhtemeldir.

İşte bunlar ve bunlara benzer ikinci derecede daha bir çok sebepler karşısında Kıbrıs Türklerine ada üzerinde artık hayat ve istikbal kalmamıştır demek adeta bir mecburiyet halini alıyor.

Bu böyle olunca pek tabii olarak hatıra şöyle bir sual geliyor: O halde Kıbrıs Türkleri muhakkak olan mustakbel bir uçuruma yuvarlanmaktan nasıl kurtarılabilir?

İşte asıl mes'ele buradadır ve bu mes'elenin yegâne halli çaresi Kıbrıs Türklerinin bir teşkilât altında toplu ve muntazam bir halde Türkiyeye, Anavatana, hicret etmelerini temin eylemektir.

IV

KIBRISTA TÜRK ESERLERİ

Kıbrısta üç asırdan fazla bir müddet devam eden Türk idaresinin bıraktığı birçok eserlere ve hatıralara adanın her tarafında tesadüf edilmektedir. Bu eserler ve hatıralar başlıca iki guruba ayrılabilir:

1.- Adanın Türkler tarafından fethini müteakip (1570-71) Türk kılıcının Türklere malettiği başkaları tarafından bina edilmiş tarihi eserler ve bunlara Türkler tarafından yapılan ilâveler. Bunlardan en mühimleri şunlardır:

1.- Lefkoşada Ayasofya camii (eski St. Sofia kilisesi) (Rs. 8, 9): Şark kısmı onüçüncü ve garp kısmı ondördüncü asırda inşa edilmiştir. Gotik mimari tarzının bir şaheseridir. Fethi müteakip Türkler tarafından camie çevrilerek mihrab, minber ve iki minare ilâve edilmiştir.

Şarka açılan ve kadınların girüp çıkmasına mahsus olan kapısının üzerinde, baş tarafında Sultan Abdülâzizin tuğrasını taşıyan şu manzum tarih yazılıdır (Rs. 10):

O Hakanı cihan Abdülâzizi
Diyanette, kemâlât ve hünerde
Seyri saltanat görmedi asla
Serapa mülkini etmekte mamur.

Bütün ervahı ecdadı izamı
Cemaatın bir cemi müslimini
Nazif Paşa kulu da bittaviye
Hitamın edince Hak müyesser

Ayasofya denilen camiini
İmamülmüslimin etmiştir Allah
Selâtinin güzinidir agâh
Bu rütbe hayra sai bir şehinşah

Ezan cümle delili bu namazgâh
Bu hayrat ile olursa her gâh
Duayı hayra mecbur etti Allah
Çalıştı hizmetl tamire beş mah

Ana şu beyit tarih oldu ihvan
Muhammet gibi imar eyledi Şah. (1291)

2.- Mağusada Ayasofya camii (eski St. Nicholas kilisesi): (1300) de başlanmış ve (1312) de ikmal edilmiş gotik bir eserdir (Rs. 11-12). Fethi müteakip Türkler tarafından camiye çevrilerek mihrap, minber ve bir minare ilâve edilmiştir.

3.- Bedestan (eski St. Nicholas Kilisesi): Lefkoşada Ayasofya camiinin cenubi garbisinde kâindir. Bugün Evkaf dairesi tarafından bir anbar olarak kullanılmaktadır. Cümle kapısının üzerinde on beşinci asra ait, Virjinin ölümünü tasvir eden bir kabartma vardır.

4.- Lefkoşada Ömeriye camii (eski St. Augustinian kilisesi) (Rs 13).

5.- Lefkoşada Haydar Paşa camii (eski St. Katharine kilisesi) (Rs. 14): Eyi muhafaza edilmiş ondördüncü asra ait güzel bir gotik nümunesidir.

6.- Araplar camii (eski Stavro tu Misiriku kilisesi) (Rs. 15): Bizans mimari tarzının küçük fakat güzel bir nümunesidir.

7.- Balta Camii kebir (Rs. 16): Fethi müteakip kiliseden tahvil edilmiştir (Hicri 1001).

8.- Büyük hamam (eski St. George kilisesi): on dördüncü asra âit olan bu eser bugün Türklerin belli başlı hamamlarından biridir.

9.- Ayasofya kız okulu (eski Lâtin Baş piskoposlarının sarayı) (Rs. 17): Bugün Türk kızlarına mahsus bir ilk okul binası olarak kullanılmaktıdır.

10.- Lefkoşada Girne, Mağusa, ve Baf kapılarının üzerlerinde Sultan Mahmut 2. nin Tuğrası bulunmaktadır (Rs. 18). Bu tuğralar mezkûr kapıların üzerlerine 1820 (1236) senesinde vazedilmiştir.

II.- Türklerin vücude getirdikleri eserler ve türklere ait hatıralar. Bunlar da ikinci derecede bir takım guruplara ayrılır:

A.- Türk şehitlerine ait mezarlar (Rs. 19-20): Daha bir kaç sene evveline gelinceye kadar adanın muhtelif yerlerinde ve bilhassa Lefkoşada Ayasofya Camiinin etrafında ve şehrin bazı sokaklarında Türk şehitlerinin demir parmaklıklarla çevrilmiş mezarları mevcuttu. Son senelerde bunlardan bazıları sokakları genişletmek bahanesile ve Lefkoşa Belediye Reisinin teşebbüsü ve Evkaf murahhasının müsaade ve muvafakatile, açılarak içlerindeki kemikler umumi Türk mezarlığına nakledilmiştir.

B.- Türk büyüklerine ait mezarlar:

1.- Kâmil Paşanın mezarı (Rs. 21): 1928 de Kıbrıs valisi Sir R. Storrs zamanında yaptırılmıştır. Üzerinde şu kitabe vardır:

«Kıbrısta Piroyili Yüzbaşı Salih Ağa mahtumu devletlû Kâmil Paşa Hazretleri 1833 tarihinde Lefkoşada tevellüt ve 1913 tarihinde Lefkoşada irtihali dariıbeka eylemiştir. Merhumu müşarünileyh Evkaf Müdüriyetinde, Tuzla Kaymakamlığında, Defterdar muhasebeciliğinde ve Osmanlı İmparatorluğunun dört def'a makamı sadaretinde bulunmuş büyük bir Türk ve yüksek bir şahsiyet idi. Ruhuna fatiha.»

2.- Mağusada Yirmisekiz Mehmet Çelebinin mezarı (Rs. 22): Üzerinde şu kitabe vardır:

«Bin yüz kırk dört muharreminin on dördüncü günü vefat eden Yirmisekiz Çelebi dinmekle maruf aabıka ruznamçei evvel Mehmet Efendi merhumun kabridir. Elfatiha. 1144»

C.- Camiler: Kıbrıstа kiliseden çevrilmiş camilerden başka Türkler tarafından ve Türk mimari ţtarzında inşa edilmiş camiler de vardır.

(The Cyprus Blue Book, 1931) e göre Kıbrıstа (202) cami varder. Bunların en mühimleri şunlardır:

1.- Leflkoşada Bayraktar Camii (Rs. 22): Türklerin adada mevcut en tarihî eserlerinden biridir. 9 Eylûl, 1570 de Leflkoşanın Kôstanze tabyasına Türk bayrağını ilk def'a rekze muvaffak olan bayraktarın namına izafetle ve mezarı üzerine inşa edilmiştir.

2.- Leflkoşada Arabahmet Camii (Rs. 23): Türk mimari tarzının Kıbrıstа mevcut en güzel nümunelerinden biridir.

3.- Leflkoşada Sarayönô Camii (Rs. 25): 1902 de Arap mimarisinin tesiri altında inşa edilmiş bir Türk eseridir.

4.- Dalide Ziya Paşa Camii (Rs. 26): Bu camii meşhur Şair Ziya Paşa Kıbrıstа Mütesarrıf bulunduğu sırada inşa ettirmiş ve üzerine de kendi hazırladığı şu manzum tarihi yazdırmıştır:

Kıblei hacâtı alem Hazreti Abdülâziz
Kim olunmakta yedi lûtfu ile dünya bina

Tab'ı pakl olduğuçün maili hayrı umum
Subesu etmektedir hayratı müstesna bina

Kıbrısa lûtfolmak üzre mevkil İdalide
Eyledi bir mabet ile mektebi zıba bina

Bendei bassı Zlya Kıbrıstа vall olmağın
Mütemet oldu hitama erdi bu valâ bina

Ol imamülmüslimini Hak muvaffak eyleyüp
Eylesün böyle nice hayratı milkara bina

Söyledim itmam edüp tarihini tevhit ile
Kıldı şahinşahı devran camii balâ bina

(1279)

5.. Lârnaka (İskele) de Seyit Mehmet Ağa Camii: (1251)

de Kıbrıs Muhassılı Seyit Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır.

6 - Girnede Cafer Paşa Camii.

7.- Lâptada Seyit Mehmet Ağa Camii.

8.- Lâptada Haydar Paşa Zade Mehmet Bey Camii.

9.- Lefkede Pir Paşa Camii.

10.- Leymosunda Camii Kebir.

D.- Tekkeler : (The Cyprus Blue Book, 1931) e göre Kıbrısta (15) tekke vardır. Bunların en mühimleri şunlardır :

1. - Hala Sultan Ümmülharam Tekkesi (Rs. 27) : Dördüncü İslâm Halifesi Hazreti Ömer zamanında vukua gelen ilk İslam istilâsında ümeradan Übadenin zevcesi Hala Sultan Ümmülharam da adaya gelmiş ve Kitium (Larnaka) civarında hayvandan düşerek irtihal etmişti. Merhumenin düştüğü yerde mezarı yapılmış ve bilâhare Türkler zamanında Vali Seyit Emin efendi tarafından oraya bir cami inşa edilmiştir ki burası bugün Hala Sultan Tekkesi namile maruf büyük bir ziyaretgâhtır. Büyük Harpten evvel sahilden geçen Osmanlı gemileri tarafından selâmlanıyordu.

Hala Sultanın mezarını örten yekpare taş Kıbrısta mevcut üç preistorik eserden biri olup fevkalâde ehemmiyeti haizdir ve bir çok seyyahlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Aşağıdaki beyit Kıbrıs Müftüsü meşhur Şair Hilminin Tekke için yazdığı uzun manzumenin tarih kısmıdır :

Geldi tebrik ederek söyledi rıdvan tarih
Reşki adn oldu bu kez dairei Ümmü Haram (1212).

2. - Lefkoşada Aziz efendi Tekkesi : Kıbrısın fethi için giden orduda Alay Müftüsü iken Lefkoşanın zabtında Ayasofyaya hücum esnasında şehit düşen Aziz efendinin Sultan Selim II. tarafından yaptırılmış türbesi olup en çok ziyaret edilen ziyaretgâhlardan biridir.

3. - Lefkoşada Mevlevî Tekkesi : Şeyhliği irsî olan bu tekke, son şeyhi Celâlettin efendinin ölümünden sonra, kapatılmasını isteyen Kıbrıs Türklerinin arzusuna rağmen, Hükûmet tarafından Halepteki Mevlevî Tekkesinden gelen ve üzerinde hak iddia eden şeyhlere verilmiştir.

4. - Girnede Hazreti Ömer Tekkesi : Cirnenin dört kilometre şarkındadır. İçerisinde yedi şehit yattığı rivayet olunmaktadır. Babıalice maruf bir yer olduğu söylenmektedir.

5.- Kutup Osman Tekkesi (Rs. 28) : Türbenin ceviz bir tahta üzerine ve gayet musanna ve müzehhep bir surette büyük bir emek sarfile esbak Mevlevî Tekkesi Şeyhi Feyzullah Dede tarafından yazılmış olan kitabesinde Kutup Osman ve tekkesi hakkında mühim malûmat vardır. Bu kitabeden alınan umumî malûmata güre Kutup Osman Fazlullah efendi Bulgaristanda Şumnu kasabasında doğmuştur. Babası şeyh Fethullahtır. Celvetiye tarikatı salik-lerindendir. İptida Edirnede sonra İstanbulda Şeyh Abdullah efendiden ders almıştır. İlmî bir çok eserler vücude getirmiştir. Dördüncü Sultan Mehmet zamanında yaşamıştır.

Kutup Osman Sarayda imamet ve vazeder, ders verirdi. Sonra zamanın ricalinin kıskançlığı yüzünden (1151) de Kıbrısta ikamete memur edilmiş ve bir sene sonra da mev'ut ecelile ölmüştür. 137 sene sonra Sultan Mahmut zamanında Kıbrıs Muhasıllarından ve Celvetiye müntesiplerinden Kuyucubaşıların Elhaç Seyit Mehmet Ağa tarafından türbesi ve yanında bir cami ve müteaddit odalar yapılarak bir de şeyh tayin edilmiştir.

Kutubun vefatı münasebetile müridi İsmail Hakkı şu mersiyeyi yazmıştır :

«Bülbülü hoşlehçe gülzarı mana yani şeyh
Bulmadı ahar bu lanide bekadan rayiha
Kudsiyan pakî dil hakkı el açup dediler
Ruhu pakiçün azizin okuyalım fatiha»

(*Makamüşşeyh Firdevs ve Tuba: 1152*)

E - Kütüphaneler ve Medreseler: Kıbrısta mevcut en mühim Türk kütüphanesi Lefkoşada Sultan Mahmut II. kütüphanesidir (Rs. 29). Bu kütüphane gerek inşa tarzı ve gerekse mühteviyatı itibarile fevkalâde dikkate şayandır. Türk mimari tarzının Kıbrısta mevcut en güzel nümunelerinden biridir. Duvarlarında Sultan Mahmut II. nin yaldızlı yazılarla ve pek musanna bir şekilde yazılmış methiyesi vardır (Rs. 30).

Medreseler gittikçe harap olmakktadır. Bunların en mühimmi olan Lefkoşadaki Büyük Medrese bir kaç sene evvel Evkaf dairesi tarafından yıktırılmış ve yerine yeni bir din okulu inşa edilmiştir. Fakat bu okulda tetrisat gene eski şekilde ve Arap harflerile devam edüp gitmektedir. Bundan dolayı talebesinin adedi 2-3 kişiyi geçmemektedir.

F - Çeşmeler, su kemerleri ve üzerlerindeki kitabeler: Kıbrısta Türk devrine ait ve Türkler tarafından yapılmış, üzerinde kitabeler bulunan ve bir kısmı bu gün dahi kullanılan bir çok çeşmeler vardır. Adanın hemen her köşesinde ve adım başında tesadüf edilen bu çeşmelerin en mühimleri şunlardır:

1.- Lefkoşada Lâleli Cami çeşmesi: üzerinde şu kitabe vardır:

Ali Ruhi efendi namdaş sakil kevser
Olunca Kıbrısın valli valâkadri zişanı
Suyun buldu umuru belde hüsnü dayı fikrile
Nizamın buldu ehli beldenin hali perişanı

. . . . . .

Nola rahmet bulursa sayesinde cümle sükkânı
Bu dilcu çeşmei kevser mizacı eyleyüp inşa
Suya kandırdı desti himmetiyle cümle atşanı
Sevabın valideyni ruhuna tahsis edüp anıma
Müheyya eyledi anlar için esnanı gufranı
Hemen kabrinde anlar neş'eyabı rahman oldukçe
Hüda versin bu bu zatı ekreme ömrü firavanı
Zebanı lüvle işrap eyledi atşana tarihin
Revan etti gene Ruhi efendi mat... (1243).

2.- Lefkoşada Büyük Medrese çeşmesi: Bu çeşme zamanla harap olmuştur. Kitabesi medresenin iç tarafında yeni yaptırılmış olan çeşmenin üzerine nakledilmiştir:

"Âli Ruhi efendi vâlii mahrusel Kıbrıs
Güruhu hocagânı devlet içre ümdetüleşbah
Kudumuyle vatangâhı kadimin idicek teşrif
Nice ef'ali hayrın masdarı oldu bifazlillâh
Bu ziba medrese muhtacı âbı lütfidi gayet
Getürdü suyun icra eyledi ol zatı âlicah
Susuzluktan seraser suhte olmuş idi sükkânı
Yetişti Hızırveş atşana imdat eyledi nagâh
Reva carı olursa su gibi halkın lisanında
Duayı devleti feyzi kabule olarak hemrah
Dedim bir beyit içinde iki tarihi dilâra kim
Kiramen kâtibine ziver ezkâr olsun her gâh
Bu âlâ çeşmei zemzemnümunu hasbetellillâh
Ali Ruhi efendi kıldı inşa fisebilillâh.."

(1243)

3.- Lefkoşada Kuru çeşme: üzerindeki kitabe muhafaza edilememiş ve yapılan badanalarla okunmaz bir hale gelmiştir.

4.- Mağusada Cafer Paşa çeşmesi ve su kemerleri (Rs. 31): Asıl Cafer Paşanın yaptırmış olduğu çeşme harap olmuş ve yerine beş sene evvel bir kaç adım mesafede şimdiki çeşme yaptırılmış ve tarihi kitabe üzerine konmuştur. Su kemerlerinin ise suyun menbaına yakın olan kısmı yarı harap bir halde halen mevcuttur ve Mağusadan 4 - 5 saat mesafededir.

Çeşmenin üzerindeki kitabe

Durri deryayı ata Hazretl Cafer paşa
Eyledi aleme serçeşmei lütfun icra
Mağusa kalesi buldu yeniden sırrı hayat
Hızır erişti nice dilhastaya verdi şifa
Zulmetabat iken etti abadi ver ruşen
Aleme çeşme hurşit gibi verdi ziya
Eyleyüp varını Hak yoluna su gibi sebil

Ker revan eylese bu âbı revanbahşı reva
Su gibi uğradığı yere verdi taze hayat
Hızırveş buldu kudumuyle cihan neşvü nema
Bir nice madeni dürr kânı cevahir gördüm
Görmedim anceleyin kânı ata, bahri seha
Derliğile nice dilhasteler ihya etti
Eyledi kaldel âbı hayatı icra
Berrü bahir kıla Hak hükmünü daim cari
Su gibi payine yüzler süre halkı cihan
Bunda su gibi revan eyledi kül akçelerin
Anda defeyleye her biri nice türlü kaza
Nice yıldanberi bir kimseye olmadı nasip
Bu saadet kı ita eyledi Allah sana
Hamdûlillâh sana virildi benim sultanım
Bu kadar lutfû inayât ve sevabı uzma
Ruzu şeb izzü saadetle geçüp evkatı
Kuruda yaşta muin ola ona avni Hüda
Ruzu mahşerde şefiin ola ol hazret kim
Yüzü suyuna yaratıldı cihan sertapa
Ey (Misali) sözü uzatmayalım velhasıl
Kılalım zatı şerifine dua subhu mesa
Görüp ol âbı safabahşı dedim tarihin
Bu suyu bunda sebil eyledi Cafer Paşa.

(1005)

5.- Lârnakada (1745) de Ebubekir Paşa tarafından yaptırılan su hemerleri (Rs. 32): Şehrin suyu bugün dahi iki saatlık bir mesafeden bu kemerler vasıtasile gelmektedir.

G.- Kalâ ve Hanlar: Kıbrıstа Türk devrinden kalma mühim eserlerden biri de Lârnakada bugün bir polis binası ve hapishane olarak kullanılan kalâdır (Rs. 33).

Lefkoşada eski Türk hanlarının iki karakteristik nümunesi, Büyük Han ve Kumarcılar Hanı, kayda değer mühim Türk eserlerindendir (Rs. 34 - 35).

BİBLİYOĞRAFYA

Bugün Kıbrıs hakkında yazılmış bin kadar eser vardır. Bunlar arasında gerek umumî tavsife ve gerekse tarih ve arkeolojiye âit olanlardan en mühimleri şunlardır:

Umumî tavsife âit olanlar

Unger, F. and Kotschy, T., Die Insel Cypern. Vienna, 1865.

Lang, Sir R. H., Cyprus, Its History, present resources and future prospects, London: Macmillan, 1878.

Baker, Sir H. W., Cyprus as I saw it. London: Macmillan' 1879.

Mallock, W. H, In an enchanted Island. London: Nelson, 1889.

Deschamps, E, Au Pays d'Aphrodite. Paris, 1913.

Haggard, Sir H. Rider, A Winter Pilgrimage. London: Longmans, 1901.

Delapporte, R., P'Île de Chypre. Paris, 1913.

Tarih ve arkeolojiye ait olanlar

Mas Latrie, L. Comte de, Histoire de L'Ile de Cyhpre sous le Regnè des princes de la Maison de Lusignan. Paris: 1852-61.

Cesnola, A. D. di., Salaminia the history, treasures and antiquities of Salamis. London: Trübnen, 1882.

Gesnolo, L. P. di., Cypurs: its ancient cities, tombs and temples. London: Murray, 1877.

Holwerda, Die alten Kyprier in punst und Kultul. Lejda, 1885.

Perrot, G. and Chipiez, C., History of Art in Phenicia and Cypurs. London: Chapman and Hall, 1885.

Head, B. V, Historia Numorum. Oxford: Charendon Press, 1887.

Hogarth, D. G, Devia Cypria: Archeological Journey in Cyprus. Oxford Frowde, 1889.

Chamberlayne, T. J.,Lacrymae Nicossienses. Paris, 1894

Enlart, M. C. L'Art gothique et la Renaissance en Chypre. Paris 1899.

Hill, G. F., Catalogue of coins: Gyprus. British Museum, 1904.

Le Roulx, J. D., les Hospitlaiers en Terre Sainte et à Chypre. Paris, 1904.

Chamberlayne, T. J., le Trésor du Morf. London: St, Vincent's Press, 1906.

Michell, R. L. N., A Muslim Christian sect in Cyprus, the Nineteenth Century. May, 1908.

Biddulph, Sir R., The Currency of Cyprus form the British Occupation in 1878 Nicasia, 1910.

Myres, J. L., Handbook of the Cesnola Collection of Antiquities from Cyprus New York, 1914.

Orr, C. W. J., Cyprus under British Rule, London: Scott, 1918.

Jeffery, G., The Historic Monuments of Gyprus. Nicosia, 1919.

Luke, H. C., Cyprus under the Turks. London: Milford, 1921.

Storrs, Sir Ronald. A Chronology of Gyprus. Nicosia, 1930.

SON

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
I-	MEMLEKET	5-7
II-	KIBRIS TARİHİNE UMUMÎ BİR BAKIŞ :	8-10
	A- Tarihten evvelki zamanlar	
	B- Tarih devirleri	11-22
III-	KIBRIS TÜRKLERİ :	23-33
	A- Menşe, Dil, Nüfus	
	B- Büyük Türk inkılâbı ve Kıbrıs Türkleri	33-35
	C- İktisadî vaziyet	35 40
	D- Dinî müesseseler	40-48
	E- Kıbrıs Türk millî kongresi	48 52
	F- Maarif	52 59
	G- Gazetecilik	59 68
	H- Edebiyat	68-89
	I- Kıbrıs Türklerinin istikbali	89-94
IV-	KIBRISTA TÜRK ESERLERİ	94 102
	BİBLİYOĞRAFYA	103-104

(Rs. 1)
Lefkoşanın cenuptan görünüşü

(Rs. 2)
Dünkü Kıbrıs Türkleri

(Rs. 3)
Bugünkü Kıbrıs Türkleri

[Form Evcaf 52.]

قبریس اوقاف دائرسی

فتوا امینلکی

فتوا نومروسی
٧١

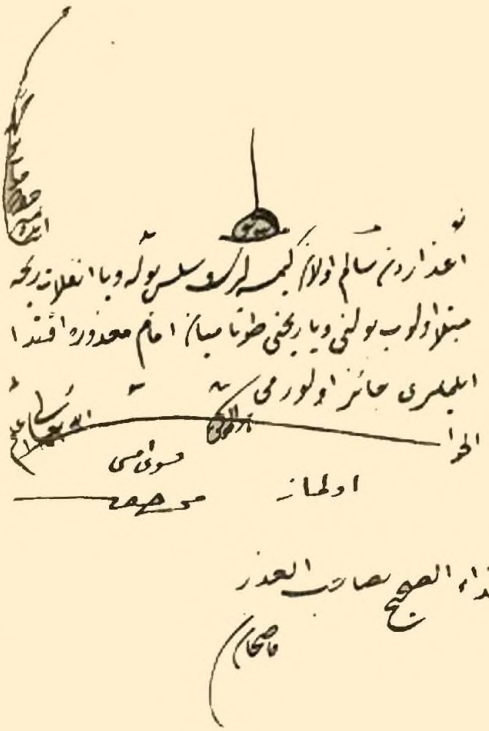

(Rs. 4)
Eski harflerle ve eski usulde yazılmış bir fetva

(Rs. 5)
Kıbrıs Türk Lisesi 1933 yılı mezunları öğretmenlerile beraber

(Rs. 6)
Viktorya Kız Lisesi 1933 yılı mezunları öğretmenlerile beraber

(Rs. 7)
Namık Kemalin nefyedildiği Magusa zindanı

(Rs. 8)
Lefkoşa Ayasofyası

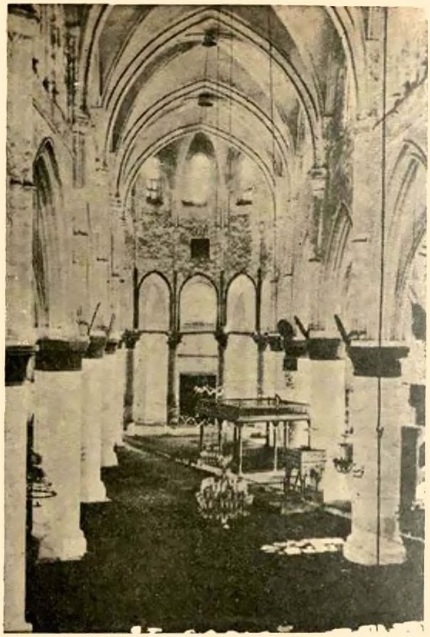

(Rs. 9)
Lefkoşa Ayasofyasının içi

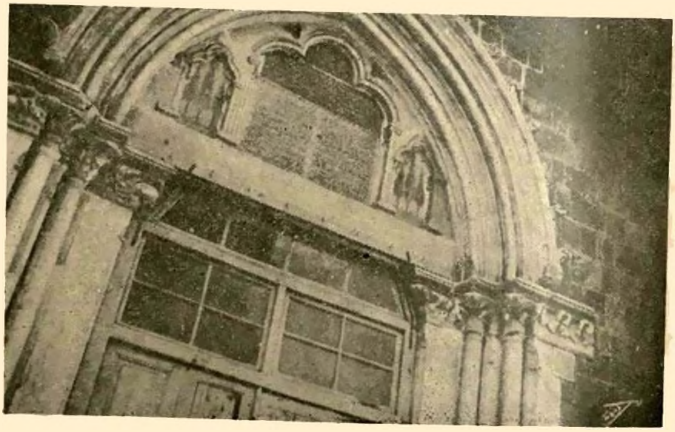

(Rs. 10)
Lefkoşa Ayasofyasının kapısı üzerindeki Tuğra ve kitabe

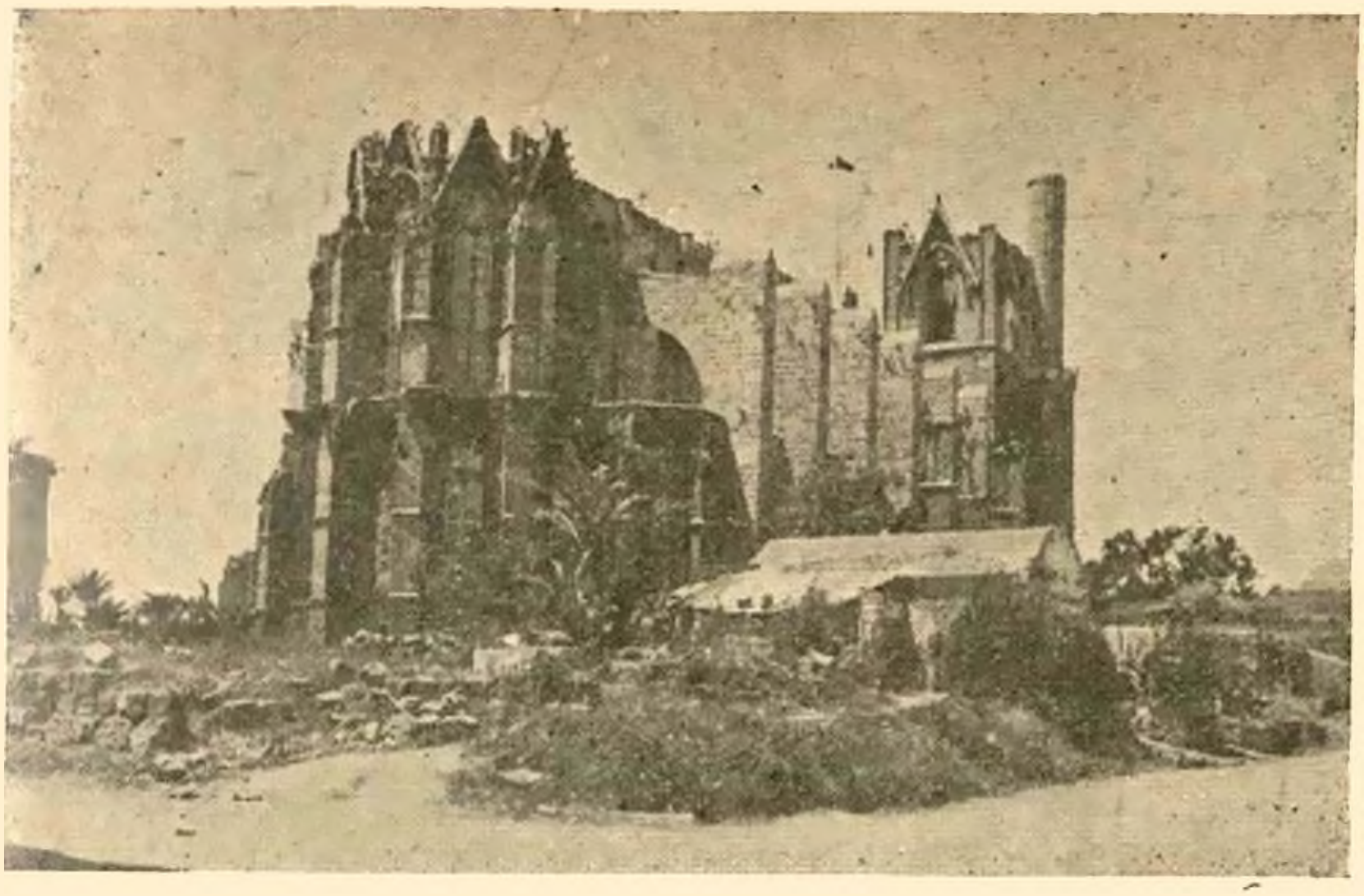

(Rs. 11)
Magusa Ayasofyası

(Rs. 12)
Mağusa Ayasofyasının içi

(Rs. 13)
Ömeriye Camii (eski St. Augustinian kilisesi)

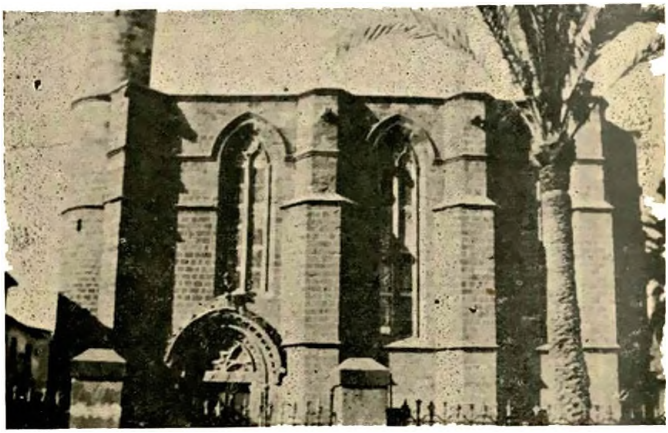

(Rs. 14)
Haydarpaşa Camii (eski St. Katharine kilisesi)

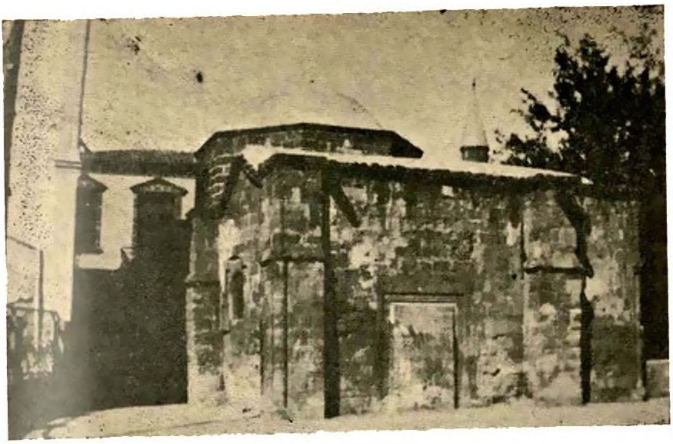

(Rs. 15)
Araplar Camii (eski Stavro tu Misiriku kilisesi)

(Rs. 16)
Camii Kebir

(Rs. 17)
Ayasofya Kız okulu (eski Latin Başpeskoposlarının sarayı)

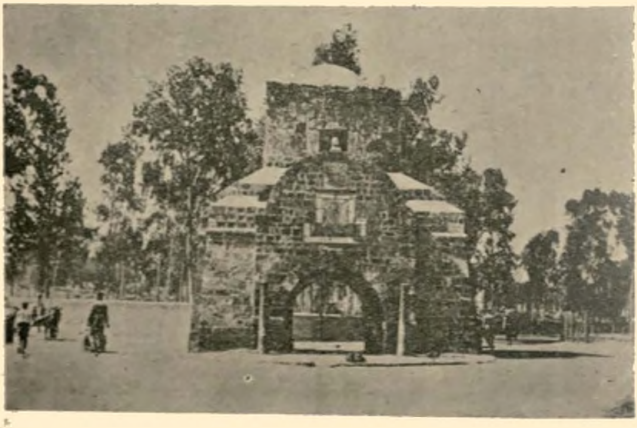

(Rs. 18)
Üzerinde Sultan Mahmut II. nin Tuğrası bulunan Girme kapısı

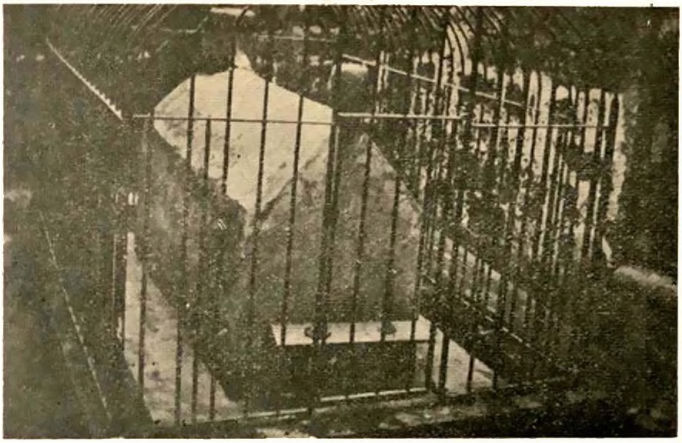

(Rs. 19)
Şehit Kilis Beyi Cambulatın mezarı

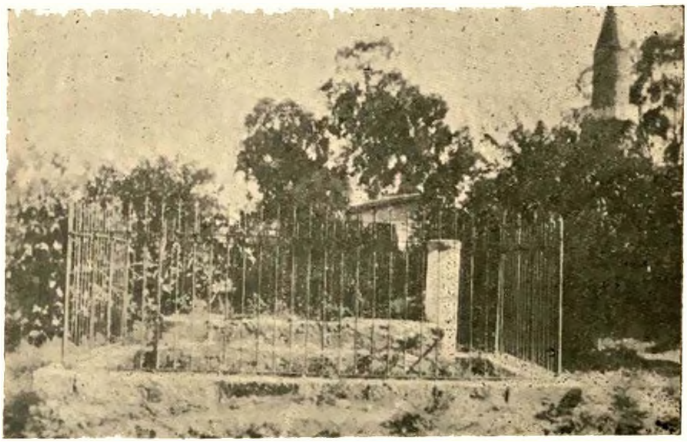

(Rs. 20)
Şehit Mustafa Paşanın mezarı

(Rs. 21)
Sadrazam Kâmil Paşanın mezarı

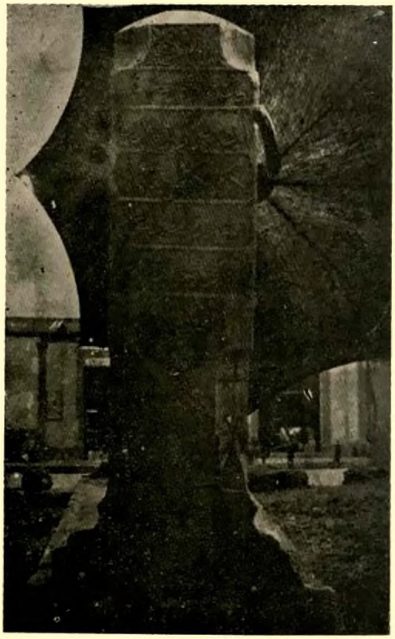

(Rs. 22)
Yirmisekiz Mehmet Çelebinin mezarı

(Rs. 23)
Bayraktar Camli

(Rs. 24)
Arabahmet Camli

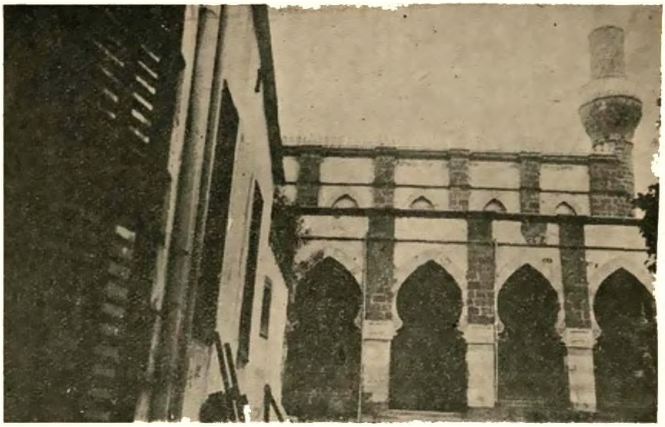

(Rs. 25)
Sarayönü Camii

(Rs. 26)
Dali'de Ziya Paşanın yaptırmış olduğu Cami

(Rs. 27)
Hala Sultan Ümmülharam tekkesi

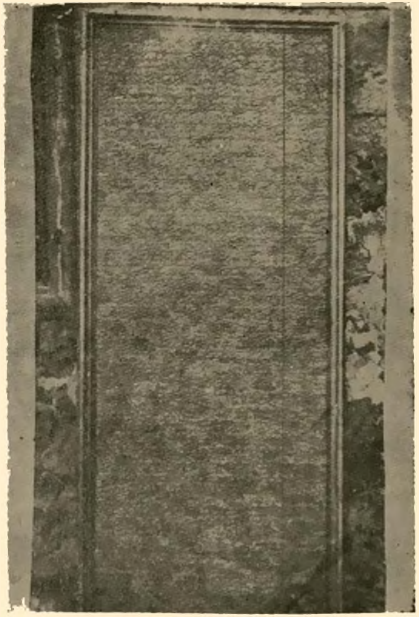

(Rs. 28)
Kulup Osman Türbesinin kitabesi

(Rs. 29)
Sultan Mahmut kütüphanesi

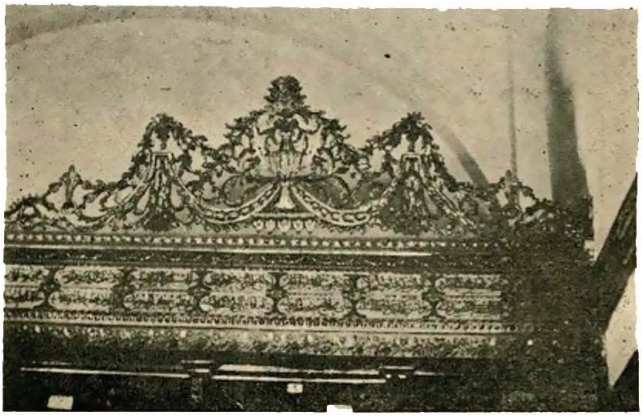

(Rs. 30)
Sultan Mahmut kütüphanesinin duvarlarında yazılı methiyenin bir kısmı

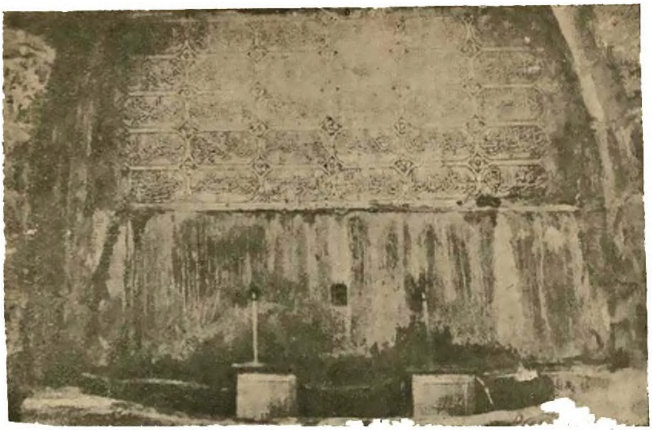

(Rs. 31)
Cafer Paşa çeşmesinin üzerindeki kitabe

(Rs. 32)
Bekir Paşanın yaptırmış olduğu su kemerleri

(Rs. 33)
Türkler zamanından kalma bir kal'a

(Rs. 34)
Büyük Han

(Rs. 35)
Kumarcılar Hanı

KIBRIS

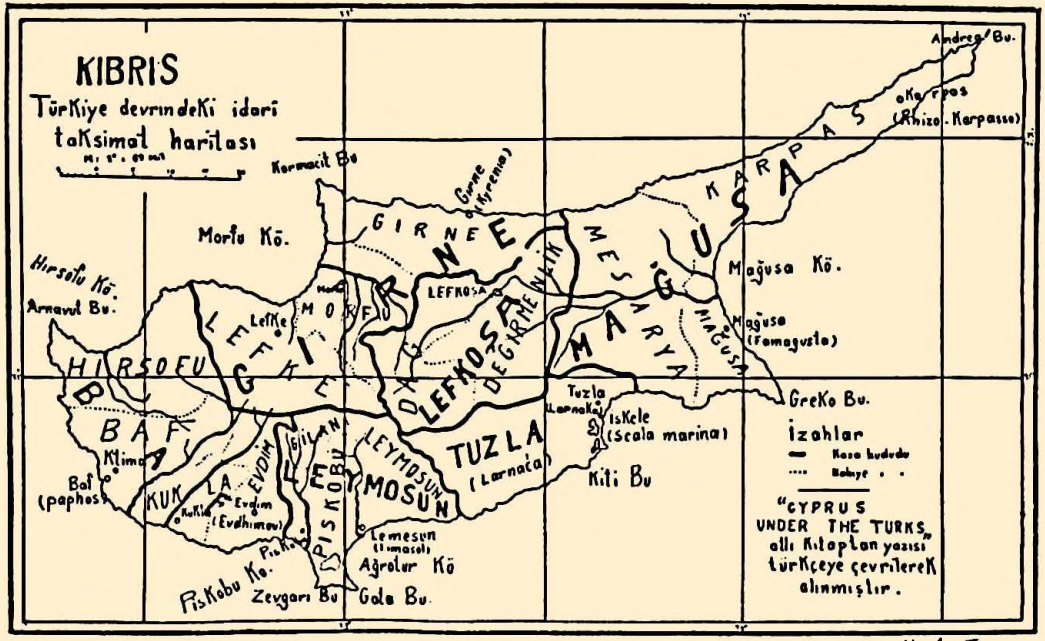
KIBRIS
Türkiye devrindeki idari taksimat haritası
Andreas Bu.
Karpas
(Rhizo-Karpasse)
Karpas
Karmacit Bu
Girne
(Kyrenia)
Girne
Morfu Kö.
Mesarya
Mağusa Kö.
Hirsofu Kö.
Arnavut Bu.
Lefke
Morfu
Lefkoşa
Lefkoşa
Değirmenlik
Mesarya
Mağusa
(Famagusta)
Hirsofu
Lefke
Baf
Tuzla
(Larnaka)
İskele
(Scala marina)
Grekо Bu.
İzahlar
Kaza hududu
Nahiye
Baf
(Paphos)
Kuklia
Evdim
(Evdhimou)
Evdim
Gilan
Leymosun
Tuzla
(Larnaca)
Kiti Bu
Piskobu
Piskobu Kö.
Zevgari Bu
Lemesun
(Limasol)
Ağrolur Kö
Gala Bu.
"CYPRUS UNDER THE TURKS,"
adlı kitaptan yazısı
türkçeye çevrilerek
alınmıştır.

Harita. II

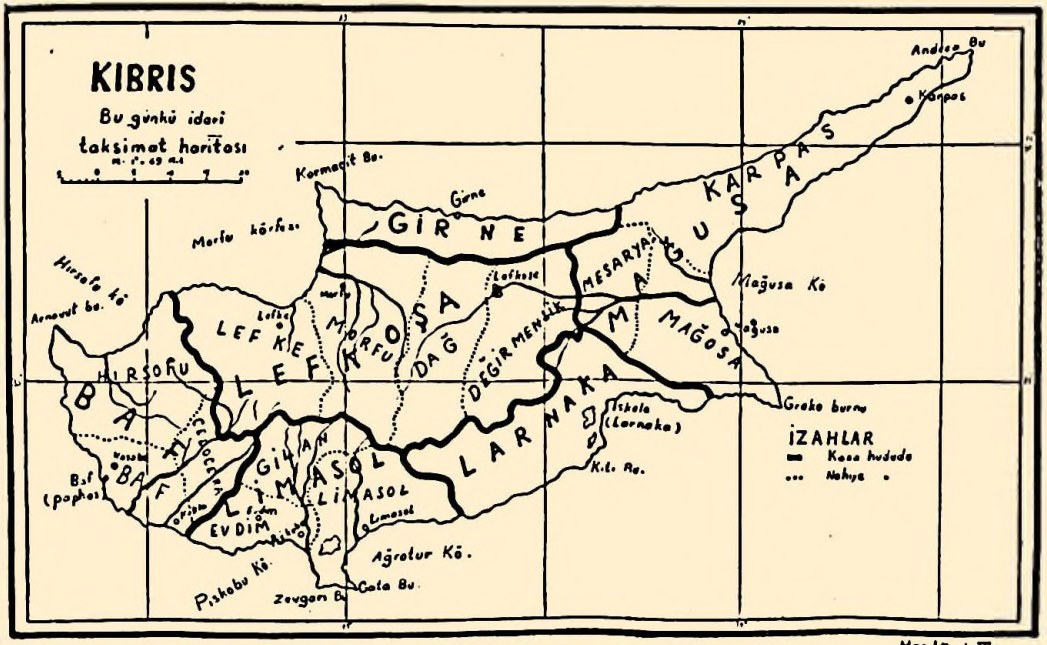
KIBRIS
Bu günkü idari taksimat haritası
Andreas Bu
Kanpos
Karpas
Kormacit Bu.
Girne
GİRNE
KARPAS
Morfu körfezi
Lefke
MESARYA OVASI
Mağusa Kö
Hirsofu Kö
Armenut bu.
LEFKE
MORFU
DAĞ
DEĞİRMENLİK
MAĞOSA
Mağusa
HİRSOFU
LEFKOŞA
BAFRA
LARNAKA
Grake burnu
İskele (Larnaka)
İZAHLAR
Kesa hudede
Nahiye
Bsf (Paphos)
BAFRA
GİLAN
LİMASOL
Limasol
EVDİM
Kil. Bu.
Ağrolur Kö.
Pishabu Kö.
Zevgari Bu.
Cola Bu.

Harita : XII